

Helene Lyngstad Røste

Bønders opplevelse av sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag

En kvalitativ studie om hva som påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i det norske landbruket

Masteroppgave i arbeids- og organisasjonspsykologi

Veileder: Karin Laumann

Mai 2020

Helene Lyngstad Røste

Bønders opplevelse av sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag

En kvalitativ studie om hva som påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i det norske landbruket

Masteroppgave i arbeids- og organisasjonspsykologi
Veileder: Karin Laumann
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for psykologi

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Masteroppgaven vil markere slutten av mitt utdanningsløp, og fullføringen av min mastergrad i arbeids- og organisasjonspsykologi ved NTNU Trondheim. Det har vært spennende å ta et dypdykk i bondeyrket, og få innblikk i informantenes arbeidshverdag og syn på sikkerhet. Under prosessen av å skrive masteroppgaven har jeg selv samlet inn data, utviklet problemstilling og gjennomført analyse. Jeg sitter igjen med gode minner og opplevelser etter disse fem årene. I den forbindelse er det mange som fortjener en takk.

Først og fremst vil jeg sende en enormt stor takk til informantene som gjorde det mulig å skrive en masteroppgave om dette tema. Takk for at dere var så velvillige til å stille opp, og for gjestfriheten dere alle viste når jeg kom på besøk.

Jeg vil gjerne takke min veileder Karin Laumann. Ditt engasjement og dine konstruktive tilbakemeldinger har hevet min oppgave til et høyere nivå. Tusen takk! Jeg vil også takke Brit Logstein ved Ruralis for oppmuntrende ord, et stort engasjement for tematikken, og svar på spørsmål underveis.

En stor takk vil jeg også rette til klassen min. Jeg sitter igjen med så mange gode minner med dere, både på og utenfor lesesalen. Dere har vært en støtte og en trygghet hele veien.

Jeg vil også takke familien min for god støtte underveis, og spesielt til deg far, for gode diskusjoner rundt det å være gårdbruker. Til slutt vil jeg sende en spesiell takk til deg, Petter, for at du klarte å gjøre hjemmekontor i en spesiell tid til å bli så fint.

Trondheim, 18.05.2020

Helene Lyngstad Røste

Sammendrag

Bondeyrket er et av de mest ulykkesutsatte yrkene i Norge, og regnes som næringen hvor flest omkommer på jobb. Forskning på sikkerhet i landbruket er et samfunnsnyttig forskningsområde som kan bidra til reduksjon av personskader og hindre tap av menneskeliv. Formålet med denne studien har vært å undersøke hva bonden selv opplever påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag. Studien er basert på intervju med femten informanter fra åtte ulike gårder i Norge. Dette dannet grunnlaget for en tematisk analyse som avdekket at *mange stressorer på samme tid, risikovurdering og -håndtering, egenskaper ved bonden, sosialt og faglig miljø, og sikkerhetsholdninger* er av betydning for sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket.

Studien belyser hvordan bondeyrket er preget av komplekse og varierende oppgaver som sammen kan skape en risikofylt hverdag. Bondeyrket er særegent ved at mange bønder jobber alene. Kanskje nettopp derfor er også individuelle egenskaper hos den enkelte bonde, som bevissthet, erfaring og ryddighet, viktig for sikkerhet. Et sentralt funn i studien er at bønder vanligvis ikke snakker om sikkerhet og ulykker. Noe av grunnen til dette kan være at bønder klandrer seg selv for ulykker. På denne måten kan diskusjoner rundt sikkerhet være tabubelagt, hvilket kan hemme læring av tidligere ulykker. Videre tyder studiens resultater på at spesielt travle og stressende perioder med stor arbeidsmengde er mer risikofylte enn andre. Det å klare å beholde roen og sette grenser for arbeidstid virker å være beskyttende mot ulykker. Bondeyrket påvirkes av politiske endringer som kan føre til press knyttet til økonomi og produksjon, hvilket kan påvirke sikkerheten på flere måter. Stress og økonomisk press kan føre til at bonden velger den mest ressursbesparende fremgangsmåten fremfor den sikre, og utviklingen mot færre og større gårder kan for noen gjøre det vanskeligere å samarbeide med nabobønder. En implikasjon for å bedre sikkerheten i landbruket kan være å utvikle ordninger som bygger på økonomiske prinsipper, som for eksempel at bønder kan søke om tilskudd for å utbedre sikkerheten på gården.

Abstract

Being a farmer is one of the most accident-prone occupations in Norway, and is considered to be the industry with the highest death rate. Research on agricultural safety can contribute to a decrease in the number of injuries and fatalities in the industry. The aim of this study was to investigate what farmers experience as influential to safety and injury risk in their day of work. The study is based on the interviews of fifteen informants from eight different farms in Norway. This created the foundation for a thematic analysis which uncovered that *multiple stressors at the same time, risk assessment and risk management, farmer characteristics, social and professional environment, and safety attitudes* are of importance for agricultural safety and injury risk.

This study illustrates how the life of a farmer is characterized by complex and varied tasks, that together form an everyday life that involves high injury risk. Being a farmer is a unique occupation in many ways, and work is often performed alone. Perhaps this is why the characteristics of the farmer, such as awareness, experience and tidiness, is of importance for agricultural safety. A central discovery of this study is that farmers usually do not speak together about safety and injuries. This could be a result of feelings of blame and shame after an accident. Conversations about safety seems to be taboo, which in turn can inhibit learning from previous accidents. The study findings also point to the fact that especially busy and stressful periods with a high workload are more hazardous than other periods. To keep calm and set limits for own work time seems to be protective for accidents. Agriculture is being influenced by political changes which can lead to pressure in both economy and production. This can influence safety in a number of ways. Stress and economic pressure may cause the farmer to choose a resource-saving approach instead of a safe approach. The development towards bigger and fewer farms, can for some lead to challenges when it comes to cooperating with neighboring farmers. A practical implication for increasing agricultural safety can be to develop programs where farmers can apply for financial grants to improve safety on the farm.

Innholdsfortegnelse

Innledning	1
Problemstilling	2
Ulike teoretiske perspektiver på sikkerhet.....	5
Safety I og safety II	5
Tilnærminger til menneskelige feil	6
Sveitserostmodellen	8
Rapporteringssystemer	8
Organisasjonslæring	10
<i>Taus og eksplisitt kunnskap</i>	12
Menneskelig pålitelighetsanalyse.....	12
<i>Stress</i>	13
<i>Utmattelse</i>	13
<i>Nattarbeid og søvnmangel</i>	14
Sikkerhetskultur	14
Robuste organisasjoner	15
Å drifte mot ulykker	15
Normalisering av avvik	16
Metode	19
Begrunnelse for metodevalg.....	19
Rekruttering og utvalg.....	20
Informantene	20
Datainnsamling.....	22
Analyse av intervjudataene: tematisk analyse.....	23
Etikk	25
Resultater	27
Kontekst	27
Tema som beskriver sikkerhet og ulykkesrisiko	33
<i>Mange stressorer på samme tid</i>	34
<i>Risikovurdering og -håndtering</i>	36
<i>Egenskaper ved bonden</i>	41
<i>Sosialt og faglig miljø</i>	45
<i>Sikkerhetsholdninger</i>	50
Diskusjon.....	57
Oppsummering av funn	57

VIII

Mange stressorer på samme tid	60
Risikovurdering og risikohåndtering.....	63
Egenskaper ved bonden.....	66
<i>Bevissthet og oppmerksomhet</i>	67
<i>Opplæring og erfaring</i>	67
<i>Ryddighet</i>	68
<i>Beholde roen og begrense arbeidstid</i>	69
Sosialt og faglig miljø	69
<i>Bønder jobber alene og er sin egen sjef</i>	69
<i>Bønder snakker ikke om sikkerhet og ulykker</i>	70
<i>Å spørre om, og motta hjelp</i>	74
Sikkerhetsholdninger.....	74
<i>Holdning til HMS-kurs og -kontroller</i>	74
<i>Sikkerhet koster penger</i>	75
<i>Skader er en del av hverdagen</i>	76
<i>Praktisk vs. sikkert</i>	78
Metodiske betraktninger.....	78
Praktiske implikasjoner	80
Videre forskning.....	83
Oppsummering og konklusjon	87
Referanser	89
Vedlegg	98
Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD	99
Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeskjema	101
Vedlegg 3: Intervjuguide.....	104
Vedlegg 4: Tabell 3: Sitat fra informantene som beskriver temaene i resultatdelen	107

Innledning

Å være bonde er et av de farligste yrkene i Norge. Mellom 2000-2014 har omtrent 120 personer mistet livet som følge av en arbeidsulykke i landbruket i Norge, og åtte bønder opplever i gjennomsnitt en ulykke med personskade *hver dag* (Follo et al., 2016). Sett i forhold til antall sysselsatte, er jordbrukssektoren den næringa der flest omkommer på jobb (Ettung, 2010; Regjeringen, 2019). I tillegg er det grunn til å tro at landbruket er en av de næringene der underrapportering er størst (Aas et al., 2011; Arbeidstilsynet, 2018b; Follo et al., 2016). Noe av grunnen til denne høye ulykkesstatistikken kan være at mange bønder daglig jobber med store dyr og stort maskinelt utstyr. Forskning fra Aas et al. (2011) viste at for bønder i Trøndelag var håndtering av dyr, bruk av traktor og annet maskinelt utstyr, og bruk av håndverktøy eller annet større verktøy, de viktigste risikofaktorene for ulykker. I tillegg arbeider de fleste gårdbrukere i Norge høyt over bakken, under dårlige lysforhold som skjuler avgrunner og andre farer, og med farlige maskiner eller etsende eller brannfarlige stoffer (Løwe, 2003). Ifølge Aas mfl. (2011) varierer skadeomfanget ved ulykker med årstidene. Bøndene i studien skadet seg mest om våren og høsten, mens det i perioden november-februar ble rapportert betydelig færre skader. Halvparten av de rapporterte skadene hadde skjedd inne i fjøs- eller driftsbygning, mens skader ute på tunet var nest hyppigst.

En bonde, også kalt gårdbruker, er en som har hovedansvaret for driften av et gårdsbruk (Tønder et al., 2004). Den norske bonderollen er i kontinuerlig endring, noe som også har en innvirkning på sikkerhet og ulykkesrisiko. I dag har de fleste bønder en annen yrkesidentitet i tillegg til å være bonde, og andelen heltidsbønder ligger på rundt 40% (Løwe, 2003; Tønder et al., 2004). Antallet jordbruksbedrifter har falt med 60 % de siste tretti årene, og husdyrproduksjonen skjer på stadig færre og større gårdsbruk (SSB, 2019b). Dermed skjer stadig mer av produksjonen i et leiebasert jordbruk, noe som fører til at bonden i større grad befinner seg på offentlig vei (Vegdirektoratet, 2017). Dette betyr at bondens hviletid og vedlikeholdsrutiner på traktoren også påvirker sikkerheten til alle trafikanter. I tillegg til å kunne påvirke trafikanter, kan sikkerheten på et gårdsbruk påvirke alle som bor på, og besøker gården. Bondeyrket en særegen livsstil, der arbeid og fritid ofte er to sider av samme sak (Melberg, 2003). Gården definerer store deler av hverdagen for både gårdbrukeren og familien (Melberg, 2003), og yrket går som oftest i arv (Tønder et al., 2004). Bondeyrket er unikt ved at arbeidsplass og hjem er på samme plass, og ofte bor bonde, partner, barn og foreldre på samme gårdstun. Ofte vil det også være besøkende barn og andre besøkende til

stede på bondens arbeidsplass. Det er vanlig at både foreldre, partner og barn bidrar og jobber på gården (SSB, 2019a). I tillegg legges stadig flere arbeidstimer i jordbruket ned av innleid arbeidskraft (Storstad & Holte, 2013). Altså blir ikke sikkerheten og ulykkesrisikoen på et gårdsbruk kun et spørsmål om bondens sikkerhet, men også sikkerheten til alle trafikanter, familie, ansatte/innleide og besøkende. En studie utført av Aas et al. (2011) blant et utvalg norske bønder (n = 2699), viste at halvparten av personer som var skadet, var bondens ektefelle eller annen voksen person i familien, mens 12 % av personskadene gjaldt barn mellom 14-17 år (Aas et al., 2011)

Landbruket skiller seg på mange måter fra det øvrige næringslivet. Det består av mange små enheter, ofte enkeltpersonforetak (Aas et al., 2011). Et enkeltpersonforetak er en næringsvirksomhet som drives for en enkelt persons regning og risiko. Altså vil en gårdbruker som driver enkeltpersonforetak ha stor grad av frihet, men også betydelig risiko fordi han eller hun har personlig ansvar for økonomien, og dårligere sosiale rettigheter enn arbeidstakere (Altinn, 2019). Gårdsbruk som ikke har annen arbeidskraft enn sin egen avløser, omfattes bare av de generelle bestemmelsene i Arbeidsmiljøloven (2005, §4-1 og §3-5). For gårdsbruk som ikke sysselsetter arbeidstakere, gjelder forskrift om Arbeidsmiljølovens anvendelse for gårdsbruk som ikke sysselsetter arbeidstakere (Arbeidsmiljøloven, 2005, §2). Forskriften omhandler en rekke krav til norske bønder som alle har til hensikt å redusere ulykkesrisiko. Samtidig inngår det i forskriften at bestemmelsene «skal praktiseres fleksibelt og så langt det passer for eksisterende bygninger og utstyr slik at arbeidsmiljøinvesteringer tilpasses brukets alminnelige fornyelses- eller ombyggingsplaner». Dette reflekterer årsaken til at landbruket er unntatt fra de konkrete bestemmelsene i Arbeidsmiljøloven, nemlig forståelsen for hva som er praktisk mulig for landbruket (Storstad et al., 2009). Sikkerheten i landbruket styres også av Kvalitetssikring i Landbruket (KSL). KSL skal blant annet sørge for å opprettholde Arbeidstilsynets krav til HMS. Hvis bonden følger reglene til KSL, betyr det at drifta er i tråd med norske lover og forskrifter. KSL skal sikre at produksjonen foregår i et trygt arbeidsmiljø som sikrer god helse for yrkesutøverne (Landbruks- og matdepartementet, 2010). På mange måter mangler landbruket flere av de verktøyene andre næringer har for å hindre arbeidsulykker. Å være sin egen sjef i et enkeltmannsforetak betyr ofte at man «bare har seg selv» å ta hensyn til, hvilket betyr at HMS-arbeid lett kan bli nedprioritert i en travel hverdag (Aas et al., 2011).

Problemstilling

Studien vil se nærmere på sikkerhet og ulykkesrisiko i en bondes hverdag. Jeg mener denne tematikken er relevant å belyse i en masteroppgave i arbeids- og

organisasjonspsykologi fordi bondeyrket er et av de mest ulykkesutsatte yrkene i Norge. Til tross for at landbruket er en av landets mest ulykkesutsatte næringer (Arbeidstilsynet, 2019), har det hittil vært et lite prioritert forskningsområde, spesielt innenfor arbeids- og organisasjonspsykologi. Mitt forskningsspørsmål er derfor følgende; *Hva opplever bonden påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket, og hvordan kan vi forstå dette i lys av relevante sikkerhetsteorier?*

Ulike teoretiske perspektiver på sikkerhet

Jeg vil nå presentere ulike teoretiske perspektiver på sikkerhet som ligger til grunn for oppgaven. Teorier om sikkerhet har sin opprinnelse fra forskning i ulike typer industrier og organisasjoner der sikkerhet er høyt prioritert, som for eksempel kjernekraft, fly, petroleum og militæret. Ut fra min kjennskap til litteraturen finnes det ikke teorier om sikkerhet som er utviklet i den typen organisasjon som et gårdsbruk er. Jeg vil allikevel argumentere for at det er verdifullt å sammenligne det disse teoriene beskriver som viktig for sikkerhet med data fra landbruket. Det kan argumenteres for at landbruket kan lære organisatorisk tankegang fra større bedrifter med tydelig struktur for styring av sikkerhet. For eksempel argumenterer Follo et al. (2016) for at det kan være naturlig å sammenligne landbruket med petroleumsvirksomheten og bygg- og anleggsbransjen, fordi de alle har høy risiko for arbeidsulykker. Et utvalg av teoriene om sikkerhet jeg tenker kan være relevant for landbruket vil derfor bli presentert i denne delen. Jeg vil begynne med å gjøre rede for en safety I- og en safety II-tilnærming til sikkerhet. Deretter vil jeg presentere følgende teorier: tilnærminger til menneskelige feil, sveitserostmodellen, rapporteringssystemer, organisasjonslæring, menneskelig reliabilitetsanalyse, sikkerhetskultur, robuste organisasjoner, å drifte mot ulykker og normalisering av avvik.

Safety I og safety II

«Sikkerhet» er et ord med mange ulike definisjoner og betydninger, som har endret seg gjennom historiens løp. En tidlig definisjon på sikkerhet refererer til fraværet av uønskede hendelser, som ulykker og nesten-ulykker. Hollnagel (2014) beskriver denne tilnærmingen som *Safety I*. Sikkerhet refererer i denne forstand til en tilstand der alt går som planlagt, og hvor noe uventet ikke skjer. Sikkerhet vil i dette perspektivet oppnås ved å forsikre seg om at ingenting går galt, enten ved å eliminere årsakene til feil og farer, eller ved å minske deres effekt. En kan aldri være helt sikker på at ingenting går galt, hvilket betyr at sikkerhet omhandler å minske sannsynligheten for at uønskede hendelser oppstår så mye som mulig. Denne definisjonen omtaler sikkerhet som dets motsetning, som hva som skjer når den er fraværende. Dermed blir sikkerhet målt indirekte; ikke ved sin tilstedeværelse, men ved konsekvensene av dets fravær (Hollnagel, 2014). Innenfor en Safety I-tilnærming kan sikkerhet oppnås når systemer er grundig utviklet, vedlikeholdt og fungerende, når prosedyrer er fullstendige og korrekte, og når ansatte opptrer slik de forventes å opptre. Disse antakelsene vektlegger at ansatte overholder retningslinjer for hvordan arbeidet skal utføres. Altså kan sikkerhet oppnås ved å begrense variasjon i de ansattes atferd og prestasjon (Hollnagel, 2014).

Hollnagel (2014) argumenterer for at en uheldig konsekvens av en Safety I-tilnærming er at læring begrenses til det som går galt. På denne måten vil kun en brøkdel av tilgjengelig data bli brukt til læring for å øke sikkerhet. Videre mener Hollnagel (2014) at verden og arbeidslivet har forandret seg så mye at antakelsene om Safety I ikke lenger er like valide. Modellene og metodene til Safety I antar at systemer er håndterbare, dvs. at vi forstår dem og hvordan de fungerer. Hollnagel (2014) beskriver at dette i dag ofte ikke er tilfellet på grunn av blant annet økt kompleksitet i organisasjoner og teknologi. Dette betyr at Safety I-modellene blir mindre og mindre i stand til å levere den nødvendige sikkerhetstilstanden. Derfor gir det mening å endre definisjonen til sikkerhet, og fokusere mer på hva som går riktig, enn hva som går galt.

På bakgrunn av dette har en ny tilnærming til sikkerhetstenkning, *Safety II*, vokst frem. Hollnagel (2014) argumenterer for at vi trenger både et safety I- og et safety II-perspektiv for å fullstendig forstå sikkerhet. Safety II defineres som en tilstand hvor så mye som mulig går riktig. Denne tilnærmingen til sikkerhet omhandler evnen til å oppnå suksess under forventede og uforventede hendelser. Målet er at antallet tiltenkte og akseptable utfall blir så høy som mulig. Med andre ord er sikkerhet noe som skjer, heller enn noe som ikke skjer. Fordi det er noe som skjer, kan det observeres, måles, og håndteres (i kontrast til ikke-hendelser). Hollnagel (2014) argumenterer for at vi må forstå hvordan et system oppnår suksess, heller enn hvordan det feiler, for å sørge for at systemet er sikkert. Tilhengere av en Safety II-tilnærming antar at systemer fungerer fordi folk klarer å justere seg etter varierende forhold på arbeidsplassen. Folk kan gjenkjenne når noe går galt, og korrigere seg deretter. Resultatet av dette er utførelsesvariabilitet; ikke i en negativ forstand hvor variasjon ses på som et avvik fra standarden, men i en positiv forstand hvor variasjon representerer justeringer som er grunnlaget for sikkerhet og produktivitet (Hollnagel, 2014).

Jeg vil nå presentere teorier og forskning som er fokusert på menneskelige feil og ulykker. Deretter vil teorier og forskning som fokuserer på hvordan mennesker skaper sikkerhet bli presentert. De første teoriene som presenteres vil være innenfor et safety I-perspektiv på sikkerhet, mens teoriene mot slutten av dette kapittelet vil være innenfor et safety II-perspektiv på sikkerhet.

Tilnærminger til menneskelige feil

Menneskelig feil kan forstås som situasjoner der planlagt mental eller fysisk handling ikke oppnår det ønskede utfallet (Reason, 2000). Tidlig forskning på temaet omhandlet gjerne *hvordan* mennesker gjør feil, men over tid har forskningen også omhandlet *hvorfor*

mennesker gjør feil. I dag er det vanlig å tenke at mange ulykker har sammensatte årsaker, og at det er nødvendig å gå lenger bak i årsakskjeden for å få oversikt over hvorfor en ulykke oppstår (Hollnagel, 2014). I motsetning til forskningstradisjonen omkring menneskelig feil, kan også mennesket anses som en ressurs. I denne forskningstradisjonen kan den menneskelige faktor forhindre at ulykker oppstår når andre beskyttelsesmekanismer feiler. Mennesket anses altså som en ressurs som kan avverge eller begrense en ulykke, og er proaktivt, problemløsende, styrkende og uerstattelig. Menneskelig inngripen kan ha blitt spesielt viktig ettersom bruken av komplisert teknologi stadig øker. I tilnærmingen som anser mennesket som en ressurs, vil variasjon anses som noe positivt. Menneskets evne til å tilpasse seg etter endrende forhold kan bidra til å unngå ulykker (Hollnagel, 2014). Likevel anses det som viktig å undersøke menneskelige feil, men da helst som et utgangspunkt for videre undersøkelser.

Reason (2000) skiller mellom to tilnærminger til menneskelige feil; persontilnærming og systemtilnærming. *Persontilnærmingen* setter søkelys på individers usikre handlinger, som feil og brudd på prosedyrer. Innenfor en slik tilnærming mener man at usikre handlinger hovedsakelig oppstår fra avvikende mentale prosesser som glemsel, uoppmerksomhet, dårlig motivasjon, og uforsiktighet. Tiltak mot slike usikre handlinger vil være rettet mot å redusere variasjon i menneskelig atferd. Slike tiltak kan for eksempel være kampanjer som appellerer til menneskers frykt, nye prosedyrer, navngiving, og fordeling av skyld og skam (Reason, 2000). Ifølge Reason (2000) vil tilhengere av en persontilnærming behandle feil som moralske problemer, og anta at dårlige ting skjer med dårlige mennesker.

Systemtilnærmingen innenfor menneskelig feil setter søkelys på forholdene der individet arbeider, og forsøker å bygge et system for å unngå feil, eller redusere effekten av dem. Grunnlaget i en systemtilnærming er at mennesker er feilbare, og at feil er aksepterte. Feil anses som konsekvenser heller enn årsaker, og har sitt opphav i systemfaktorer. Disse systemfaktorene inkluderer tilbakevendende feilfeller på arbeidsplassen, og de organisatoriske prosessene som er deres opphav. Tiltak innenfor en systemtilnærming vil være basert på antakelsen om at vi ikke kan endre de menneskelige betingelsene, men vi kan endre betingelsene menneskene arbeider under. En sentral ide i denne tilnærmingen omhandler systemforsvar, altså at alle teknologier har barrierer og beskyttelsestiltak. Når en uønsket hendelse oppstår, er det ikke viktig hvem som gjorde feil, men hvordan og hvorfor forsvaret feilet (Reason, 2000). Feil i systemer stammer fra to ulike kilder; aktive feil og latente forhold.

Aktive feil er usikre utførelser gjort av folk som er i direkte kontakt med systemet, som for eksempel brudd på prosedyrer og glipper. Innenfor en persontilnærming vil den risikofylte handlingen i seg selv være tilstrekkelig årsaksforklaring for den uønskede hendelsen. Innenfor en systemtilnærming vil man undersøke om de aktive feilene kan ha sammenheng med latente forhold i organisasjonen. Latente forhold er underliggende forhold i organisasjonene som bidrar til at feil og ulykker oppstår. De stammer for eksempel fra avgjørelser tatt av designere, byggere og prosedyreskrivere. Slike avgjørelser kan være feil, men de trenger ikke å være det. Latente forhold har to typer uønskede effekter: de kan være negative prestasjonsformende forhold på arbeidsplassen (som for eksempel tidspress eller underbemanning), og de kan skape langvarige hull eller svakheter i forsvaret (som for eksempel upålitelige alarmer). Latente forhold kan, som navnet tilsier, ligge latent i et system i mange år før de kombineres med aktive feil og lokale triggere til å skape en ulykke. I motsetning til aktive feil, som ofte er vanskelige å forutse, kan latente forhold identifiseres og ordnes før en ulykke inntreffer. Å forstå dette fører til proaktiv heller enn reaktiv risikostyring (Reason, 2000).

Sveitserostmodellen

James Reason's (2000) sveitserostmodell er en kjent modell innenfor et systembasert syn på sikkerhet. Sveitserostmodellen tilstreber å forklare hvordan ulykker oppstår i komplekse systemer. I denne modellen symboliserer osteskivene barrierer som skal motstå at uønskede hendelser oppstår, mens hullene i osteskivene illustrerer mulige barrieresvikt. Ulykker oppstår når alle relevante barrierer svikter samtidig. Altså kan ulike feil føre til uønskede hendelser dersom de inntreffer samtidig, men ikke nødvendigvis hvis de inntreffer enkeltvis. I modellen tar Reason utgangspunkt i de tre hovedbegrepene fare, forsvar og tap. Fare kan utløse en uønsket hendelse, og forsvar kan forhindre at hendelsene som fører til tap oppstår. For å unngå tap, er det viktig at en virksomhet har forsvar i dybden. Det vil si at organisasjonen har ulike typer barrierer som kompenserer for hverandre. Så hvis én barriere svikter, kan feilen fanges opp av neste barriere, og så videre (Reason, 2000).

Rapporteringsystemer

Rapportering av uønskede hendelser og farlige forhold kan gi et datagrunnlag som kan brukes i sikkerhetsstyringen til en virksomhet. Rapportering gir organisasjoner mulighet til å sette inn konkrete tiltak ved enkelthendelser, men også overordnede, generelle tiltak (Reason, 1997; Stavropoulou et al., 2015). Denne dataen kan fungere som et grunnlag for fremtidige sikkerhetstiltak. Hensikten med rapporteringssystemer er altså å forebygge uønskede hendelser, og å gjøre tiltak rundt farlige forhold som avdekkes. Gjennom rapportering kan

man få et inntrykk av utvikling over tid, og om det er forskjeller mellom grupper, enheter, og lignende. Et sentralt mål for rapportering av uønskede hendelser er læring. I landbruket finnes det flere ulike steder arbeidsulykker kan rapporteres, blant annet Arbeidstilsynet, Norsk Pasientregister og Kvalitetssikring i Landbruket (KSL) (Arbeidsmiljøloven, 2005; Matmerk, n.d.; Pasientregisterforskriften, 2009)

Ifølge Arbeidsmiljøloven (2005) § 5-2 er bonden som arbeidsgiver pliktet å rapportere til Arbeidstilsynet hvis gårdens ansatte påføres alvorlige skader. For egen person er det ingen slik rapporteringsplikt. Forskning har vist at Arbeidstilsynets arbeidsskadestatistikk er svært mangelfull, spesielt innenfor næringene transport, lagring og jordbruk (Arbeidstilsynet, 2018b). En annen måte ulykker i landbruket kan registreres, er i Norsk pasientregister. Etter 2009 er akuttmottak ved sykehus og større legevakter forpliktet å registrere ulykker og forhold rundt ulykker. Det tyder imidlertid på at ikke alle helseforetak er like flinke til å registrere dette; den prosentvise fordelingen av ulykker i Norsk pasientregister etter helseforetak, er ikke i samsvar med prosentvis fordeling av antall gårdsbruk mellom de samme regionene (Follo et al., 2016). Follo et al. (2016) argumenterer for at informasjonen fra skaderegistreringer per i dag ikke gir noe godt og landsdekkende bilde av ulykkesomfanget i landbruket. Skaderegistrene gir lite informasjon om antall skader, hvordan de oppstår, alvorlighetsgrad og konsekvenser. Landbruket har også en egen ulykkeregistrering på hjemmesidene til Kvalitetssystemet i landbruket (KSL). Denne ble innført i 2014, og er anonym (Matmerk, n.d.). Ifølge Follo et al. (2016) kan KSL's ulykkeregistrering være et godt bidrag til økt kunnskap om skader i landbruket, dersom dette er en enkel måte å registrere skader og ulykker.

Underrapportering av uønskede hendelser er et problem i mange virksomheter. Underrapportering omhandler at hendelser som burde ha vært rapportert, ikke ble det. Rapportering er en viktig kilde til læring i en organisasjon, og underrapportering kan være en forklaring på hvorfor man ikke oppnår læring i etterkant av hendelser (Sanne, 2012). Landbruket har stor grad av underrapportering av ulykker (Arbeidstilsynet, 2018b; Follo et al., 2016; Landbruks- og matdepartementet, 2010; Storstad et al., 2009). Ifølge Follo et al. (2016) er det grunn til å tro at landbruket er en av de næringene der underrapporteringen er størst. Viktige årsaker til underrapportering er ifølge Kongsvik et al. (2018) mistillit til hvordan informasjonen blir brukt, aksept av at risiko er en del av jobben, og at rapportering blir oppfattet som tidkrevende og tungvint. Ifølge Storstad et al. (2009) gjør underrapportering i landbruket det ekstra vanskelig å få kunnskap om risikoforhold som ligger bak uønskede

hendelser. Dette vil videre gjøre det vanskelig å utarbeide målrettede tiltak for å forebygge ulykker og skader i landbruket.

Å være komfortabel med å fortelle andre om feil i jobbsammenheng, kan med større sannsynlighet føre til at disse feilene håndteres på en effektiv måte, i tillegg til at man lærer fra dem (Cigularov, Chen og Stallones, 2009). Tidligere forskning har foreslått at arbeidssikkerhet generelt kan dra fordel av økt kommunikasjon og informasjonsdeling om sikkerhet og feil (Hofmann og Morgeson, 1999). Cigularov et al. (2009) undersøkte kommunikasjon om feil og sikkerhet hos unge bønder som jobbet på gården til foreldrene sine. Mer spesifikt omhandlet forskningen sammenhengen mellom kommunikasjon om feil, kontrollplassering og sikkerhetsklime. Studien viste at unge bønder som mente at sikkerhet på jobb var bestemt av deres egne handlinger og atferd (intern kontrollplassering), og som opplevde et positivt sikkerhetsklime, hadde en tendens til å kommunisere åpent om egne feil til sine foreldre som eide gården. Som tidligere forskning tilsier, kan det tenkes at landbruket kan dra fordel av økt kommunikasjon og informasjonsdeling om sikkerhet og feil, for å redusere uønskede hendelser.

Prosjektet «Ikke en bonde å miste» utførte i 2012 dybdeintervjuer med 26 norske bønder (Follo et al., 2016). Her så forskerne en trend i at bønder ikke snakker om nesten-ulykker og ulykker som skjer. Forskerne tenker seg at dette kan komme av at det oppleves som flaut for bonden selv, kanskje spesielt fordi ulykker og nesten-ulykker forstås som bondens egen feil. Dybdeintervjuene tydet på at bonden anser seg selv som dum og uforsiktig hvis ulykker eller nesten-ulykker oppstår. En fremgangsmåte kan anses som riktig, helt til ulykken inntreffer – da vender forståelsen seg og fremgangsmåten blir gal. Studiens resultater indikerte at bøndene hadde en forestilling om at en god bonde ikke utsettes for ulykker. Dette kan resultere i at uønskede hendelser ikke fortelles om til andre bønder. Dermed vil andre heller ikke lære av det. Forståelsen av at bondens dumskap og dyktighet er involvert i ulykker og nesten-ulykker blir derfor ikke utfordret, og den onde sirkelen fortsetter. Forskerne kalte dette for «dumhetens sirkel» (Follo et al., 2016).

Organisasjonslæring

I sikkerhetsfaget er det sentralt hvordan organisasjoner kan lære av egne og andres operasjoner, feil og suksess. Det å lære fra nesten-ulykker og ulykker bidrar til å forbedre sikkerhet, og å forhindre uønskede hendelser. Noen organisasjoner bruker mye ressurser på å redusere risikoen for uønskede hendelser, men opplever på tross av dette ulykker (Drupsteen & Guldenmund, 2009; Kletz, 2001; Schöbel & Manzey, 2011). En av grunnene til dette, kan

være at de ikke lærer fra tidligere nesten-ulykker og ulykker (Kirwan, 2001). En organisasjon lærer ved å detektere hendelser, reflektere over dem, lære fra dem, og ved å anvende denne lærdommen i praksis for å forhindre fremtidige uønskede hendelser (Drupsteen & Guldenmund, 2009). Årsaker til hvorfor en ikke lærer fra tidligere ulykker kan blant annet være underrapportering (Sanne, 2008), manglende evne til å identifisere latente forhold (Jacobsson et al., 2009), tendens til å lete etter en sydebukk (Pidgeon og O'Leary, 2000) eller politiske og organisasjonelle avgjørelsesprosesser (Hovden, Størseth, og Tinmannsvik, 2011).

En litteraturgjennomgang utført av Drupsteen og Guldenmund (2009) fant tre viktige forhold som påvirker organisasjonslæring; 1) organisasjonstillit, 2) hendelsens alvorlighetsgrad, og 3) de involverte personene. *Organisasjonstillit* omhandler å ha en kultur hvor åpenhet og tillit er verdsatt. Hvis målet er å lære fra en hendelse, bør de involverte ikke få noen straff, og folk må føle seg komfortable med å rapportere det som har skjedd. Et slikt åpenhetsklimate kan gjøre folk mer villige til å rapportere og diskutere feil, og lære mer om systemet. Mangel på tillit kan føre til feilrapportering, underrapportering og mindre transparens. Som forskning fra Sanne (2008) antyder, kan en følelse av skam for en situasjon, eller frykt for skyld eller sosiale sanksjoner skape tilbakeholdenhet til å rapportere. Dette kan begrense den tilgjengelige informasjonen man kan lære fra. Tillit kan økes ved å separere sanksjoner fra rapportering, folk må respekteres og føle at deres kunnskap kan brukes, og det er behov for åpen kommunikasjon gjennom delt språk og delte verktøy.

Det andre forholdet som ifølge Drupsteen og Guldenmund (2009) påvirker organisasjonslæring, er *hendelsens alvorlighetsgrad*. Dette omhandler at hvor alvorlig hendelsen oppleves, og hvor stor innvirkning den har på organisasjonen, er av viktighet for organisasjonslæring. Hendelser med alvorlige konsekvenser får ofte mer oppmerksomhet. Dette betyr at kun et fåtall av hendelser blir brukt til lærdom, selv om læring er mulig fra mange ulike hendelser, uansett alvorlighetsgrad. På grunn av ukorrekte antakelser om en hendelses signifikans, kan relevante læringsmuligheter gå tapt. Dermed kan preventive tiltak bli forsinket eller fraværende.

Til slutt er også *de involverte personene* av viktighet for organisasjonslæring på en rekke ulike måter (Drupsteen og Guldenmund, 2009). Det er personene i organisasjonen som oppdager uønskede hendelser, og de er derfor organisasjonens øyne og ører. Hvis folk ikke tror en spesifikk hendelse trenger å rapporteres fordi de ikke vet hvordan det skal brukes, kan ikke denne hendelsen læres fra (Sanne, 2008). I tillegg er det intervju med hendelsens involverte personer som er hovedkilden til informasjon når hendelsen granskes. Dermed kan

det påvirke at mennesker har feilbar hukommelse, og intervju kan være biased. I tillegg, som allerede beskrevet, kan folk være tilbakeholdne i å dele og rapportere hva som har skjedd som følge av organisasjonstillit og hendelsens alvorlighetsgrad (Drupsteen & Guldenmund, 2009).

Taus og eksplisitt kunnskap. Nonaka og Takeuchi (1995) skiller mellom taus og eksplisitt kunnskap. Taus kunnskap forklares som den kunnskapen noen «har i hodet», altså erfaringsbasert kunnskap hos enkeltpersoner. Denne er skapt gjennom praksis, og er vanskelig å sette ord på. Den tause kunnskapen er altså hovedsakelig personlig kunnskap som vises gjennom praksis. Eksplisitt kunnskap er nedtegnet og gjort tilgjengelig for andre, og kalles boklig lærdom. Den eksplisitte kunnskapen er altså lagret og kan presenteres for andre. Ifølge Nonaka og Takeuchi (1995) skjer læring i organisasjoner når den tause og eksplisitte kunnskapen endres under ulike forhold. Når taus kunnskap gjøres eksplisitt (eksternalisering), når eksplisitt kunnskap knyttes til annen eksplisitt kunnskap (kombinering), når eksplisitt kunnskap gjøres til taus kunnskap (internlisering), eller når taus kunnskap spres som taus kunnskap blant personer i organisasjonen (sosialisering). Læring i organisasjoner kan altså ta ulike former, og for læring knyttet til sikkerhet er disse forskjellene viktige. Sikkerheten påvirkes nemlig av både den tause kunnskapen (arbeidsutførelse og beslutningsprosesser) og den eksplisitte kunnskapen (prosedyrer og granskningsrapporter) (Nonaka & Takeuchi, 1995).

Menneskelig pålitelighetsanalyse

Menneskelig pålitelighetsanalyse søker å identifisere årsaker til menneskelig feil og gi et numerisk estimat for sannsynligheten for at slike feil oppstår (Boring, 2010, 2012). I dette feltet beskrives menneskelig feil som enhver handling eller ikke-handling utført av et individ som reduserer sikkerheten til et system som han/hun interagerer med. Menneskelig pålitelighetsanalyse består vanligvis av tre faser; 1) modellere mulige medvirkende faktorer til menneskelig feil, 2) identifisere potensielle medvirkende faktorer til menneskelig feil, og 3) kvantifisere sannsynligheten for menneskelig feil. Mange metoder innenfor menneskelig pålitelighetsanalyse inkluderer prestasjonsformende faktorer for å beregne sannsynligheten for menneskelige feil. Ifølge Boring (2010, 2012) øker sannsynligheten for en ulykke når mange prestasjonsformende faktorer er tilstede på samme tid. Prestasjonsformende faktorer kan for eksempel være opplæring og erfaring, tilgjengelig tid, kompleksitet, stressorer, kommunikasjon, tilgjengelig bemanning og holdninger (Boring, 2010, 2012). Prestasjonsformende faktorer som i tidligere forskning har blitt funnet å påvirke feil og ulykker i landbruket vil nå bli presentert. Disse faktoren er stress, utmattelse, nattarbeid og søvnmangel.

Stress. Ifølge Kallioniemi et al. (2016) opplever bønder i Finland mer stress enn den generelle arbeidspopulasjonen. Forskning indikerer en sammenheng mellom stress og ulykkesrisiko i landbruket. En meta-analyse utført av Jadhav et al., (2015) viste at stress eller depresjon er signifikante risikofaktorer for skade i landbruket, med en 1.86 ganger høyere sannsynlighet for skade enn hos bønder som ikke opplevde depresjon eller stress. Forskning fra Taattola et al. (2012) viste lignende resultater. De fant at opplevd stress blant finske bønder var signifikant assosiert med en høyere ulykkesrisiko. Lignende resultater er funnet hos danske bønder; Glasscock et al. (2006) undersøkte hvorvidt gårdsstressorer, stress og sikkerhetsatferd var prediktorer for arbeidsrelaterte gårdsulykker. Undersøkte gårdsstressorer i denne studien var arbeidsoverbelastning, tidspress, rollekonflikt, bekymringer knyttet til vær, forsinkelser i arbeidsoppgaver, administrative byrder og problemer med maskineri eller dyr. Sikkerhetsatferd ble målt ved å spørre spørsmål rundt hvor bevisste bøndene var sikkerhet i det daglige, når de kjøpte nytt utstyr og ved jevnlig sikkerhetsjekker på utstyr. Studien viste at høyere nivåer av gårdsstressorer, stress og dårlig sikkerhetsatferd alle var assosiert med økt ulykkesrisiko. Kombinasjonen av høye nivåer av stress og dårlig sikkerhetsatferd var assosiert med en spesielt høy ulykkesrisiko (Glasscock et al., 2006).

Utmattelse. Utmattelse kan føre til feilhandlinger og innebærer en dyp form for tretthet som bidrar til å redusere årvåkenheten i en arbeidssituasjon og evnen til å jobbe sikkert (Åkerstedt et al., 2004). En viktig del av sikkerhet er derfor å oppdage og forebygge utmattelsesproblematikk. Det er vanlig å skille mellom mental og fysisk utmattelse. Mental utmattelse beskriver en tilstand preget av tretthet, redusert oppmerksomhet og redusert mental yteevne. Fysisk utmattelse er kjennetegnet ved redusert muskulær yteevne. I arbeidslivssammenheng vil mental utmattelse være det mest relevante av de to begrepene (Åkerstedt et al., 2004). Ifølge en litteraturgjennomgang av Phillips og Sagberg (2010) kan man sortere faktorer som bidrar til utmattelse i fire ulike kategorier: søvn, kjennetegn ved oppgaven, personlige forhold og organisatoriske forhold. Kategorien søvn kan omhandle kort søvn, dårlig søvnkvalitet, lenge siden man sov sist eller opphopning av søvnmangel (og dermed manglende mulighet for restitusjon). Kjennetegn ved oppgaven refererer til langvarige og monotone oppgaver og nattarbeid. Personlige forhold kan være individuell sårbarhet, alder (søvnproblemer øker med alder) eller erfaring (yngre jobber lenger med utmattelse). Organisatoriske forhold kan for eksempel være tid til oppgave, søvnmuligheter, svak sikkerhetskultur, eller manglende oppmerksomhet på ansattes helse og velferd. Utmattelse vil med større sannsynlighet oppstå dersom flere av disse faktorene er til stede (Phillips & Sagberg, 2010).

Nattarbeid og søvnmangel. En Sørkoreansk studie ($N = 16,160$) viste at bønder som jobbet om natten var mer utsatt for arbeidsrelatert skade (Kim et al., 2016). Dette hadde å gjøre med mindre søvn og stresset arbeidsutførelse av nattarbeidet. En meta-analyse av Fischer et al. (2017), som involverte flere ulike yrker, viste at skaderisikoen økte med 36% på nattskift sammenlignet med morgenshift. De fant også at skaderisikoen ble tredoblet etter 12 timer arbeid. Flere studier finner også at overtidsarbeid generelt øker risikoen for arbeidsulykker (Caruso et al., 2004). Økte arbeidstimer og utmattelse øker også risikoen for trafikkulykker (Robb et al., 2008).

Ifølge Arbeidsmiljøloven (2005, § 10-2) skal arbeidstidsutforminger være utformet slik at arbeidstakere ikke utsettes for uheldige fysiske eller psykiske belastninger, og slik at sikkerhetshensyn ivaretas. Det er også lovfestede begrensninger for arbeidstid. Selvstendig næringsdrivende bønder er derimot ikke pliktet til å følge Arbeidsmiljølovens bestemmelser for arbeidstid.

Sikkerhetskultur

Sikkerhet og organisasjonskultur har en relativt lang og allsidig historie innen sikkerhetsfeltet (Kongsvik et al., 2018). Begrepet ble først benyttet for å forklare større ulykker, som Tsjernobyl-ulykken i 1986, og bruken av begrepet som generell forklaringsfaktor for ulykker har fortsatt også i senere tid. Begrepet «sikkerhetskultur» er et noe udefinert begrep, som brukes for å forklare årsaken bak risikofylt atferd og sikkerhetsfeil (Guldenmund, 2010). Edwards et al. (2013) hevder at det er en stadig økende enighet om at en sterk sikkerhetskultur innebærer en organisasjonskultur der sikkerhetsrelaterte antakelser, verdier og holdninger blir høyt prioritert. Til tross for ulike syn og konseptualiseringer av begrepet sikkerhetskultur, kan det argumenteres for at det er et nyttig supplement til de mer håndfaste faktorene som har betydning for sikkerhet i arbeidsorganisasjoner (Kongsvik et al., 2018).

Reason (1997) mener sikkerhetskultur består av noen viktige komponenter som kan påvirkes og «bygges» av ledelsen. Disse komponentene går ut på å bygge en *rapporterende*, *rettferdig*, *fleksibel* og *lærende* kultur. Reason argumenterer for at disse komponentene sammen kan bygge en helhetlig og sterk sikkerhetskultur. *En rapporterende kultur* er en kultur der uønskede hendelser blir meldt fra om via et etablert rapporteringssystem. Det er viktig at de ansatte har tillit til rapporteringssystemet, og at det skal være praktisk og enkelt å melde fra. *En rettferdig kultur* omhandler å skille uforsvarlige regelbrudd på individnivå, fra systemutløste feil. Reason mener at individene som jobber med mest risiko, ofte ender opp

som syndebukker, mens det i realiteten ofte er snakk om systemfeil. *En fleksibel kultur* omhandler fordelene ved å være fleksibel. Reason mener nøkkelpersoner for sikkerhet burde trenes til å improvisere når situasjonen krever det. Han mener videre at team burde settes sammen av personer med ulik bakgrunn for å unngå gruppetenkning og for å fremme oppgaveløsning. Komponenten *en lærende kultur* går ut på å ha kompetanse til å trekke riktige konklusjoner, og at en har vilje og evne til å iverksette endringer når det var behov for det. Reason anser denne som vanskeligst å konstruere (Reason, 1997).

Robuste organisasjoner

Robuste organisasjoner kjennetegnes av høy pålitelighet og regularitet, selv om de er komplekse og involverer høy risiko. Eksempler på slike organisasjoner er atomkraftverk og flykontrollsentre (Weick & Sutcliffe, 2007). Ulike forskere har studert hva som kjennetegner robuste organisasjoner som i utgangspunktet er utsatt for ulykker, men som allikevel har få ulykker. Ifølge Weick og Sutcliffe (2007), som i sin teori har oppsummert forskningen på robuste organisasjoner, er det spesielt fem ting som kjennetegner bedrifter med god sikkerhet og få ulykker; *opptatthet av feil, motvillig til å akseptere forenklinger, sensitivitet for operasjoner, forpliktelse til resiliens, og å vektlegge ekspertise*. Dette er et syn på sikkerhet som fokuserer på hva som skaper sikkerhet, istedenfor hva som skaper ulykker.

Opptatthet av feil refererer til et kontinuerlig fokus på mulige feil for å forhindre at disse utvikler seg til alvorlige hendelser. *Motvillig til å akseptere forenklinger* innebærer at man til enhver tid søker å opprettholde mest mulig komplette og nyanserte bilder av den foreliggende situasjonen, slik at man ikke overser mulige faresignaler. *Sensitivitet for operasjoner* refererer til et særlig fokus på det som skjer i den skarpe enden, der feilhandlinger eller teknisk svikt kan føre til uønskede hendelser. *Forpliktelse til resiliens* omhandler utviklingen av organisatoriske egenskaper som er slik at man kan håndtere forstyrrelser og påkjenninger uten at virksomheten bringes ut av balanse. *Å vektlegge ekspertise* innebærer at det er de som kjenner operasjoner og utstyr best som bør fatte beslutninger, uavhengig av formell posisjon i organisasjonen (Weick & Sutcliffe, 2007).

Å drifte mot ulykker

Dekker (2011) mener at ulykker er en effekt av en systematisk vandring av organisatorisk atferd under påvirkning av press mot kosteffektivitet i et aggressivt, konkurransepreget miljø. Feil i komplekse systemer kan ikke forklares ved én ødelagt del, men må ses på i et større perspektiv. Basert på dette utviklet Dekker teorien «Drift into failure». Teorien omhandler at ulykker oppstår gjennom akkumuleringen av små justeringer

som mennesker på flere nivå i organisasjonen gjør i sine arbeidsoppgaver. På bakgrunn av dette mener Dekker (2011) at ulykker bør forstås utfra når systemet er i orden, ikke når det er ødelagt. Ifølge Dekker (2011) skjer ikke ulykker plutselig, men gjennom en lang, stødig drift mot feil. Ofte finnes enkle forklaringer på hvordan disse komplekse systemene fungerer og feiler, men Dekker prøver å forklare hvordan arbeidstakere og organisasjon interagerer i et komplekst miljø med begrensede ressurser eller flere målkonflikter. Denne kompleksiteten kan forklare både suksess og feil. Det finnes ifølge Dekker (2011) fem ulike kjennetegn ved å drifte mot ulykker. Han skiller mellom 1) knapphet og konkurranse, 2) inkrementalisme, 3) små endringer kan føre til store konsekvenser, 4) ustyrlig teknologi, og 5) bidrag fra den beskyttende faktoren.

Knapphet og konkurranse omhandler at en organisasjon blir påvirket av eksterne faktorer, og er i kontinuerlig transaksjon med sine omgivelser. I dette ligger at det er begrensede ressurser (som ansatte, ekspertise og penger). Altså er virksomheten avhengig av å prestere for å overleve i et miljø preget av knappe ressurser og konkurranse. Det kan være utfordrende å balansere knappe ressurser og sikkerhet. *Inkrementalisme (terror av små skritt)* omhandler at systemer ikke går fra organiserte og velfungerende en dag, til å bli dysfunksjonelle over natten. Dekker (2011) understreker at arbeidspraksisen sakte justeres fra sikker til ikke-sikker praksis. Dette skjer gjennom små organisatoriske og operasjonelle avgjørelser fra dag til dag. Det som før ble ansett som ikke sikkert, blir sakte men sikkert normalisert. *Små endringer kan føre til store konsekvenser* går ut på at det som til å begynne med var små endringer, senere kan føre til store ulykker. Dette er altså en slags sommerfugl-effekt, og er typisk for komplekse systemer. *Ustyrlig teknologi* handler om at teknologien vi jobber med, er mer ustyrlig enn vi liker å tro. Vi kan vurdere teknologien som sikker, men det vil fortsatt være ukjente faktorer som påvirker hvordan teknologien fungerer i praksis. Dette kan føre til at uforventede hendelser oppstår. *Bidrag fra den beskyttende strukturen* omhandler at strukturer som er ment å beskytte systemet, bidrar til å konstruere og behandle svakhets signaler på måter som er utilsiktede, uforutsette og vanskelige å oppdage. Den beskyttende strukturen kan ta mange former, som for eksempel vedlikeholdskontroller, godkjenninger og sikkerhetsavdelinger. Den beskyttende strukturen produserer regler, rutiner, prosedyrer, håndbøker og avgjørelser gjennom ulike typer informasjon (Dekker, 2011).

Normalisering av avvik

I løpet av en vanlig dag, utfører mennesker mange prosesser og prosedyrer for å fullføre oppgaver hjemme, på skolen og på jobben. Mange av disse prosessene og prosedyrene er så

forankret i hverdagsrutinen at de fullføres uten noen bevisst tanke. Der hvor prosesser finnes, vil det alltid være avvik fra denne prosessen, ifølge Mize (2018). Disse avvikene kan være både intensjonelle og uintensjonelle, eller de kan være små endringer som virker usignifikante, noe som gjør dem lett å overse. Å hoppe over steg, utføre midlertidige løsninger, ta snarveier, gjøre forbedringer og innovasjoner kan inkorporeres i prosedyrer og prosesser over tid, og gradvis resultere i at nye praksiser aksepteres som normen. Normalisering av avvik kan slik etableres av individer, team og organisasjoner. Den kumulative effekten av disse avvikene kan bli til utilsiktede farer som kan føre til katastrofale hendelser (Mize, 2018). På den andre siden kan også avvik fra regler og prosedyrer ses på som en evne til å tilpasse seg situasjonen, og en måte hvor sikkerhet skapes. Å ha gode evner når det kommer til å bedømme når og hvordan en prosedyre bør tilpasses en gitt situasjon eller hendelse, er det som fører til sikkerhet, ifølge Dekker (2003).

Ifølge Center for Chemical Process Safety (CCPS) (2018) er det flere ulike faktorer om kan bidra til drift mot feil og normalisering av avvik. For det første kan produksjonspress eller kostnadsrestriksjoner overkjøre sikkerhet. Som følge av press eller restriksjoner kan det bli en økende toleranse for snarveier eller optimaliseringer som tillater økt ytelse. Videre kan dette føre til «midlertidige» overskrid av sikkerhetsregler i perioder med høy arbeidsmengde, i tillegg til omgåelse av sikkerhetsbarrierer. For det andre kan organisasjonelle barrierer som forhindrer effektiv kommunikasjon angående kritisk sikkerhetsinformasjon bidra til drift mot feil og normalisering av avvik. For det tredje kan det oppstå forvirring mellom reliabilitet og sikkerhet, inkludert å stole på tidligere suksess som erstatning for riktig praksis. Dette omhandler å tenke at om noe fungerte sist, vil det også fungere nå. Til slutt kan en medvirkende faktor til drift mot feil og avviksnormalisering være menneskets tendens til å favorisere den mest praktiske og komfortable utførelsen, heller enn utførelsen med restriksjoner som er nødvendige for å utføre øvelsen sikkert.

En studie av Lawton (1998) på britiske jernbanearbeidere fant at gode intensjoner om å få jobben gjort, ofte kunne resultere i bevisste avvik fra skriftlige regler. Studien viste at de viktigste årsakene til atferd som ikke var i samsvar med reglene, var en raskere måte å få gjort jobben, men også selvpåført eller eksternt press om å få gjort jobben mer effektivt. Det kan tenkes at dette også har en symbolsk verdi for arbeidernes bilde av seg selv som profesjonelle. Både tidsfrister, gruppepress og profesjonelle forventninger kan gjøre regelbrudd til kompatibel oppførsel. Når regelbrudd fører til at en får gjort jobben raskere, fungerer det også som et tegn på kompetanse og ekspertise (Dekker, 2003). McDonald (2006) fant at flyteknikere rettferdiggjorde prosedyrebrudd ved at de var bedre, kjappere og sikrere enn å

følge manualen i detalj. Studien viste at flyteknikerne ofte så dette som en del av deres profesjonalisme, og som noe som kompenserer for organisasjonelle dysfunksjoner. Ofte kan arbeidere verdsette sin egen bedømmelse og være trygg i egne evner til å løse problemer, istedenfor å bare følge regler (McDonald, 2006).

Metode

I denne delen vil jeg beskrive hvordan jeg har gått frem til å besvare studiens problemstilling: «*Hva opplever bonden påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket, og hvordan kan vi forstå dette i lys av relevante sikkerhetsteorier?*». Jeg vil begynne med å beskrive mitt valg av kvalitativ metode og mitt vitenskapelige ståsted. Deretter gjøres det rede for fremgangsmåte for datainnsamling, informantene, utforming av intervjuguide, og utførelse av intervju. Deretter beskriver jeg hvordan jeg gjennomførte tematisk analyse av datamaterialet. Avslutningsvis vil jeg belyse hvordan etikk er ivaretatt i arbeidet.

Begrunnelse for metodevalg

Kvalitative forskningsmetoder vektlegger informantenes subjektive forståelse og fortolkning av egen virkelighet (Svartdal, 2015). Fordi jeg ønsker å undersøke bønders egne opplevelser og holdninger knyttet til sikkerhet og ulykkesrisiko, valgte jeg en kvalitativ forskningstilnærming til studien. I tillegg påpeker Corbin & Strauss (2015) at kvalitativ metode kan brukes for å avdekke og forstå hva som ligger bak fenomen vi har lite kunnskap om. Til tross for en urovekkende høy ulykkesstatistikk, er sikkerhet i landbruket et relativt utforsket område, spesielt fra et organisasjonspsykologisk perspektiv. Ved å benytte en kvalitativ tilnærming, ønsker jeg å gå i dybden på temaet for å øke kunnskapen rundt bønders syn på sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag.

Vitenskapelig ståsted. Forskerens vitenskapelige ståsted kan påvirke hvordan forskningsspørsmålet tilnærmes, hvordan studiet designes, hvordan forskningen utføres og hvordan resultatet tolkes (Forrester, 2010). Med vitenskapelig ståsted menes det grunnleggende verdenssynet som guider forskeren i det ontologiske og epistemologiske spørsmål. Dette innebærer forståelsen av hva som eksisterer i verden (ontologi), og hvordan det er mulig å erverve kunnskap om verden (epistemologi) (Guba & Lincoln, 1994).

I min oppgave har jeg latt meg inspirere av en postpositivistisk tilnærming. Postpositivismen bygger på ideen om at det eksisterer en objektiv og «sann» verden, men at denne bare delvis kan nåes ved hjelp av vitenskapelige metoder. Postpositivister er ifølge Guba og Lincoln (1994) kritiske realister, fordi de mener det ikke er mulig for mennesker å oppfatte den «sanne» verdenen med deres imperfekte intellektuelle sanser. Postpositivismen søker å forklare sosiale problemer, og åpner opp for å undersøke data på en grundig og omfattende måte (Henderson, 2011). Henderson (2011) argumenterer for at postpositivismen fungerer godt i studier der man ønsker å avdekke personers mange tolkninger av realiteten. Det postpositivistiske ståstedet anerkjenner at mangfold og kompleksitet er en realitet i all

menneskelig erfaring. Det er nettopp denne kompleksiteten jeg ønsker å gå i dybden i, og undersøke i denne studien. Den postpositivistiske tilnærmingen bygger på et mål om å *forklare*, og ultimat sett gjøre det mulig å predikere og kontrollere fenomen (Guba & Lincoln, 1994). I denne studien undersøker jeg bønders opplevelse av sikkerhet, og hva de mener påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag. Ved å avdekke disse mekanismene, kan man i neste omgang forsøke å predikere når ulykker skjer, og gjennom forebygging redusere sannsynligheten for at slike hendelser oppstår.

Rekruttering og utvalg

Informantene ble valgt på bakgrunn av deres relevans for studien. Mine kriterier var at informantene var heltidsbønder, dvs. at de ikke har inntektsgivende arbeid utenom gårdsdrifta (Follo et al., 2016). Videre valgte jeg informanter basert på at jeg ønsket en spredning i alder, fartstid og kjønn. Jeg brukte hjemmesiden til landbruksdirektoratet for å få en oversikt over bønder som mottok produksjonstilskudd i 2019. Produksjonstilskudd er en fellesbetegnelse for en rekke tilskuddsordninger som gårdbrukere kan søke på (Landbruksdirektoratet, 2019). Det er rimelig å anta at alle heltidsbønder mottar produksjonstilskudd. På denne måten fikk jeg oversikt over heltidsbønder i Norge. Deretter kunne jeg velge hvilken kommune jeg ønsket å få oversikt over. Herifra tok jeg kontakt over telefon, hvor jeg fortalte litt om meg selv og studien. Jeg fikk positiv respons, og alle jeg ringte var velvillige til å stille opp på intervju. Informantene fikk tilsendt et informasjonsskriv om studien i forkant av intervjuet (se vedlegg 2), og ga sitt skriftlige samtykke før intervjustart.

Informantene

Det ble utført åtte intervjuer, på åtte ulike gårder. Det ble til sammen intervjuet 15 informanter på disse åtte gårdene (se tabell 1). Av de åtte bøndene jeg avtalte intervju med, var alle heltidsbønder. På fire av gårdene ble bonden intervjuet alene, mens på de andre fire gårdene var ektefelle, foreldre, søsken, samdriftspartner og/eller avløser også delaktige under intervjuet. Alle 15 informanter som deltok i intervjuene, har eller hadde, en aktiv rolle i gårdsdrifta. Jeg anså det som fordelaktig at disse også deltok i intervjuet, da det kan argumenteres for at det å ha felles intervjuer kan øke kvaliteten på forskningen ved å avdekke mer materiale. Videre kan de andre informantene til stede utfordre sin partner til å reflektere over svarene de gir (Riley, 2014). Fordi jeg intervjuet flere personer samtidig, vil noen av sitatene i resultatdelen sitere en samtale mellom to eller flere individer. I disse tilfellene har jeg markert sitatene med informant-nummer for å illustrere at det er uttalelser fra flere

personer. Jeg valgte å ikke markere sitater hvor kun én person snakker med informant-nummer, da jeg ønsket å bevare så mye anonymitet som mulig.

Alle bønder i utvalget drev med melkeproduksjon og noen drev i tillegg med kjøttproduksjon, korn, gress og skog. Alle gårdene er lokalisert i samme kommune i Norge. Den ene gårdsdrifta ble drevet som en samdrift, der to bønder samarbeidet om drifta. På de sju andre gårdene var bøndene selvstendig næringsdrivende. I tillegg mottar nesten alle hjelp fra avløser og/eller familie. Av de totalt 15 intervjuobjektene var det sju kvinner og åtte menn, og alderen varierte fra 18 til 70 år. Fartstiden innenfor landbruk varierte sterkt, fra omtrentlig 1 til 50+ år. Informantene har også ulik utdanningsbakgrunn. Alle informantene har grunnskole, og noen har også yrkesrettet eller annen høyere utdanning. Tabell 1 viser en oversikt over informantenes gårdsrolle, organisering og produksjon.

Tabell 1. Oversikt over informantene

Gård	Informant	Yrke	Gårdsorganisering	Produksjon
Gård 1	Informant 1	Heltidsbonde	SN med avløser	Melk, gress, korn
Gård 2	Informant 2 Informant 3 Informant 4	Heltidsbonde Heltidsbonde Avløser og agronomstudent	Samdrift med avløser	Melk, kjøtt, korn, gress
Gård 3	Informant 5 Informant 6	Heltidsbonde Samboer, annen jobb	SN	Melk, kjøtt, korn
Gård 4	Informant 7	Heltidsbonde	SN, med hjelp fra far, ektemann og avløser	Melk, høy
Gård 5	Informant 8	Heltidsbonde	SN, med hjelp fra far og ektemann	Melk, gress
Gård 6	Informant 9 Informant 10	Heltidsbonde Ektemann, pensjonert bonde	SN, med avløser	Melk, gress
Gård 7	Informant 11	Heltidsbonde	SN, driver gården med ektemann, får hjelp fra far og mor	Melk, kjøtt, gress
Gård 8	Informant 12 Informant 13 Informant 14 Informant 15	Heltidsbonde Bror, annen jobb Far, pensjonert bonde Mor, pensjonert bonde	SN, med hjelp fra far og bror	Melk, korn

SN = Selvstendig næringsdrivende

Datainnsamling

Kvalitativt forskningsintervju. Det finnes mange teknikker for datainnsamling i kvalitativ metode, hvorav den vanligste er intervju (Forrester, 2010). Det kvalitative forskningsintervjuet søker ifølge Kvale et al. (2009) å forstå verden sett fra intervjupersonens side. Målet er å få frem betydningen av folks erfaringer, og avdekke deres opplevelse av verden (Kvale et al., 2009). Formålet med denne studien er å avdekke bønders syn på sikkerhet, samt hva bøndene selv mener er fremmende og hemmende i forhold til sikkerhet i egen arbeidshverdag. Det var derfor hensiktsmessig å velge intervju som datainnsamlingsmetode. Den kvalitative metoden for studien er tematisk analyse, noe jeg vil utdype på neste side.

Utforming av intervjuguide. For å samle data benyttet jeg meg av semi-strukturert intervju. Det semi-strukturerte intervjuet utføres i overensstemmelse med en intervjuguide, men har ingen rigid struktur, og fleksibilitet er avgjørende (Kvale et al., 2009). På denne måten vil deltakerne få mulighet til å utvide sine svar, og gi komplekse beskrivelser av sine opplevelser (Forrester, 2010). Jeg fikk dermed mulighet til å følge opp interessante tema som dukket opp underveis i intervjuet. Med bakgrunn i induktiv tematisk analyse ble både informasjonsskrivet (se vedlegg 2) og intervjuguiden (se vedlegg 3) utformet ganske bredt. Intervjuguiden bestod av 15 hovedspørsmål, i tillegg til eventuelle oppfølgingsspørsmål. Intervjuguiden var delt i fire deler, der jeg spurte informantene om følgende; bakgrunnsinformasjon, arbeidshverdag, risiko og sikkerhet, og forebyggende arbeid. Ifølge Langdrigde, Tvedt, & Røen (2006) kan pilottesting av intervjuet være en god metode for å få overblikk over tidsbruk, spørsmålsformulering og flyt. Derfor ble intervjuguiden pilottestet på en gårdsavløser før intervjuene. Denne personen har god kjennskap til forskningstemaet. Etter pilottesting omformulerte jeg spørsmål som viste seg å være vanskelige å tolke.

Gjennomføring av intervjuene. Intervjuene ble utført på gården til den respektive bonden, utenom ett intervju som ble holdt på et møterom på et kjøpesenter. Jeg valgte å utføre intervjuene her da dette var det mest praktiske for bonden. Tid og sted ble avtalt med den enkelte informant. Hvert intervju ble tatt opp med båndopptaker, og varte mellom 45 og 70 minutter. Det ble utført totalt 8 intervjuer, over et tidsrom på 3 uker.

Transkripsjon. Transkripsjon er prosessen hvor lydopptak omgjøres til skriftlig tekst (Howitt, 2010), og utgjør ifølge Braun og Clarke (2006) første fase i tematisk analyse. Transkripsjon i tematisk analyse krever ikke det samme detaljnivået som for eksempel diskurs- eller narrativ analyse. Jeg transkriberte ortografisk, hvilket vil si at jeg skrev ned alle ord om ble sagt. Det finnes ikke et sett med regler for transkribering i tematisk analyse, men

det kreves at alle verbale uttalelser tas med (Virginia Braun & Clarke, 2006). Derfor transkriberte jeg ordrett, og informasjon som lengre pauser, sukk, latter, avbrytelser og non-verbale uttrykk (som gestikulering og lyder) ble transkribert der dette tilførte mening eller informasjon. Jeg transkriberte ikke fyllord og dialektord som «ikke sant» og «da», med mindre dette tilførte informasjon eller mening. I tillegg ble noe av min respons, som «mm» og «ja» ikke transkribert. Jeg valgte å transkribere intervjuene på bokmål, fremfor dialekt.

Analyse av intervjudataene: tematisk analyse

«Tematisk analyse» (TA) er et begrep som oppstod for rundt 40 år siden, og har siden da hatt mange ulike betydninger. På bakgrunn av dette, har det vært mye forvirring rundt hva TA egentlig er, og hvorvidt det egentlig er en egen kvalitativ tilnærming. Situasjonen i dag er ganske forandret, og i det siste tiåret har TA blitt en bredt akseptert og anvendt metode i psykologisk forskning (Smith, 2015). TA er en metode heller enn en metodologi. En metodologi refererer til et teoretisk rammeverk, mens en metode er et sett teoretisk uavhengige *verktøy* for å analysere kvalitative data (Smith, 2015).

Jeg har valgt å utføre tematisk analyse slik Braun og Clarke (2006) skisserer. Denne analysen gir en tilgjengelig og systematisk tilnærming til koding og temautvikling. Jeg har hatt en induktiv tilnærming til data. Dette vil si at analysen er datadreven, og koder og tema hentes fra innholdet i data, heller enn fra forutbestemt teori (Braun & Clarke, 2006). Jeg vil allikevel, i tråd med Braun & Clarke (2006), understreke at noen sjelden er fullstendig induktive da forskeren aldri kan fri seg helt fra egne teoretiske og epistemologiske forpliktelser. Derfor vil analysen i realiteten ofte bli en blanding mellom en induktiv og en deduktiv tilnærming. Temaene er identifisert på et semantisk nivå. Semantisk tematisk analyse er fokusert rundt dataens overflatemening, altså den eksplisitte meningen informantene kommuniserer (Braun & Clarke, 2006). I tematisk analyse anbefaler Braun og Clarke (2006) seks steg; 1) bli kjent med dataene 2) koding, 3) lete etter tema, 4) se over tema, 5) definere og navngi tema, og 6) skrive rapport. Jeg vil nå beskrive hvordan jeg gikk frem for å analysere data ved å følge stegene i tematisk analyse slik Braun og Clarke (2006) skisserer dem.

Fase 1) Bli kjent med dataene. Den første fasen i tematisk analyse omhandler å gjøre seg kjent med data. Dette kan hjelpe forskeren å se forbi dataens mest åpenbare meninger (Braun & Clarke, 2006). Jeg ble kjent med data ved å utføre og transkribere alle intervjuene selv. Deretter leste jeg over transkripsjonene en gang før jeg begynte kodingen. Min induktive tilnærming til data bidro til at jeg fikk en bottom-up tilnærming til data; jeg lette ikke etter

mening som kunne passe inn i et forutbestemt teoretisk rammeverk, men beholdt nærhet til data under hele analyseprosessen.

Fase 2) Generere koder. Å generere koder refererer til en systematisk prosess der forskeren identifiserer og setter navn på relevante trekk i data, og er det første steget i å identifisere mønstre i data (Braun & Clarke, 2006). Jeg brukte analyseverktøyet NVivo 12 for å organisere dataene i meningsfulle grupper. Braun & Clarke (2006) anbefaler å kode for så mange potensielle tema og mønstre som mulig, da man aldri vet hva som kan være interessant senere. I tillegg kan man enten ha som mål å kode spesifikke trekk i datasettet, eller å kode innholdet i hele datasettet (Braun & Clarke, 2006). Fordi jeg hadde en induktiv tilnærming til data, kodet jeg innholdet i hele datasettet, for så mange potensielle tema og mønstre som mulig. Et eksempel på en kode er «har ikke tid til å bli syk eller skadet», som blant annet er basert på følgende sitat:

Jeg var jo i vei og tok røntgen, og fant ut at det var brudd. Ja, da måtte den gipses. 'Nei, jeg må i fjøset i morgen kveld og gi vann og – det går ikke an det' sier jeg. 'Har du ikke noe skinne som jeg kan bare ha innpå?'. Så legen fant jo noe som jeg hadde som en støtte, da. Så egentlig skulle jeg gått med gips i flere uker, men det gikk ikke.

Samtidig som jeg genererte koder, oppdaget jeg tema og undertema. For eksempel ble kodene «skader er en del av hverdagen» og «sikkerhet koster penger» begge plassert under hovedtemaet «sikkerhetsholdninger». Jeg grupperte altså koder inn i undertema og tema underveis, og gikk frem og tilbake mellom steg to og tre. Braun og Clarke (2006) understreker at analysen ikke er en lineær prosess hvor man går fra en fase til den neste. Det er heller en prosess der man beveger seg frem og tilbake mellom fasene.

Fase 3) Søke etter temaer. I denne fasen ser man etter hvilke koder som kan kombineres til et overordnet tema. Her antas det at forskeren setter sammen koder, og *lager* plausible mønstre av data, i motsetning til andre retninger med en antagelse om at temaene finnes i dataen fra før (Braun & Clarke, 2006). Alle koder som omhandlet det samme mønsteret ble samlet og organisert i hoved- og undertema. I denne fasen ga jeg fortsatt alle koder like mye oppmerksomhet. For eksempel fokuserte jeg like mye på kodene som ikke omhandlet sikkerhet direkte, da jeg tenkte dette kunne være av betydning allikevel.

Fase 4) Gjennomgå temaene. I denne fasen skal forskeren pause prosessen med å samle tema, for å se om temaene faktisk stemmer overens med data (Braun & Clarke, 2006). Jeg begynte denne fasen med å gå gjennom alle kodene, og innholdet i dem. Ifølge Braun &

Clarke (2006) bør dataen innen hvert tema passe sammen på en meningsfull måte, mens det bør være et klart skille mellom temaene. I denne fasen ble visse utsagn fjernet fra koden, da de ikke lenger var relevante for den spesifikke koden. Andre koder fikk nye navn, ble flyttet på, eller slettet. Noen koder ble endret til egne tema. For eksempel ble undertemaet «arbeidsmengde» endret til et eget hovedtema kalt «mange stressorer på samme tid». Denne avgjørelsen ble tatt fordi jeg oppdaget at dette var et innholdsrikt tema som var essensielt i henhold til studiens forskningstema. Jeg gikk gjennom temaene helt til jeg hadde tema og koder jeg mente representerte dataen på en god måte, og som var relevante i forhold til sikkerhet og ulykkesrisiko.

Etter dette leste jeg gjennom alle transkripsjonene en gang til, og kodet enda en gang. Ettersom jeg la til nye koder og gjorde meg nye tanker underveis i kodingen, var det nødvendig å begynne fra start for å se om jeg hadde oversett noe. Jeg hadde nå en god oversikt over hva mine ulike tema var, hvordan de passet sammen, og hvordan de overordnet reflekterte data (Braun & Clarke, 2006).

Fase 5) Definere og navngi temaene. Her vil forskeren skrive definisjoner på hvert tema, og velge temanavn. Temaene skal «defineres og raffineres», hvilket betyr at forskeren må identifisere essensen i hvert tema, og navngi dem deretter (Braun & Clarke, 2006). I tråd med Braun og Clarke (2006) gikk jeg grundig gjennom hvert tema og identifiserte hva som var interessant med dem, og hvorfor. Jeg tenkte gjennom hvordan de relaterte seg til mitt forskningstema, og viktigheten av dem. I denne fasen oppdaget jeg ytterligere tema som kunne slås sammen og endres. For eksempel kunne jeg se at underkategoriene «ikke mulig å eliminere risiko» og «skader er en del av hverdagen» handlet om det samme, og ble derfor slått sammen. Jeg gikk frem og tilbake mellom fase 4 og 5, helt til jeg mente temaene ga en god og definert oversikt over data.

Fase 6) Skrive rapporten. Det siste steget i tematisk analyse handler om å skrive en rapport. Denne rapporten skal presentere den endelige analysen, hvis mål er å fortelle den kompliserte historien til dataen på en måte som overbeviser leseren om validiteten i analysen (Braun & Clarke, 2006). Min rapport er skrevet i oppgavens resultatkapittel. Her presenterer jeg sitater jeg mener fanger essensen i de ulike temaene jeg presenterer.

Etikk

Studien er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD) (Se vedlegg 1), og datainnsamlingen startet ikke før jeg mottok godkjenningen. Studien er basert på frivillig deltakelse og dette ble presisert i kontakt med informantene. I forkant av hvert intervju ble

informert samtykke (se vedlegg 2) gjennomgått sammen med informanten, før de ble signert. Her understreket jeg at de kunne trekke seg når som helst, og unngå å svare på spørsmål hvis ønskelig. Anonymitet og konfidensialitet ble ivaretatt under hele arbeidsprosessen. Alle ekte navn ble erstattet med fiktive navn, og alle dokumenter og lydopptak ble underveis lagret på en passordbeskyttet minnepenn. Jeg har selv transkribert og anonymisert alle intervjuene. Alle sitat er anonymisert slik at det ikke skal være mulig å gjenkjenne informantene. Da oppgaven var ferdig, ble alle data- og lydfiler slettet.

Resultater

I denne delen vil jeg presentere studiens funn. Før jeg presenterer temaene, vil jeg presentere informantenes kontekst. Deretter vil jeg presentere de tema bønder beskriver som viktig for sikkerhet og ulykkesrisiko i deres arbeidshverdag på gården. Jeg vil gjøre rede for følgende tema; 1) mange stressorer på samme tid, 2) risikovurdering og risikohåndtering, 3) egenskaper ved bonden, 4) sosialt og faglig miljø, og 5) sikkerhetsholdninger. Alle temaene utenom ett har underkategorier, og vil belyses ved bruk av sitater fra informantene.

Kontekst

I kvalitativ forskning er konteksten et viktig rammeverk for å forstå forskningsfunnene. Konteksten omhandler de betingelser og omgivelser informantene responderer i, og som påvirker deres oppfatninger og handlinger (Corbin & Strauss, 2015). Mening er aldri uavhengig av kontekst, og kvalitativ forskning er svært følsom for den konteksten forskningen gjennomføres i (Smith, 2015; Tjora, 2017). Det viktig å få en forståelse av informantenes arbeidsomgivelser, for å bedre forstå deres beskrivelser. På bakgrunn av dette vil jeg beskrive informantenes arbeidshverdag, samt ulike faktorer som påvirker denne arbeidshverdagen. Her vil arbeidsmengde, fri og ferie, vær, opplevelse av risiko, dyrehåndtering, bruk av traktor og annet tungt utstyr, skogsarbeid, bygging på gården og opplevelse av sykdom og skade være av relevans. Til slutt vil jeg gå kort inn på hvilke konsekvenser nesten-ulykker og ulykker kan få i bondeyrket.

Arbeidshverdagen. Arbeidshverdagen til informantene er svært varierende, og inneholder et stort spekter av ulike arbeidsoppgaver. Felles for alle informantene, er at de er melkeprodusenter, og derfor er innom fjøset minst 3 ganger om dagen. Et utdrag av arbeidsoppgaver knyttet til melkeproduksjon er føring av kyr, melking, vask og stell av kyr og kalver, rydding og vasking i fjøset, besøk av dyrlege, kalvefødsel, mottakelse av dyr, levering av dyr til slakt og mye mer. Mange av informantene bruker også mye av arbeidshverdagen på produksjon av gress og korn. Ellers utførte bøndene arbeidsoppgaver knyttet til blant annet reparering og vedlikehold av utstyr, papirarbeid, skogsarbeid, bygging og rydding på gården med mer. En bondes arbeidshverdag er altså preget av svært varierte arbeidsoppgaver. Informantene forteller at denne variasjonen er noe av det som motiverer i arbeidshverdagen.

På den annen side forteller de at det å måtte kunne så mye forskjellig kan være en kilde til ulykkesrisiko. En av informantene tenkte seg at det å holde på med «litt av alt» er noe av det som gjør bondeyrket så risikofyllt: *«Nei, også er det den kombinasjonen. Hadde du bare*

drevet med maskiner hadde du kanskje hatt bedre kontroll på det, men du skal holde på litt med maskiner, traktorer, også skal du holde på litt i fjøset og.»

Det varierer om informantene jobber alene eller sammen med andre. Noen av informantene jobber stort sett alene hele dagen, med unntak av onnetidene da de bruker avløser. Mange av informantene jobber daglig med foreldre, ektefelle og/eller avløser, og jobber derfor stort sett sammen med noen. Noen forteller også at de har jevnlig kontakt med nabobønder, og at det er god kultur for å for eksempel dra innom hverandre for en kaffekopp. Andre jobber som oftest alene, og forteller at de ikke har jevnlig kontakt med nabobønder.

Arbeidsmengde. Mange av informantene forteller at de i gjennomsnitt jobber 10-11 timer om dagen. Noen jobber 7 dager i uken, mens andre har avløser de fleste helger. Alle forteller at arbeidsmengden er svært varierende. Informantene forteller om en spesielt stor arbeidsmengde i onner, det vil si fra omtrent midten av april til oktober:

Vi kan jo gå en uke, 14 dager til du jobber til klokka er 23 på kvelden og du begynner på klokka 7 om morgenen. Så det er klart, du blir jo sliten etter hvert. Det der er jo ikke lov i andre bedrifter, å holde på sånn. For da kommer du inn i arbeidsmiljøloven.

Onn beskriver et omfattende arbeid i jordbruket, og omhandler klargjøring av beiter og dyrket mark, samt høsting av gress og korn (Dybdahl, 2019). En av informantene fortalte om det han beskriver som en skremmende hendelse i forbindelse med gresshøstinga. Dagene begynte tidlig med å gå i fjøset og gjøre klart utstyr, før de kjørte gress i 12-15 timer, i tillegg til etterarbeid på kvelden. En kveld han var ute og kjørte traktor, gikk han ut for å strekke litt på seg. Da han snudde seg så han at traktoren begynte å rulle, og hoppet derfor inn i traktoren for å dra til håndbrekket. Men da oppdaget han at håndbrekket var på, og traktoren stod stille. Han var så sliten at han hadde hallusinert:

Det var bare hodet som lurte meg. Da var jeg så sliten at det gikk helt i surr. Så da våkna jeg. Skikkelig. Fant ut at nå, må det være pause. Det var jo ikke farlig i det hele tatt, men allikevel, når du begynner å nærmest hallusinere, da ...

Periodene utenom onnene beskrives av noen som rolige. I tillegg til varierende arbeidsmengde, kan bondeyrket være preget av jobbing på ugunstige tidspunkt. Bøndene forklarte at de innimellom våknet på natten av støy i fjøset som følge av kalving, og at de da gikk ut i fjøset. En bonde er altså «alltid på jobb» uansett tid på døgnet.

Fri og ferie. På spørsmålet «synes du at du har nok ferie- og fridager i løpet av ett år?» er svarene varierte. Halvparten av informantene synes de har nok ferie- og fridager i løpet av året. Mye av dette er begrunnet i at dette er en livsstil de er vant til: *«Jeg er født og oppvokst med det. Synes det er helt greit»*. Den andre halvparten synes ikke de har nok fri- og feriedager i løpet av ett år. De nevner at de føler behov for mer tid til å hente seg inn igjen enn det de får nå, spesielt når de har blitt eldre: *«det er egentlig litt for lite fri da, du kjenner det når du blir eldre. Du har egentlig mer behov for å ta deg igjen litt»*. I tillegg er det å ha fri et økonomisk spørsmål: *«man kunne godt hatt litt mer fri, men det er klart, man må jo betale for å få fri, da»*.

Vær. Vær er en faktor som preger bøndenes arbeidshverdag i stor grad. Vær og klima kontrollerer hva bøndene skal jobbe med, og når de skal jobbe med det. Alle informanter beskrev onnetidene som spesielt stressende, og preget av lange arbeidsdager. Dårlige værforhold forsterket dette forholdet, ved å korte inn tidsrommet for når onnearbeidet kan utføres. Dette kunne føre til en økning i arbeidstimer og stress:

Når du har kjørt 120 timer på en uke, så er det klart at vi ikke er like friske i toppen som da vi begynte. Så ser du liksom regnskura henger uti fjorden her da, så det er bare å stå på. For du vet at nå skal det regne i 14 dager.

Risikofylt arbeidshverdag. På spørsmålet «Opplever du din arbeidshverdag som risikofylt?», er svarene litt utydelige. Noen informanter nøler litt, og forteller at de vet at jobben egentlig er risikofylt, men at dette ikke er noe de tenker over i hverdagen:

Jeg har tenkt på det noen ganger hvis jeg har løpt ut på natta fordi det har vært en lyd eller ett eller annet som har gjort at jeg har våkna og løpt ut og kikka [i fjøset]. Hvis jeg blir stanga eller ett eller annet så jeg blir liggende og jeg ikke har med telefonen og ikke kan ringe etter hjelp. Men stort sett så tenker man ikke på sånn, i hverdagen, tror jeg ikke.

På tross av at noen informanter ikke tenker over risiko i hverdagen, er de alle enige om at yrket er preget av flere alvorlige risikofaktorer. Det bøndene trekker frem som spesielt risikofylt er dyrehåndtering, traktor og annet tungt utstyr og skogsarbeid. Dette vil jeg nå beskrive ytterligere.

Dyrehåndtering. Alle informantene i utvalget håndterer kyr flere ganger daglig. Dette utgjør ifølge informantene den største risikoen for nesten-ulykker og ulykker. Kyrne er store, og kan være uforutsigbare. Informantene beskriver det som vanlig å få klem- og kuttskader, spark og bruddskader som følge av omgang med, og håndtering av dyr. Sitatet nedenfor er fra en av bøndene i utvalget som har opplevd å brette begge beina som følge av et kuspark:

Det skjedde jo ikke noe annet enn at jeg, helt på slutten av stellet, skulle hive i sagflis opp i båsene. Og i det jeg snur meg, så sparker hu [kua]. Og treffer meg på leggen. Og det – jeg har blitt sparka mange ganger – men jeg sto litt for nære da, og hu var antageligvis brunstig. Og hu sparka hardt. Plutselig så jeg bare taklampa. Foten gikk rett av. Også bare ramla jeg på ryggen, og ble liggende. Jeg skjønnte jo med en gang hva som hadde skjedd, for skoen bare tippa. Hadde vernesko på da, og den ene skoen stod rett opp, og den andre lå helt flatt. Så da var det bare å dra seg på ryggen ut av rommet, og finne mobilen, og ringe (...) det var en liten oppvåkning, hvor fort ... det var sånn da (knipser). Fra du stod på føttene til du lå og kikket opp i taket.

Traktor og tungt utstyr. Bruk av traktor og annet tungt utstyr er også noe som preget informantenes arbeidshverdag. Informantene fortalte at dette ofte kunne føre til mange risikable situasjoner og nesten-ulykker. Blant annet ferdes mange av informantene i trafikken med traktor, noe de dro frem som spesielt risikabelt. En av informantene hadde opplevd å skli ut av vegen da han møtte lastebil, og bikket rundt med traktoren:

Jeg har bikket rundt med traktor. Det var bare flaks at det gikk bra (...) Jeg møtte en lastebil. Det var på vinteren, så jeg sklei av veien. Så var det liksom kant ned og, ja, 3-4 meter ned sikkert, før det flata ut. Så det bikket, og jeg ble liggende helt opp ned (...) med hjulene opp i været (...) så hytta på traktoren hadde klemt seg sammen. Heldigvis så var den så solid at den ikke ... hadde den kollapsa så hadde det vært ... game over.

Videre trekker informantene spesielt frem at andre bilister og syklister skaper farlige situasjoner ved forbikjøring:

Det er veldig mange som skal forbi traktoren, uansett. Traktoren går i 50 [km/t]. Og når du kjører i en 50-sone da, så må du opp i 70 [km/t] med personbil, for å komme deg forbi. Du må tørre å gi på med personbilen den som skal forbi, og det er det ikke alle

som gjør. Og da blir det mye nesten-ulykker med møtende trafikk og den slags sammenhenger. Og syklister som tror de er sprekere enn traktoren.

Skogsarbeid. Som mange andre bønder, eide også en del av informantene skog. Informantene fortalte at skogsarbeid er en viktig kilde til ulykkesrisiko i arbeidshverdagen. Ofte arbeider bonden i skogen alene, med store maskiner og tungt tømmer. Her er et utdrag fra en av informantene som forteller at han har amputert foten etter en ulykke i forbindelse med skogsarbeid:

Jeg var jo oppå en tømmerhenger som var pålesset (...) Også skulle jeg få av tømmeret, også var jeg alene (...) også mistet jeg balansen, også prøvde jeg å hoppe så langt jeg kunne for å komme unna tømmerlasset som kom etter meg. Men jeg klarte ikke å komme unna. Da ble ene foten klemt så mye at det ble så dårlig blodomløp i den. Så den ble amputert en del av den.

Gård som byggeplass. På en gårdsplass er det vanlig at det bygges nye fjøs- og driftsbygninger eller at gamle bygninger restaureres eller bygges på. Dette utgjør en ulykkesrisiko, ikke bare for bonden, men for ansatte, og for familie som bor på gården. Noen av informantene hadde opplevd nesten-ulykker knyttet til bygging av, eller utbygging av fjøs. En informant fortalte om en nesten-ulykke da de skulle bygge nytt fjøs. Da var ikke den ene takplata på fjøset blitt festet godt nok, og den datt ned 100 meter unna der barn og andre besøkende oppholdt seg:

Når vi bygde fjøset så skulle jo takplatene heises på plass. (...). Og da satt vi på verandaen, jeg og ungene og flere som var på besøk. (...) Og den siste plata den datt jo ned, da. Det gikk bra, men den smalt jo i bakken og spratt jo bortover. Så det og gikk bra, men det og kunne jo vært, hadde noen stått der, eller at den hadde sprettet opp på gården eller noe sånt, så hadde jo det ...

Har ikke tid til å bli syk eller skadet. Jeg spurte informantene om de ofte måtte jobbe selv om de var syke eller skadet. Informantene forteller at det finnes avløserkontor der de kan få hjelp, men at det skal være «storkrise» hvis man benytter seg av det: «ringer jeg på avløserkontoret, har de jo landbruksvikar som kan steppe inn. Så er det storkrise får vi jo hjelp». Alle informanter forteller at de ved sykdom eller skade uansett gjør det mest

nødvendige. Det mest nødvendige er for de fleste å gå i fjøset og utføre de vanlige arbeidsoppgavene der. En av informantene forteller at hun er i fjøset uansett om hun har oppkastsyken eller kink i ryggen:

Ja du må jo gå [i fjøset], er det oppkastsyken, så må du gå å kasta opp bak kua da. Du gjør det, du må jo gjøre det. (...) Det hender jo at du har både kink i ryggen og alt, du klarer nesten ikke å gå, du må holde deg i rundt for å klare å bøye deg ned, sant. (...). Men det er klart at, du gjør jo bare det du er nødt til å gjøre, da.

En annen kvinnelig bonde fortalte at hun jobbet i fjøset 2 uker etter fødsel, fordi faren som pleide å fungere som avløser var sykmeldt: «Når jeg fikk hu i midten, da skulle faren min opereres. Så han var sykmeldt. Så da var det å begynne å melke 14 dager etter fødselen». Det virker på informantene som at det ikke er noe alternativ å sykmeldes hvis noe skulle skje: «Ja. Hver gang [jeg er syk eller skadet jobber jeg]. Det er ikke noe som heter sykmelding i denne bransjen her. Da er du så og si nesten død.». En informant (I10, pensjonert bonde) uttrykker at bønder ikke er noen som klager, eller som er i posisjon til å kunne sykmelde seg. Her i samtale med sin kone (I9, bonde):

I10: bøndene de går ikke og syter og bærer seg fordi de har skadet seg, de står bare på de. De kan ikke sykmelde seg, for de må –

I9: det blir jo nesten ikke sykmeld – hvis jeg har brekt noe føler jeg meg som en kjeltring hvis jeg går inn på NAV og sier at jeg skal ha sykmelding. (...). Føler at jeg kan jo sikkert jobbe litt, men hva – det er jo ikke bare å legge til rette når du ikke (...) jeg føler meg litt som en kjeltring liksom når du er egen selvstendig næringsdrivende

Informantene uttrykker at de ikke har noe annet valg enn å gå på jobb som vanlig ved skade eller sykdom. En av informantene hadde tidligere vært i en alvorlig gårdsulykke, og uttrykte hvor glad han var for at han da hadde et støtteapparat, i form av samdrifta han er medlem av:

I3: Men altså, da hadde jeg jo et apparat her. Så vi fikk ikke noe katastrofe for drifta.

I4: det hadde nesten ikke gått hvis du skulle drevet alene

I3: nei, det hadde vært katastrofe. Det hadde vært total katastrofe.

Som selvstendig næringsdrivende kan det være en høyere terskel for å ringe etter avløser, eller sykmelde seg, både av praktiske og økonomiske årsaker. Informantene uttrykker at de ved sykdom eller skade tar hensyn til dette ved å kun gjøre det mest nødvendige.

Konsekvenser. Som illustrert av informantenes sitater ovenfor, kan risikofaktorer i en bondes hverdag resultere i svært alvorlige konsekvenser. Informantene beskriver det som vanlig å få kutt, spark- og klemskader. Men konsekvenser kan også være brudd, amputering og i verste fall død. En av informantene kunne fortelle om en tragisk hendelse for noen år siden hvor naboen omkom etter å ha blitt stanget av en okse. Alle informantene som hadde opplevd alvorlige hendelser, ble spurt om hva som skjer i ettertid av en slik hendelse. Noen svarer at de lærer av det, og er bevisste neste gang de gjør samme oppgave:

Jeg lærer av det selv, da. (...) mer forsiktig. Og man merker det hvis man er på sånne plasser der det er muligheter for ulykker, så kjenner man det liksom i hele kroppen at ... man må ta det litt med ro.

Noen forteller at de gjør forbedringer etter de opplever nesten-ulykker eller ulykker, mens andre sier at det ikke skjer noe spesielt: «nei, jeg tror jo du går opp og ned på traktoren likt som før».

Tema som beskriver sikkerhet og ulykkesrisiko

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for hva bønder beskriver som viktig for sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag. Informantene fortalte om hvilke aspekter i egen arbeidshverdag de mener utgjør ulykkesrisiko, men også hva som er viktig for å unngå ulykker og skader. Jeg har samlet disse ulike elementene i større hovedtemaer med hensyn til det som var fremtredende i materialet. Disse temaene er: 1) mange stressorer på samme tid, 2) risikovurdering og -håndtering, 3) egenskaper ved bonden 4) sosialt og faglig miljø, og 5) sikkerhetsholdninger. Alle temaene, utenom ett, har underkategorier som presenteres i tabell 2.

Tabell 2. Tema som beskriver hva som påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko, med undertema

Tema	Undertema
Mange stressorer på samme tid	
Risikovurdering og -håndtering	<i>Dyrehåndtering</i> <i>Traktor og annet tungt utstyr</i> <i>Barn på gården</i>
Egenskaper ved bonden	<i>Bevissthet og oppmerksomhet</i> <i>Opplæring og erfaring</i> <i>Ryddighet</i> <i>Beholde roen og begrense arbeidstid</i>
Sosialt og faglig miljø	<i>Bønder jobber alene og er sin egen sjef</i> <i>Bønder snakker ikke om sikkerhet og ulykker</i> <i>Å spørre om, og motta hjelp</i>
Sikkerhetsholdninger	<i>Holdning til HMS-kurs og -kontroller</i> <i>Sikkerhet koster penger</i> <i>Skader er en del av hverdagen</i> <i>Praktisk vs. sikkert</i>

Jeg vil nå presentere de ulike temaene ved bruk av utvalgte sitater fra informantene. Se vedlegg 4 for supplerende sitat som beskriver faktorene.

Mange stressorer på samme tid. Informantene mener at det å ha det travelt, å ha stor arbeidsmengde, og å være stresset, er en av de viktigste kildene til ulykker i landbruket. Informantene mener bondeyrket er mest risikofyllt «*når du har det veldig travelt. Det er da det skjer. Det koker litt da. Så har du god tid, er det som oftest ikke så risikofyllt*». Kombinasjonen av stor arbeidsmengde, og begrenset tids- og værvindu til å utføre arbeidet, fører ifølge informantene til lange dager, stress, og at man ikke prioriterer søvn, mat og drikke. Perioder

med stor arbeidsmengde fører altså ofte til en slags negativ spiral som øker risikoen for ulykker.

Det er en enighet blant informantene om at onnetiden, det vil si fra omtrent midten av april og ut oktober, er den mest risikable perioden. Dette er en periode hvor det skal gjøres mye på kort tid. Dette fører ifølge informantene til stress, noe som forsterkes ytterligere av værøstendigheter. Bøndene er avhengig av oppholdsvær og tørr jord i noen perioder, og regn i andre perioder. Jordbruket, og dermed også bøndene, er altså svært avhengig av at været spiller på lag, noe det ikke alltid gjør, kanskje spesielt i et land som Norge. I onnetidene skal det gjøres mye på kort tid, noe som kombinert med avhengigheten av været, fører til svært lange arbeidsdager, stress, lite søvn, og lite mat og drikke. Sitatet under viser svaret til en av informantene på spørsmålet «er det noen perioder eller arbeidsoppgaver som er mer risikofylte enn andre?»:

Ja, det er jo helt klart i onnene. Når det er lange dager. Du sitter mange timer på traktoren, blir trøtt og sliten, du 'skal bare'. Det må vi jo bare ta innover oss. (...) av og til tenker jeg, 'åh, skal bare bli ferdig. Egentlig hadde det vært godt og tatt en pause nå, men hvis jeg kjører en halvtime til, så slipper jeg å kjøre i kveld'. Så da tøyer du litt. Også tok det ikke en halvtime, så tok det en time ikke sant. Også skal du gjerne skynde deg litt. Fordi du blir veldig avhengig av yr [værmelding] blant annet. I denne bransjen. Så hvis været er meldt dårlig og du bare skal bli ferdig, så kjører du gjerne på litt mer.

Denne onde spiralen er noe alle informantene nevner som økende for ulykkesrisiko i arbeidshverdagen. Bøndene forteller at de har opptil 18-timers lange dager i onnetidene, men også vinteren kan være preget av lange arbeidsdager for noen bønder. Mange bønder brøyter snø på store områder om vinteren. En bonde fortalte at han noen ganger måtte kjøre mer enn 24 timer i strekk eller lenger fordi det har snødd så mye. I situasjoner med stor arbeidsmengde og stress, beskriver informantene at fokuset kanskje er mer på å bli ferdig, enn å gjøre det sikrest mulig:

Det kan være lange dager, og spesielt i slåttonna. Det er der det ofte haster mest, så da ligger vi på både 16- og 18-timers dager her. Og delvis kjørt natt også, hvis været ikke har spilt helt på lag. Så da tar vi ikke ... jeg skal ikke si at vi ikke tar hensyn til det, men lite hensyn til tid og ja ... hvor lenge det blir. Vi holder på til vi er ferdig.

En av informantene mente at stress i visse perioder ikke var til å unngå, fordi det er så mye som skal gjøres på så kort tid: *«I perioder så går det ikke an å unngå at det blir stress. Når det er mye som skal gjøres på kort tid. I forhold til vær og sånn.»*

For å oppsummere er informantene enige om at onneperioder er de mest risikofylte arbeidsperiodene for bonden. Stor arbeidsmengde og uforutsigbart vær fører til lange dager, stress, lite søvn og lite mat og drikke. Dette kan øke ulykkesrisikoen.

Risikovurdering og -håndtering. Hvordan bonden vurderer og håndterer risiko, vil ifølge informantene påvirke sikkerhet og ulykkesrisiko. De mest fremtredende risikofaktorene informantene beskrev er dyrehåndtering, traktor og/eller annet tungt maskineri, og barn på gården, og det er også i disse situasjonene at risikovurdering og -håndtering blir beskrevet som spesielt viktig.

Dyrehåndtering. Håndtering av kyr er ifølge informantene noe av det mest risikable de kan gjøre. Hvordan bonden vurderer og håndterer denne risikoen, mener informantene kan være viktig for hvorvidt det oppstår ulykker eller ikke. En av informantene mener at man som bonde må gjøre en risikovurdering hele tiden, og spesielt ved håndtering av dyr:

Så må du gjøre ei risikovurdering hele tiden. Det er ikke noe du bare kan sette deg ned og skrive på papiret også ferdig med det. Det må ligge fremme i panna hele tiden når du holder på. Så – kanskje aller mest når du håndterer dyr. For det er der kanskje skadepotensialet er størst i hverdagen.

Bøndene har flere ulike strategier for å håndtere risikoen som følger med håndteringen av dyr. Informantene nevnte blant annet at de slaktet dyr som opplevdes som farlige:

Avla frem mye roligere kyr nå enn når jeg var liten. Så, ett og annet utskudd er det jo. Men de blir som regel slaktet. (...). Det er ingen lenger, som gidder å holde på å slite og være livredd når de skal melke. Så da er det bare å sende det. Så du må ha mer dyr enn du trenger. Så man har en buffer. Så man kan gjøre sånne ting. Det går på egen sikkerhet, det. I veldig høy grad. Man må gjøre det. Det er ingen som vil melke det, og da må du ned å melke selv, og da går vinninga opp i spinninga ved at du må ha fri.

Å slakte kyr som oppleves som farlige er altså en måte å håndtere risikoen knyttet til dyr. Noen informanter har flere kyr enn de egentlig trenger, slik at de har en buffer til slike tilfeller. Informantene trekker i tillegg frem at det er avlet frem kyr med mye roligere lynne

enn det var før. Videre understreker informantene at det er veldig viktig å kjenne sine egne dyr. De bruker mye tid i fjøset på å bli kjent med dyrene sine, og synes at de leser kyrne godt. De tenker seg at dette kan minske risikoen for at farlige situasjoner oppstår:

Du må kjenne dyrene dine. Men når du har fått rutine på det, så synes jeg det går veldig fint, og jeg takler jo mine dyr, men hadde jeg kommet inn i en annen besetning hadde jeg vært mer usikker. Det hadde dyrene merket, også hadde det blitt farligere situasjoner av det.

De er også påpasselige med hvem de spør om hjelp, og mener det kan oppstå farlige situasjoner hvis de spør om hjelp fra personer uten erfaring med dyr:

Jeg er litt nøye med hvem jeg spør [om hjelp til å flytte kyr], for har du med noen som ikke er trygg på situasjonen, litt nølende, litt nervøs, litt redd. Så merker oxen det med en eneste gang, og da vet de hvem de skal gå på.

En annen type risikohåndtering informantene bruker, er å legge til rette for mindre fysisk håndtering av kyr når de skal flyttes. Dette gjelder spesielt okser, og når kyrne skal flyttes ut eller inn av fjøset. Informantene har flere ulike måter å gjøre dette på. Noen kjører bak oksene med hjullaster for å vise dem i riktig retning. Da slipper de å fysisk håndtere oksene, noe som minsker risikoen for skade:

Vi bruker faktisk hjullasteren. Vi setter på noe redskap foran, også lar vi kyrne gå foran, også kjører vi bak. Når vi skal skyve dem opp i slaktebilen og sånn. For da får de ikke til å snu seg rundt, også er det ikke noe farlig. Altså, de tåler det, men vi tåler det ikke. Så vi kan gå bak der igjen. Også styre dem. (...). Jeg tror vi har funnet et ganske bra opplegg for det etter hvert, istedenfor å være så fysiske sammen med dyrene.

Andre har fjøs som er godt tilrettelagt, i form av at det legger til rette for mindre fysisk flytting av dyrene. Nyere, og/eller godt tilrettede fjøs har kanskje mulighet til å fikserte kyrne, eller har godt tilrettede drivganger, slik at kyrne går dit de skal selv. En av informantene har en far som har skader i skuldre og rygg, sannsynligvis som følge av tung dyrehåndtering. Informanten holder nå på å legge om fjøset slik at hun skal slippe slik tung dyrehåndtering:

Faren min har ødelagt både skuldre og rygg. (...) Og det er antageligvis når han har holdt på å flytta dyr. For du leier kviga i grimen, når de skal ut på beite for eksempel, og det handler om å ikke sleppe. Og hvis de løper da, så henger du der. (...) Jeg holder på å legge opp hele, både delvis fjøset, og hele driftsopplegget nå, så jeg skal sleppe den håndteringa der (...) det forebyggende der er for det første å bygge seg nytt fjøs.

Videre forteller informantene at det er viktig å være to når man skal flytte dyr: «hvertfall når vi holder på å flytte dyr, så tenker jeg på at da må vi være to. Ikke alene.» Samtidig innrømmer informantene at de ofte bare gjør det selv:

Når vi skal flytte [kyr] så vil jeg helst ha med meg noen. Men det hender at jeg har gjort det selv, bare. Men jeg prøver å få med meg noen, da. For det er litt greit å ha hvis det skulle gå galt, så. At en kan hjelpe til. Du vet jo aldri hva som skjer.

Informantene er altså enige om at dyr utgjør en stor risiko i arbeidshverdagen. De håndterer denne risikoen på flere ulike måter. Blant annet trekker de frem at de er bevisst risikoen når de er med dyrene, slakter dyr som utgjør ulykkesrisiko, legger inn tid for å bli godt kjent med egne dyr, tilrettelegger for mindre fysisk kontakt ved flytting, og er helst to når de flytter kyr.

Traktor og annet tungt utstyr. Det er ikke bare dyr som utgjør en stor ulykkesrisiko i en bondes hverdag, det gjør også traktorkjøring og bruk av annet tungt utstyr. Informantene forteller at de håndterer denne risikoen på flere måter. Noen nevner at de tar hensyn til været når det kommer til traktorkjøring, og velger å ikke kjøre traktoren i de bratteste bakkene når det er glatt og sølete. I tillegg har de beiter i det bratteste istedenfor å slå gresset selv:

Det er rett ned [bratt]. Og du kan ikke kjøre når det er bløtt, vettu. Du må jo tenke litt sånn sikkerhetsmessig at du må kjøre når været tilsier at du kan kjøre og. Det er leirjord og, ikke sant. Men nå har vi vært sånn at vi har, vi beiter litt i det mest bratte her nå da. Så det blir ikke slått så mye i det bratte lenger.

En annen informant nevner at han er nøye med å stoppe akslinger og annet redskap før han går ut av traktoren:

Når du driver med traktorkjøring, og spesielt med redskap som går rundt veldig fort, sånne akslinger og sånn. Det har jeg veldig respekt for. Så jeg er veldig påpasselig med å stoppe ting før jeg går ut. Det er ikke sånn at jeg bare lar det gå rundt og bare skal borti.

En informant forteller at hun er ekstra påpasselig rundt fôrkutteren. Hun lar den ikke gå mens hun holder på, og hun plassere seg strategisk i forhold til den. Grunnen til dette er at kniver kan løsne og «komme flyvende»:

Den fôrkutteren. Den skal jo ikke gå mens man holder på, den skal ikke være i gang mens du er bak den, du må være foran den hvis du skjønner. Du må være på den trygge siden. For det er noen kniver der, de kan fyke av, det har skjedd at de kommer flyvende. Vi har hatt det i ganske mange år, jeg vet det har skjedd en gang. Ut ifra de gangene den blir brukt, er ikke sjansen kjempestor. Men fôrkutteren er jo bare i gang når du er der og.

Andre gjør også tiltak for å redusere risikoen til andre enn seg selv. For eksempel nevner denne informanten at han alltid setter lasteapparat og traktorskuffe på bakken, sånn at ingen skal gå under og få det over seg:

Når vi parkerer traktorene, så har vi alltid lasteapparat og skuffa nede. Og hvis vi har noe rundball eller lass bak, så setter vi alltid ned, så ikke noen skal gå under også «puff», detter det ned for eksempel.

En annen risiko knyttet til traktor og annet landbrukskjøretøy, omhandler kjøring i trafikken. Flere informanter forteller at de kan blir trøtte når de kjører, både på eget jorde, og på offentlig vei:

Man blir jo trøtt av og til når man kjører traktor. Det handler om at det ikke skjer på vei, da. Det er ikke fult så farlig å ta en dupp på jordet, men på vei må det ikke skje. Så det er jeg bevisst på av og til, at nå, må du faktisk gjøre noen grep her.

Informantene forteller at de prøver å være flinke til å gå ut av traktoren og strekke på seg når de blir trøtte: «*Du kjenner at 'oi, nå må du komme frem snart, nå må du hoppe ut. Ut å bevege deg litt'*». De forteller også at de kan parkere på ei busslomme for å sove litt.

Altså omhandler risikohåndtering knyttet til traktor og annet tungt utstyr blant annet å være påpasselig med hvor og når de bruker kjøretøy, å stoppe kraftoverføringsaksler o.l. før de tar på det, at fôrkutteren stoppes når den skal og at man plasserer seg strategisk i forhold til den, at lasteapparat og skuffe er nede når traktoren er stoppet, og at de tar pauser hvis de blir trøtte under traktorkjøring.

Barn på gården. Bondeyrket er særegent ved at bondens arbeidsplass også er bondens hjem. Dette betyr at egne barn og besøkende barn kan befinne seg på bondens arbeidsplass. Noen av informantene uttrykte at dette kunne føre til risikable situasjoner, først og fremst for barna. Grunnen til dette, mener informantene er at barn kan være uforutsigbare, og at de kan havne i farlige situasjoner på gården. For eksempel i forbindelse med traktorkjøring: «*Unger er vi ikke så veldig glad i å ha rundt oss. For de er så uforutsigbare (...) det er ingen barnehage dette her. Traktorer som er 7-8 tonn, ikke sant. Det er svært*». Det er gjennomgående at mange håndterer risikoen med å ha barn på gården ved å alltid følge med på dem, og å gi barna strenge regler for hva som er lov og ikke lov:

Hvis det er med noen som ikke pleier å være med. Spesielt unger (...) da er det bare å være sammen med dem hele tida. Og klare regler. Ingen som skal inni til noen dyr hvis ikke jeg er med. Ikke engang små kalver.

I tillegg fortalte flere informanter at de utførte ulike sikkerhetstiltak, som fallsikring o.l., for å redusere ulykkesrisikoen for barna:

Det ble gjort noen tiltak i forbindelse med fallfare og sånt, da. Ganske umiddelbart. (...). Så de ikke skulle dette ned i fôrkjelleren for eksempel. Snekret opp noe, ja, litt bedre. Det var jo alltid et hinder der fra før, men det var ikke bra nok for å holde en 4- og 6-åring på plass.

Det kan tenkes at det å ha barn på gården, kan fremme sikkerheten på et gårdsbruk. I intervjuene kom det frem at flere av informantene fikk et annet forhold til sikkerhet når de fikk barn. De ble nødt til å bli mer bevisste farer på gården når barn skulle leke og kanskje etterhvert jobbe der:

Det er litt sånn at når jeg kom hit med ungene, ble det et annet fokus med en gang (...). Det ble mer bevissthet rundt det [sikkerhet]. Så er det jo sånn at når du er med i fjøset, så er du hele tida – man er jo der inntil dem. Og du må fortelle dem ting, fortelle dem om farer hele tida. Da tenker du mer igjennom det selv også.

En av bøndene fortalte at de utførte egne vernerunder på gården, og gjør forbedringer hvis de oppdager noe som kan være risikabelt. Motivasjonen bak dette var hovedsakelig å sikre gården for barnas del: *«Vi har jo hatt vernerunder på gården og (...) men det går jo litt på ... ja. Det er jo i første omgang ungene egentlig.»*

Altså trekker informantene frem at det er risiko knyttet til å ha barn på gården, hovedsakelig for barna selv. De forsøker å redusere sannsynligheten for en uønsket hendelse ved å følge med på barna, gi dem klare regler, og ved å utføre ulike sikkerhetstiltak, som for eksempel knyttet til fallfare. Flere nevner også at de har blitt mye mer bevisste sikkerhet etter de fikk barn, og at barna er den hovedsakelige motivasjonen til å utføre ulike sikkerhetstiltak. En informant fortalte at de for barnas del må tenke gjennom farer, og at de derfor tenker mer gjennom det selv også. På denne måten kan det tenkes at det å ha barn på gården kan fremme den generelle sikkerheten på et gårdsbruk.

Egenskaper ved bonden. Dette tema beskriver hvordan individuelle egenskaper hos den enkelte bonde har betydning for sikkerhet. Det kan tenkes at individuelle egenskaper er av spesiell viktighet i en organisasjon som bondegården. Her jobber bonden ofte alene, er sin egen sjef, og bestemmer til en viss grad hvilke HMS-tiltak som skal iverksettes. Informantene legger vekt på at individuelle egenskaper som bevissthet og oppmerksomhet, opplæring og erfaring, ryddighet, og å beholde roen og begrense arbeidstid påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko på gården.

Bevissthet og oppmerksomhet. Informantene trekker frem at bevissthet og oppmerksomhet er egenskaper ved en bonde som er viktige for sikkerhet. De uttrykker at det å være bevisst risiko, og oppmerksom på hvilke farer som kan oppstå er fremmede for sikkerhet. Motsatt kan det å være uoppmerksom og lite bevisst sikkerhet i hverdagen utgjøre en ulykkesrisiko. Å være uoppmerksom og lite bevisst kan blant annet være å handle på autopilot: *«Det kan skje uhell hvis man. Litt sånn rutinemessig arbeid ikke sant, så bare går det litt på autopilot. At du ikke tenker»*. En av informantene understreker dette ved å fortelle om en gang han måtte amputere en finger etter et uhell med vedkløyveren. Han mener ulykken skjedde fordi han handlet på rutine:

Eller vane, at man er så vant til å gjøre ting at man ikke gidder å ta seg bryet med å gjøre den ekstra vendinga som skal til for at det ikke skal skje. For det har jo gått bra før. (...) ikke la ting bli rutine. Da forsvinner fingre (viser amputert finger).

Bøndene trekker frem ulike arbeidssituasjoner hvor bevissthet og oppmerksomhet er spesielt viktig. Mange snakker om dyr som en stor kilde til risiko i arbeidshverdagen, og at de derfor er spesielt oppmerksomme når de håndterer dyr. I tillegg er traktorkjøring en aktivitet hvor bøndene forteller at de er bevisste sikkerhet: «*det [sikkerhet] er jo noe vi tenker på hele tiden. Vi har jo veldig mye bratt jord (...). Så det er jo kanskje spesielt i forbindelse med traktorkjøring, at vi hele tiden tenker sikkerhet.*». Videre forteller mange av informantene at de tenker sikkerhet i hverdagen i form av å være nøye med å bruke verneutstyr og sikring:

Vi har veldig mye fokus på det [sikkerhetstiltak]. Så jeg bruker jo veldig mye hørselvern, for å ta vare på hørselen min. Når jeg jobber i høyden bruker jeg fallsele, eller fallsikring. Prøver å tenke forebyggende hele tiden (...). Både for egen helse og for effektiviteten.

Det å være bevisst sikkerhet og ulykkesrisiko og oppmerksom i risikable situasjoner, mener informantene kan være egenskaper ved en bonde som kan påvirke sikkerhet i arbeidshverdagen. Spesielt situasjoner hvor man håndterer dyr eller traktor, kan dette være særlig relevant. Det å være uoppmerksom, lite bevisst, handle på autopilot, og etter vane, mener informantene kan hemme sikkerhet. Å være bevisst sikkerhet, oppmerksom når man arbeider i risikable situasjoner, og å bruke verneutstyr og sikring, mener informantene kan være fremmende for sikkerhet.

Opplæring og erfaring. En annen egenskap ved bonden som kan ha påvirkning på sikkerhet og ulykkesrisiko, er ifølge informantene bondens opplæring og erfaring. Informantene tenker seg at det å ha mottatt god opplæring og å ha lang erfaring som bonde kan være fremmende for bondens sikkerhet. Samtidig mener de at det å ha fått dårlig opplæring, og å ha lite erfaring, kan øke risikoen for ulykker. De uttrykker at det kan være en fordel å ha vokst opp på gård, og derfor har lang opplæring og god erfaring med gårdsarbeid: «*kjøper du deg gård og skal begynne å tro du skal bli gårdbruker når du er 30 uten å ha sittet i en traktor, da sliter du.*». De forklarer også at det er viktig for sikkerheten på gården at de

gir god opplæring til personer som skal jobbe på egen gård. En av informantene fortalte at han var bevisst dette når brødrene hans hjalp til på gården:

Jeg har to brødre som er veldig ivrige etter å være med å hjelpe til i onnene og sånn. De liker å kjøre traktor da vet du, så da møter de opp. Men jeg har latt de få enkle oppgaver i starten. Å få kjøre noen timer, kjøre på seg erfaring før de begynner med ting som krever litt mer konsentrasjon og krav til ferdigheter og sånn.

Informantene uttrykker videre at opplæring og erfaring er av særlig viktighet ved håndtering av traktor og annet tungt utstyr. De mener det er viktig at bonden har erfaring med utstyret som brukes, i tillegg til å ha kjennskap til hvordan dette utstyret fungerer i samspill med gårdens topografi:

I3: Når vi pløyer, så kjører vi med vendeplø, og den er 2000 kg nesten bak. Og den skal jo vendes, høyt opp i lufta. Og hvis du står da, oppå en kul og prøver å snu rundt den her, så kan det hende du sklir eller bikker. Men kanskje hvis du vender på flata, og rygger deg opp og setter den ned og kjører ned, så er det ikke noe problem i det hele tatt.

I4: Så når du begynner å få litt erfaring, ser du fort om ting går eller ikke. Så du ...

I3: Prøver ikke heller. For det er bare tull.

Også ved dyrehåndtering, mener informantene opplæring og erfaring er spesielt viktig. På spørsmålet «hvilke ulykker tror du kunne oppstått dersom en uerfaren bonde skulle utført dine arbeidsoppgaver?», legger informantene spesiell vekt på at det kunne oppstått farlige situasjoner ved håndtering av dyr. Dette henger i stor grad sammen med antakelsen om at uerfarne kan fremstå som redde og nervøse, noe som kan utgjøre en risiko i fjøset. For eksempel fortalte informantene at de var nøye på hvem de spurte om hjelp når kyr skulle flyttes. De mente at det er viktig å ha med seg noen med erfaring som er trygge i situasjonen:

Jeg er litt nøye med hvem jeg spør, for har du med noen som ikke er trygg på situasjonen, litt nølende, litt nervøs, litt redd. Så merker oxen det med en eneste gang, og da vet de hvem de skal gå på. Så hvis du ikke klarer å være bestemt, og være fram med skoen når du holder på med det der, da er det bedre at du ikke er med i det hele tatt.

Informantene uttrykker at opplæring og erfaring er av relevans for sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag. Hvis du har fått god opplæring og har god erfaring, mener informantene ulykkesrisikoen er mindre enn hvis du ikke har fått opplæring og har kort erfaring som bonde. Informantene er også bevisste på å gi god opplæring til personer som skal jobbe på gården, og hvis de trenger hjelp til risikable oppgaver spør de helst erfarne personer. De understreker at opplæring og erfaring er spesielt viktig ved risikable oppgaver, som ved dyrehåndtering eller traktorkjøring. Informantene mener det kan være sikkerhetsfremmende å ha erfaring med dyr og traktorkjøring, samt at man er kjent med hvordan traktor og annet utstyr fungerer i samspill med gårdens topografi.

Ryddighet. Det å ha det ryddig rundt seg mener informantene kan forhindre småulykker: «Å holde det passe ryddig. Det kan hindre mange småulykker hvertfall». I tillegg tenker informantene at det å holde det ryddig rundt seg, kan bidra til økt sikkerhet ved at det er lett å komme seg ut hvis det skulle oppstå brann eller andre farer:

Vi liker å ha det litt ryddig rundt oss i fjøset da. Bare det tenker jeg er en sikkerhet (...). Det er trivsel både for deg selv og dyr. Det er sikkerhet det og, at det er åpent og komme seg ut hvis det er behov for det.

Beholde roen og begrense arbeidstid. På samme måte som at stress kan øke risikoen for ulykker i landbruket, forteller informantene at det å beholde roen og sette grenser for egen arbeidstid kan fungere som en beskyttelsesfaktor mot stresset som følger med onnetidene. En av bøndene som aldri hadde vært i en ulykke, mente dette kunne være fordi han klarte å utføre risikable oppgaver med ro:

Jeg tror jeg har en brukbar radar eller ett eller annet som slår inn når jeg skal begynne med noe som er risikabelt. Som gjør at jeg tar det mer med ro, sjekker ting en ekstra gang og litt sånn. Før jeg utfører det jeg skal.

Flere informanter mener at dette med å klare å beholde roen i krevende og stressende situasjoner kan være noe av det viktigste for å unngå ulykker i landbruket: «Ut fra det året jeg har drevet, tror jeg det viktigste for å unngå ulykker rett og slett er å ikke være stresset. Gjøre ting med ro». Videre tenker informantene seg at det å klare å sette grenser for seg selv, selv om arbeidsmengden er stor, kan være viktig.

Bøndene er sin egen sjef, og det er ingen som sier ifra når de burde ta en pause. Bøndene må sette sine egne grenser, og det kan tenkes at dette er særlig utfordrende i perioder med stor arbeidsmengde. Som sitatet under illustrerer, mener informantene at det å ikke stresse og sette grenser for egen arbeidstid kan være sikkerhetsfremmende:

Ta det litt med ro. Istedenfor å stresse og bli sur ... alt som skjer etter klokka 22 om kvelden, det setter du unna og tar neste dag. (...) Også ikke kjøre døgnet rundt. Ha deg hjem klokka 22-23 om kvelden, og heller begynne morgenen etterpå.

Det å ta det rolig og ikke stresse mener informantene også kan være en fordel når man håndterer dyr: «Det er noe spesielt dette med å håndtere dyr, du må jo være rolig og ikke stresse», «begynner du å rope og løpe og fekte med hendene, så gjør dyra det også».

For å oppsummere temaet mener informantene at visse egenskaper ved bonden kan ha påvirkning på sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket. De understreket spesielt at det å være bevisst og oppmerksom på sikkerhet og risiko, påvirker sikkerheten i arbeidshverdagen. Dette kan være av spesiell betydning ved håndtering av dyr og ved traktorkjøring. Videre mener de at bønder vil være mindre ulykkesutsatt hvis de har fått god opplæring, og har lang erfaring, blant annet med dyr, utstyr og gårdens topografi. Videre kan det også være av betydning hvor ryddig bonden har det på gården, for eksempel forbindelse med å ha frie rømningsveier. Til slutt kan bondens evne til å beholde roen i stressende situasjoner og perioder, samt sette grenser for egen arbeidstid, være fremmende for sikkerheten i bondens arbeidshverdag.

Sosialt og faglig miljø. Det faglige og sosiale miljøet for en bonde er ikke som i et «typisk» yrke. For det første er majoriteten av bønder selvstendig næringsdrivende. Dette vil si at de er sjef for seg selv, og for eventuelle ansatte og/eller familie som jobber på gården. Noen bønder jobber sammen med avløser(e) og/eller familie, og har hyppig kontakt og samarbeid med andre bønder, mens noen bønder jobber alene, og har lite kontakt og samarbeid med andre bønder. Bondens sosiale og faglige miljø er videre særegent fordi foreldre, ektefelle og barn som oftest bor på bondens arbeidsplass. Dette kan både fremme og hemme sikkerhet og ulykkesrisiko, noe jeg vil utdype ytterligere i dette tema. Jeg vil gå inn på underkategoriene «bønder jobber alene og er sin egen sjef», «bønder snakker ikke om sikkerhet og ulykker» og «å spørre om, og motta hjelp».

Bønder jobber alene og er sin egen sjef. Å drive som selvstendig næringsdrivende betyr at du er sjef for egen bedrift, og til en viss grad hvordan helse, miljø og sikkerhet (HMS) praktiseres der. På den ene siden må bonden følge Kvalitetssikring i Landbrukets (KSL's)

regelverk for HMS, men på den andre siden er det ingen som står og følger med når bonden utfører risikable arbeidsoppgaver. En av informantene mente dette er en av grunnene til at bondeyrket er risikofyllt: «*For det første lager du litt ditt eget HMS-regelverk. Du har ingen som henger over deg og passer på om du trår litt over grensa eller ikke.*».

Mange bønder jobber sammen med avløser eller familie de fleste dager, men mange bønder jobber de aller fleste dager helt alene. Informantene uttrykte at dette kunne ha betydning for sikkerhet og ulykkesrisiko i arbeidshverdagen: «*Det [bondeyrket] er nå vel holdt for å være den arbeidsplassen som er farligst. (...) . Kanskje det kan ha sammenheng med at det er en ensom arbeidsplass. At man er alene.*». Det kan tenkes at det å jobbe sammen med andre kan ha en fremmede effekt på sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket. I mitt utvalg var det to stykker som drev en samdrift, og jeg spurte dem om de trodde at det å være en samdrift kunne påvirke ulykkesrisiko:

I2: Ja, det tror jeg. Det blir kanskje mindre stress når vi er fler

I3: Også tror jeg at hvis en begynner å gjøre noe som er ganske horribelt, så får man beskjed. At nå ... nå må du begynne å gire ned her. For dette går ikke bra. Du har flere som har noen meninger om det du holder på med.

I2: Det er jo skumlere for de som bare er alene. De er jo ... mange bønder er jo helt alene. Så om de setter seg fast, så kan de stå fast i 14 dager før noen finner dem (latter). Så det er jo flere som følger med da, og flere som er her. Det er jo sjelden at man holder på med noe helt alene her. De aller fleste vet jo hva den andre gjør.

Samdrifta tenkte seg altså at det å drive en samdrift kunne fremme sikkerhet på flere måter. For det første mener informantene at det kanskje blir mindre stress. Dette kan ha å gjøre med at man deler ansvar og arbeidsmengde. For det andre mener de at det å drive samdrift kan fremme sikkerhet ved at man får flere synspunkter på oppgaver man utfører, og kanskje man får beskjed om at det ikke ser sikkert ut. For det tredje påpeker samdrifta, at hvis man er flere, er det lettere å finne ut om noe har gått galt. I tillegg kan det tenkes at det er en fordel å være flere ved utføring av risikable oppgaver, som for eksempel dyreflytting.

Bønder snakker ikke om sikkerhet og ulykker. Jeg spurte informantene om de pleide å snakke med andre bønder om nesten-ulykker og ulykker de selv, eller andre de kjenner, har opplevd. De fleste mente dette ikke var noe bønder vanligvis diskuterte: «*nei ... det er mest sladder og nysgjerrighet. Jeg tror ikke det er noe diskusjonstema, nei.*». En informant mente

en av grunnene til at bønder ikke snakker om ulykker, kan være fordi det er flaut å ha vært i en ulykke:

Mange vil vel helst ikke ha noe snakk om det hvis de har vært nesten ute for noe. (...) Enten for å ikke syte, eller at det kanskje går litt på æra løs. En ting er at det nesten er en ulykke, men at de har nesten dumma seg litt ut, da. Jeg tror nok det går litt på æra løs på mange, sånne ting og. Det blir på samme måte som at du har en glipp i såinga di eller noe sånt, altså det er jo det verste, det store marerittet for bøndene. Noe som vises.

Jeg spurte mer om dette, og spurte om informanten følte at folk følger med?

Å ja, ja, ja. Dæven, det er mange som følger med. Jeg er ikke ... jeg legger ikke sånt på meg så veldig, men det er en del som gjør det. Som sikkert kunne betalt ganske mye for å ha sånne ting, bagateller, ugjort. Og sånn tror jeg, sånn kan det være litt med ubehagelige situasjoner, at de helst ikke vil ha noe snakk om det, eller at andre folk skal vite om det. Altså, vi [mennesker] er jo litt sånn av natur da. Vi skjuler elendighet og prøver det vi kan for å holde fasaden. (...). Du vil helst snakke om det som er trivelig og artig, eller gjøre narr av naboen istedenfor å fortelle om deg selv.

Informanten fortalte at dette var noe han helt klart følte på. Informanten tenkte seg at det er noe menneskelig med dette å skjule elendighet og menneskelige feil. En av informantene mente at en av grunnene til at det ikke snakkes om nesten-ulykker og ulykker blant bønder, er fordi det ikke finnes en arena for det:

Jeg tror bare ikke det er en arena for det. Men vi har hatt sånn våronnpils med helse og sånn som tema. Den ene gangen kom det en HMS-rådgiver som ville kjøre rollespill. (...) folk ble jo så ivrige vet du! (...) Så kanskje vi skulle gjort mer ... rett og slett lagd en arena der vi kunne satt det på dagsordenen. Åpna for at du ikke snakker om deg selv, men at du snakker om det indirekte på en måte.

Mange av informantene mente altså at det ikke snakkes mye om ulykker, men en annen informant mente dette var et vanlig samtaleemne. Informanten mente det kunne fungere litt som terapi og snakke om det: «Det hender det kommer frem historier. Jeg tror det er litt terapi i det, jeg da. Å fortelle. (...). Bare noen begynner å snakke, da. (...) Jeg tror det er mye

erfaringsutveksling, jeg. Når man får samla oss.». Også denne informanten påpeker altså viktigheten av å ha en arena å samles på, og at noen tørr å begynne å prate. De fleste bøndene i denne studien mener altså at sikkerhet, nesten-ulykker og ulykker ikke er noe det snakkes mye om.

Å spørre om, og motta hjelp. Det å klare å spørre om, og motta hjelp, kan påvirke sikkerhet og ulykkesrisiko i en bondes arbeidshverdag. For eksempel kan det å få hjelp på gården, enten av avløser eller familie, lette arbeidsmengde og stress forbundet med dette. En av informantene opplever arbeidsmengden som grei, fordi hun får så god hjelp fra familie: «*Ja, det er en grei arbeidsmengde, det synes jeg. For jeg får så mye bra hjelp.».* Informantene uttrykker videre at det å ha mulighet til å diskutere med noen, kan være betydningsfullt for sikkerheten i bondeyrket:

I3: Jeg synes det er en veldig fordel å diskutere tankene med noen. For du kan ha mye rart i hodet, men når du har fått det ut og hørt stemmen din selv, så hører du kanskje hvor dumt det var, eller om dette var litt ...

I2: Det trenger ikke være så lurt alltid (...)

I4: Ett innspill kan jo utgjøre suksess fra fiasko.

Som sitatet viser, uttrykker informantene at det å få innspill fra andre, kan få dem til å innse at visse tanker og ideer ikke alltid er så lure. På denne måten kan det å diskutere med andre føre til at man tenker seg om en ekstra gang før man utfører en risikofylt oppgave. Men ikke alle bønder er så heldige at de har familie eller avløser(e) som daglig hjelper til på gården. Dette betyr at de aktivt må spørre om hjelp fra nabobønder hvis de skal utføre en oppgave man bør være flere på, eller hvis de trenger råd eller en diskusjonspartner. Når det kommer til å oppsøke hjelp fra andre bønder, varierer informantenes svar. Mange av informantene opplever at de får god hjelp fra naboer:

Jeg da, som begynte helt uten utdannelse eller noe, er helt avhengig av å få litt rådgivning og hjelp. Og det har vært – jeg har aldri fått nei. De tar seg tid til å svare på det jeg lurer på, eller komme å hjelpe til hvis det trengs. Det er helt avgjørende. Hadde jeg vært helt alene alltid, hadde det vært mye tyngre. Så det miljøet er veldig viktig.

På den annen side skisserer informantene at det av ulike grunner kan være utfordrende å enten spørre om, eller motta hjelp. Noen forteller at de kan ringe nabobønder, men da må det

være krise: «Ja, ved krise, så må du jo det da [ringe nabobønder]». En av grunnene til at det kan være utfordrende å spørre om hjelp kan være at det er færre gårder nå enn det var før:

I15: Det var det mer før [felleskap] (...). Da hadde dere mer samarbeid i onnene (...)

I13: (...) Så det er jo ikke bare å bortpå nabogården og få dem til å komme å hjelpe til, for det er jo ingen som kan fjøs noe mer. Og på alle gårdene, de har da annet arbeid og, så de er ikke hjemme og kan hjelpe til heller på samme måte som før. Når jeg vokste opp så var det fem melkebønder i grinda her bare. Så sånne ting har jo veldig mye å si på akkurat det der med å få hjelp av naboer.

En annen grunn til at det kan være utfordrende å spørre om hjelp, er fordi bonden kan jobbe på ugunstige tidspunkt. Dette illustreres godt av sitatet under, hvor en bonde og hans familie diskuterer en tragisk ulykke hvor en bonde de kjente ble stanget ihjel av ei ku. Bonden hadde gått ut i fjøset midt på natta fordi han hørte noe leven:

I13: Det er klart det som [navn på bonde] hadde, det er ikke så artig da, kan du si.

Klokka 2-3-4 om natta, ringe til naboen 'kan du komme og hjelpe meg?'. Det er klart, han prøver seg. Å få det til selv.

I12: Ja, jeg skjønner det godt jeg.

Familien mente videre at det kan være lettere å spørre om hjelp hvis man har familie som bor på gården:

I13: Vi har jo vært enige om det at hvis vi kommer bort i fjøset og det er et, hvertfall hvis det er et stort dyr, så skal vi ikke begynne å kødde med det dyret, da skal vi gå og få hjelp.

I15: Men for så vidt så hadde jo [navn på bonde] fått beskjed om det og, av sin søster

I13: Jada, men altså, her på gården vi bor jo sammen. Sånn at han [bonde og sønn] roper jo bare opp. Så kan jo jeg [far] gå ut, og er det jeg som er utti der så roper jeg opp til han.

For å oppsummere, uttrykker informantene at det kan være fremmede for sikkerhet å jobbe sammen med flere. På denne måten avlastes de for arbeidsmengde, stress og ansvar, og de får diskutert med andre. Det er ulike opplevelser knyttet til det å aktivt spørre nabobønder

om hjelp, men det ser ut til at det å ha en kultur med åpenhet for å spørre hverandre om hjelp, kan være sikkerhetsfremmende. Det kan tenkes at for bønder som jobber alene, og som også synes det er vanskelig å spørre om hjelp, er mer utsatt for ulykkesrisiko enn bønder som jobber med flere, og som klarer å spørre om hjelp.

Sikkerhetsholdninger. I analysen kom det frem at hvilke holdninger bønder har til sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag, kan påvirke sikkerhet. Jeg vil begynne med å gjøre rede for hvilken holdning informantene har til HMS-kurs og -kontroller. Jeg vil deretter beskrive deres holdning til sammenhengen mellom sikkerhet og økonomi, skader og sykdom som en del av hverdagen, og balansen mellom det som er praktisk og det som er sikkert.

HMS- kurs og -kontroller. Informantene har litt ulike holdninger til HMS-kurs og HMS-kontroller. Noen informanter uttrykker at dette føles påtvunget: «*Hvis vi ikke har etablert det systemet der [KSL], blir vi trukket. 30 øre literen for melk, og det blir trukket for kjøtt, og korn. Så det er tvang.*». Noen opplever det som en utfordring at det blir flere og flere krav til hvordan ting skal være, uten at inntekta blir høyere. Bonden mener det er bra at det er fokus på sikkerhet, men at de føler seg skvist ut fordi kravene koster penger:

Alle kontroller koster jo mye, da. Og du får jo ikke mer i inntekt. Det blir bare mer og mer pålegg om at du skal ha sånn og sånn og sånn. Og når vi ikke har mulighet til å få høyere inntekt på det vi har, sant, vi har jo det vi har. Så da ... blir det bare. Til slutt blir vi skvist ut på en måte. (...) Det er sånn at du må betale det selv, ja. Det som de bare puffer på oss. Og egentlig så er det jo bra at det fungerer utstyret, da. Det er en sikkerhet det at det fungerer. Du bør jo ha det når du har kontroll på det. Men det begynner å bli så mange nye krav hele tida, til slutt kan du ikke være med på det.

Noen informanter mener det finnes bønder som ikke ser vitsen med HMS-kurs og kontroller. I sitatet under snakker bonde og bror sammen om dette temaet. Jeg spurte om de trodde det var selve kontrollen, personen som utførte kontrollen, eller bonden som mottok kontroller som var problemet. De tenker seg at personen som mottar kontrollen føler et slags hån mot egen ekspertise, og overtramp på egen arbeidsplass og eiendom:

I13: 'Men hva skal man med kurs. Du kan jo dette, du har gjort det hele livet' [ironisk tone]. (...) det er en holdning blant mange som ikke er sunn (...) du er født og oppvokst på en gård, du ha lært ting av faren din, han har gjort det sånn, 'jeg gjør det nå sånn og

det er sånn det skal gjøres. Og det er ingen som skal komme og fortelle meg hvordan jeg skal gjøre ting'. (...)

I12: Skal du legge ut musegift selv, så må du gå på kurs. Men det er mange som ikke skjønner hvorfor i pokker du skal det, for 'jeg gjorde det jo i går.'»

Altså uttrykker informantene at noen har en skeptisk holdning til HMS-kurs og -kontroller, kanskje fordi det føles påtvunget, fordi det koster penger, og fordi de føler et overtramp på egen eiendom og ekspertise. Andre informanter uttrykker derimot at de ønsker mer kunnskap om HMS, og har frivillig deltatt på repetisjonskurs: *«jeg tenkte at det kan være greit å gjenta. Så jeg gikk på kurs i år og jeg gitt. Etter 12 år»*. Andre informanter nevner også at det kunne vært lurt med hyppigere oppfriskningskurs, fordi det er lett å gå over til det daglige: *«du tenker på det en god stund [kurset], også liksom. Du går over til det daglige da, kan du si. Slapper litt av på det der. Men å få en oppfrisker på det der (...) det kan gjøre godt»*. Noen av informantene mener HMS-kontroller er positivt, fordi det kan være sunt å få nye innspill: *«Du blir veldig sånn blind, da. På egen gård. (...) Så at det kommer noen utenfra, det tror jeg er veldig lurt»*. En av informantene som ikke hadde deltatt på et HMS-kurs hadde veldig lyst til å delta, men hadde ikke fått anledningen enda. Bonden var påmeldt flere ganger, men det ble alltid avlyst fordi det var for få deltagere. Bonden uttrykker at dette er synd, fordi hun tror det kunne vært god erfaringsutveksling og læring i et slikt kurs:

Jeg har fått tilbud om, og vært påmeldt opptil flere ganger, men det blir avlyst.

Dessverre. Praktisk HMS-kurs. Gjennom NLR [Norsk landbruksrådgivning]. Har jeg vært påmeldt. Men det har vært for få deltakere, så det har blitt avlyst. Og jeg blir litt irritert, for jeg ville hatt det der. (...). Jeg tror ikke egentlig at jeg er i noen spesielt stor faresone, men jeg vet at det alltid er noe å lære. Så derfor liker jeg godt å delta på det meste. Også har jeg en god del viktig erfaring selv og. Og spesielt på fagene som jeg har holdt på med, så synes jeg det er viktig å dele også.

Noen informanter uttrykker at de ikke nødvendigvis gjør endringer og tiltak etter HMS-kontroller. De forteller at de vet om ting som burde ordnes for å gjøre gården sikrere, men at viktigere ting prioriteres: *«man glemmer det, også er det andre ting som må gjøres»*.

Informantene uttrykker at bønder har ulike holdninger til HMS-kurs og HMS-kontroller. Informantene mener at noen har en negativ holdning, kanskje fordi kursene og kontrollene føles påtvunget, kostbare, som et hån mot egen ekspertise, og et overtramp på egen eiendom.

Andre har en positiv holdning, og vil gjerne lære mer, drive erfaringsutveksling med andre, og få nye innspill på hvordan ting kan gjøres på gården. Det er usikkert hvorvidt HMS-kursene og -kontrollene faktisk brukes til å gjøre forbedringer på gården.

Sikkerhet koster penger. Informantene i studien mener at sikkerheten i landbruket i stor grad henger sammen med økonomi. Jeg spurte informantene om de tenkte mye sikkerhet i hverdagen, og da svarte en informant at han hovedsakelig tenkte på sikkerhet på grunn av økonomien:

Ja, vi gjør nok det [tenker på sikkerhet i hverdagen] (...) men det er jo en økonomisk bit og dette. Å ikke ødelegge ting. Så det er jo like mye det. Sikkerhet og økonomi henger jo litt sammen. Du har alle muligheter til å rasere det meste av utstyr, men det koster jo. Og det går jo utover oss igjen, på nytt.

Informanten uttrykker at det å ha utstyr som er i orden er likeså viktig for økonomien, som for egen sikkerhet. Videre tenker informantene seg at sikkerheten i landbruket kunne vært bedre hvis landbruket hadde bedre økonomi:

Jeg har vært 27 år i det private næringsliv, og den store forskjellen er jo økonomi. Landbruket har ikke økonomi til å ansette folk eller til å bruke mye tid på sånne ting som dette [sikkerhet]. Her skal det jobbes, timelønna er lav. Det jobbes mange timer for å få til årslønn, og det er ikke noe å drive å bruke så mye tid på sånne ting [sikkerhet]. (...) Også tar du heller risikoen da, til tider. (...) det er jo økonomi som ligger i bunnen hele tida, når ting går galt i landbruket, så har det veldig mye med økonomi å gjøre. (...) man har ikke nok penger til å drive alt for mye forebyggende.

Informanten uttrykker at økonomi ofte er grunnen til at ulykker skjer i landbruket, og at det ikke er penger til å drive forebyggende. Følgende sitatet viser en samtale mellom bonden (I12), hans bror (I14) og hans mor (I15), som diskuterer hvorfor noen bønder har negative holdninger til sikkerhetstiltak:

I12: Det har jo litt med økonomi å gjøre. Skal du gjøre noe, skal du bygge om noe, skal du ett eller annet så koster det litt penger. Jobber du i industrien, så er det arbeidsgiver som betaler, da er det ikke du selv som ...

I14: Du kan ikke fakturere ekstra på melka fordi du må ta et kurs i hvordan du flytter kuene forsvarlig

I12: (...) jeg tror veldig mye kanskje kan være økonomisk betinget. At klarer du deg uten det der, det har du gjort før, så er det penger spart

I15: Også har det gått bra før. Og hvorfor skal det ikke gå bra fortsatt

I12: Og har du en kraftoverføringsaksel som det har gått et deksel på, et vern på, så kanskje du ikke får kjøpt nytt vern, kanskje du må kjøpe ny aksling, det er jo 7-8-9-10 tusen. Det er klart du klarer jo å gjøre akkurat den samme jobben uten, og da har du spart 10.000. Det er jo bra tilskudd til feriebudsjettet til sommerferien til neste år det, hvis du kommer deg på ferie, da. (...) hadde vi hatt hendene fulle av penger, så kunne man bare handla nytt når det går i stykker, men man går som regel og spikker og reparerer litt på gammelt.

Denne diskusjonen illustrerer hvordan sikkerhet og økonomi henger sammen i landbruket. Som informantene diskuterer, koster ofte sikkerhetstiltak penger. Og som driver av egen bedrift, er dette *dine* penger, i motsetning til hvis du hadde jobbet i en «typisk» bedrift hvor noen andre styrer budsjettet. Og i og med at du har klart deg uten disse sikkerhetstiltakene før, så er det penger spart. Informantene uttrykker at sikkerhet også handler om prioriteringer:

Det er klart, man kunne også investert mer i sikkerhet. Det går jo i å bytte ut komponenter som begynner å bli slitne for eksempel. Vi har mye som går rundt i systemet her. Istedenfor blir det kjørt til det ... ja for det ... 5000 her, 10.000 der ikke sant. Det blir mye penger av det i løpet av et år.

Skader er en del av arbeidshverdagen. Informantene uttrykker at det å skade seg er en naturlig del av arbeidshverdagen som bonde. Det er typisk at en bonde har jobbet på gården hele livet, og dermed er vant med risikoen som følger med yrket. En av informantene fortalte om en gang han knuste neglen sin, og at lignende ting ofte skjer: «Jeg knuste neglen og det ble litt jammer. Det er jo ikke noen alvorlig skade, men det er veldig mye slikt småtteri.». Jeg kommenterte at det han ser på som hverdagslig, i et annet yrke kanskje hadde blitt sett annerledes på. Informanten mente dette perspektivet på sikkerhet og ulykkesrisiko kom av at han er så vant til å ha sår og skader: «Ja, ja, joda. Men man venner seg, så ... skjer det ofte nok blir det en vane nærmest. Jeg tror aldri hendene mine er helt uten sår, det er alltid ett

eller annet». Noen av informantene mener at det i arbeidshverdagen er umulig å unngå å skade seg. Det å skade seg er rett og slett noe som ikke kan unngås, og noe som er en del av arbeidshverdagen:

Du prøver jo å overleve hver dag uten å skade deg. Du prøver jo å gjøre det så fint som mulig. Er du snekker, får du jo før eller seinere en blånegl vet du. Du bommer jo på spikeren før eller seinere. Du kan ikke holde på å skrive og ordne papir, og alt mulig. For den ene gangen du slo deg. (...) Det er en del av arbeidshverdagen.

Det samme gjelder med håndtering av dyr. Som informanten i sitatet under uttrykker, kan man som individ gjøre alt riktig, men når man håndterer et levende vesen, kan man ikke gardere seg helt. Informanten tenker seg derimot at det kan være realistisk å redusere skaderisiko når det kommer til håndtering av traktorer og maskiner:

Et løst dyr i fjøset trenger ikke å ha – du kan gjøre alt det du kan for å få det til å ikke skje men det er faktisk et levende vesen som ikke tenker som deg, og da nytter det ikke å gardere seg helt. Men det meste som har med traktor og maskiner å gjøre, det kan du jo redusere faren for.

Praktisk vs. sikkert. Informantene forteller at de ofte vet hva de *burde* gjøre for å gjøre noe sikrest mulig, men at hvis man skal gjøre følge denne fremgangsmåten «*vil det gå med alt for mye tid til rigging og forberedelser bare for småting*». Det blir sånn at en ofte «*bare gjør det. Uten at du nødvendigvis tar noen sikkerhetsutredning*». Informantene uttrykker altså at de ofte handler etter det som er det raskeste og mest praktiske der og da, istedenfor å bruke ekstra tid og energi på å gjøre det på sikrest mulig måte:

Enkelte ting prioriterer du ikke å gjøre noe med. For eksempel kraftoverføringsaksla. Akslinger er jo noe av det farligste som finnes, og de skal det være deksel på. Men når du legger silo og du skal koble denne kraftoverføringsakslingen på 10-12 ganger om dagen. Det er tungt, og det er trangt, og det går mye lettere uten deksel. Så det er sånn, okei, jeg vet at det mangler, jeg har ikke tenkt å kjøpe.

Jeg spurte informantene hvilke faktorer de mente var viktigst for at ulykker oppstår i landbruket. Mange nevnte «skal bare». Det å «bare gjøre noe» fordi «det har gått bra før»,

mener informantene kan være kilde til ulykker i egen arbeidshverdag. Det er lettere å bare prøve selv, enn å spørre om hjelp: «Hvis det er en ting som er lettere å gjøre to, men man får det til alene, men at man ikke gidder å spørre om hjelp for eksempel. At man 'skal bare' [kan være kilde til ulykker]». Også når det kommer til håndtering av dyr, er bøndene enige om at man burde være to ved flytting av dyr. Men de fleste nevner at de noen ganger bare gjør det selv:

Når vi holder på å flytte dyr, så tenker jeg på at, da må vi være to. ikke alene. (...) men det hender at jeg har måtte gjort det selv noen ganger (...) det hender jo vettu, at du er der om natta eller at du er ute at det kan skje ting da, at de kommer løs. Og står du der alene så er det ikke bare å få tak i folk midt på natta (...) det er hvertfall om å prøve å ikke ta sjanser, men det er ikke så lett enkelte ganger.

Informantene forteller altså at de noen ganger prioriterer å gjøre arbeidsoppgaver på den raskeste, mest praktiske måten, heller enn den sikreste måten. En av informantene fortalte videre at han, når han visste han gjorde noe som var risikabelt, kunne passe på å gjøre dette mens ingen så på. Han refererte til at bestemoren bodde i nabohuset, og at hun alltid maste om at han måtte være forsiktig. Derfor passet han på at hun ikke så det når han gjorde risikable oppgaver:

«Nei, altså ... passe på å gjøre det mest vågale når ingen ser det. (...) Bestemora mi bor i kårstue her, og hu blir veldig sånn ... livredd hvis jeg skal opp på en vegg, eller. Skulle kanskje ikke gjort det, men det blir ofte at man gjør ting litt sånn i skjul. (...). For skal jeg gjøre det i full åpenhet blir det samme regla hver gang. Hvor farlig ting er. (...) det er jo ting som må gjøres innimellom. Det var jo nå nettopp, så måtte jeg jo opp i veggen på nedsiden av fjøset for å reparere innløpsrøret til kraftfôret. Skulle man ha ... det blir litt sånn kostnad og. Man kunne jo leid seg lift og gjort det ordentlig på det viset, men bare for en svipptur oppunder takrenna og ... det er på en måte, det går mye fortere og det er billigere å bare gjøre det.»

Informanten mener dette handler om at han ikke orker mas om hvor farlig arbeidsoppgaven er, men også at det hadde tatt mye lenger tid, og blitt dyrere, hvis han skulle gjort det på den sikreste måten. Derfor «bare gjør han det».

Det ser altså ut til at hvilke holdninger bonden har til sikkerhet, kan påvirke sikkerhet og ulykkesrisiko i bondens hverdag. Dette kan omhandle holdninger til HMS-kurs og kontroller, sammenhengen mellom sikkerhet og økonomi, holdning til sykdom og skade, og balansen mellom det som er praktisk og det som er sikkert.

Diskusjon

I denne delen vil jeg diskutere betydningen av de presenterte temaene, og se resultatene i lys av eksisterende teori og forskning for å besvare oppgavens problemstilling: *Hva opplever bonden påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket, og hvordan kan vi forstå dette i lys av relevante sikkerhetsteorier?* Jeg vil starte med å oppsummere funnene fra analysen, før jeg diskuterer oppgavens funn opp mot relevant teori og forskning. Avslutningsvis gjøres det rede for metodiske betraktninger, før jeg legger frem implikasjoner for fremtidig praksis og forskning.

Oppsummering av funn

Denne studien har avdekket fem tema som er viktige for sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket (se tabell 2). Hovedtemaene er: *mange stressorer på samme tid, risikovurdering og -håndtering, egenskaper ved bonden, sosialt og faglig miljø og sikkerhetsholdninger*. Jeg vil nå presentere en kort oppsummering av disse temaene.

Temaet «mange stressorer på samme tid» omhandler hvordan spesielt travle perioder med stor arbeidsmengde øker ulykkesrisikoen i landbruket. Spesielt onnetidene preges av økt risiko som følge av mange stressorer; kombinasjonen av stor arbeidsmengde, og begrenset tids- og værvindu til å utføre arbeidet, fører ifølge informantene til lange dager, stress, og at man ikke prioriterer søvn, mat og drikke. Som et resultat av dette mener informantene av ulykkesrisikoen øker.

«Risikovurdering og -håndtering» beskriver hvordan bøndene i studien vurderer og håndterer risiko i arbeidshverdagen, og kan samles i underkategoriene *dyrehåndtering, traktor og annet tungt utstyr og barn på gården*. Underkategoriene representerer de mest fremtredende risikofaktorene i informantenes hverdag. Alle informanter er melkeprodusenter, og beskriver *dyrehåndtering* som den største risikofaktoren for ulykker i egen arbeidshverdag. Noen informanter forteller at de gjør en risikovurdering hele tiden, og er veldig bevisste risikoen når de er inne hos kyrne. De håndterer denne risikoen på ulike måter. Blant annet trekker de frem at de slakter dyr de opplever at utgjør en ekstra stor ulykkesrisiko, legger inn tid for å bli godt kjent med egne dyr, tilrettelegger for mindre fysisk kontakt ved flytting, og helst er to når de flytter kyr. Informantene opplevde også risiko knyttet til *traktor og annet tungt utstyr*. Bøndene håndterte denne risikoen ved å være påpasselig med hvor og når de bruker store kjøretøy, å stoppe bevegelig utstyr som kraftoverføringsaksler før de tar på det, at lasteapparat og skuffe er nede når traktoren er stoppet, og at de tar pauser hvis de blir trøtte

under traktorkjøring. Til slutt opplever informantene at *barn på gården* utgjør en ulykkesrisiko, hovedsakelig for barna selv. De mener barn er uforutsigbare, og at de derfor fort kan havne i farlige situasjoner på en gård. De forsøker å redusere sannsynligheten for en uønsket hendelse ved å følge med på barna, gi dem klare regler, og ved å utføre ulike sikkerhetstiltak, som for eksempel knyttet til fallfare. Det kan også tenkes at det å ha barn på gården kan fremme sikkerheten for både barna og bonden. Flere informanter nevner at de har fått et helt annet forhold til sikkerhet etter de fikk barn, og at de er mye mer bevisste ulike farer. Noen fortalte at barna er den hovedsakelige motivasjonen til å gå vernerunder og utføre sikkerhetstiltak.

Temaet «egenskaper ved bonden» beskriver hvordan individuelle egenskaper hos den enkelte bonde har betydning for sikkerhet, og består av underkategoriene *bevissthet og oppmerksomhet, opplæring og erfaring, ryddighet, og beholde roen og begrense arbeidstid*. Undertemaet *bevissthet og oppmerksomhet* omhandler hvordan de individuelle egenskapene bevissthet og oppmerksomhet kan påvirke sikkerhet og ulykkesrisiko. Informantene uttrykker at disse egenskapene er spesielt viktige i risikable situasjoner, som ved dyrehåndtering og traktorkjøring. Å være oppmerksom og bevisst sikkerhet når man arbeider i risikable situasjoner, og å bruke verneutstyr og sikring, mener informantene kan være fremmende for sikkerhet. Det å være uoppmerksom, lite bevisst, handle på autopilot, og etter vane, mener informantene kan hemme sikkerhet.

Bondens *opplæring og erfaring* er en annen egenskap som ifølge informantene har innvirkning på sikkerhet og ulykkesrisiko. Informantene tenker seg at det å ha mottatt god opplæring og å ha lang erfaring som bonde kan være fremmende for bondens sikkerhet. Samtidig mener de at det å ha fått dårlig opplæring, og å ha lite erfaring, kan øke risikoen for ulykker. Dette er spesielt viktig i situasjoner som innebærer stor ulykkesrisiko, som dyrehåndtering eller traktorkjøring. Informantene er bevisste på å gi god opplæring til personer som skal jobbe på gården, og forteller at de helst spør erfarne personer om hjelp til risikable oppgaver som for eksempel dyreflytting. Videre kan *ryddighet* være av viktighet for sikkerhet i landbruket. Om en bonde er ryddig, tenker informantene seg at småulykker kan forhindres. For eksempel er det viktig å ha frie rømningsveier ved brann eller lignende. Til slutt nevner informantene at det å klare å *beholde roen og begrense arbeidstid*, er en viktig egenskap en bonde kan ha for å fremme sikkerhet. De fleste informanter mener stress er den største årsaken til ulykker, noe som gjør dette undertema spesielt viktig. I tillegg bestemmer bonden selv hvor lang arbeidsdagen skal være, så det å sette grenser for egen arbeidstid kan

være viktig for sikkerheten. Dette kan fungere som en beskyttelsesfaktor for spesielt travle og stressende tider, som onneperiodene.

Temaet «sosialt og faglig miljø» beskriver hvordan ulike sider av bønders sosiale og faglige miljø påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko. Temaet består av undertemaene *bønder jobber alene og er sin egen sjef, bønder snakker ikke om sikkerhet og ulykker, og å spørre om, og motta hjelp*. Det første undertemaet, *bønder jobber alene og er sin egen sjef*, omhandler hvordan det å jobbe alene og være sin egen sjef kan ha betydning for sikkerhet og ulykkesrisiko. Som oftest er det ingen som står og følger med på at bonden utfører arbeidsoppgaver på en «sikker» måte. Informantene uttrykker at det kan være fremmede for sikkerheten å jobbe sammen med flere. På denne måten avlastes de for arbeidsmengde, stress og ansvar, og de får diskutert med andre.

Undertemaet *bønder snakker ikke om sikkerhet og ulykker* refererer til informantenes uttalelser om at sikkerhet og ulykker ikke er et vanlig samtaletema bønder imellom. Bøndene mente dette kunne være fordi at det å være i en ulykke kan oppleves som flaut, og at det kom av menneskets tendens til å skjule elendighet. Informantene påpekte viktigheten av en arena å møtes på, der sikkerhet og ulykkesrisiko var samtaleemne. Også det å klare å *spørre om og motta hjelp* vil ifølge informantene være viktig for sikkerheten i landbruket. Det er ulike opplevelser knyttet til det å aktivt spørre nabobønder om hjelp, men det ser ut til at det å ha en kultur med åpenhet for å spørre hverandre om hjelp, kan være sikkerhetsfremmende. Det kan tenkes at bønder som jobber alene, og som også synes det er vanskelig å spørre om hjelp, er mer utsatt for ulykker enn bønder som jobber med flere, og som klarer å spørre om hjelp.

Det siste temaet, «sikkerhetsholdninger», illustrerer hvordan bondens holdninger til sikkerhet og ulykkesrisiko har betydning for sikkerheten i landbruket. Temaet beskrives med undertemaene *holdning til HMS-kurs og -kontroller, sikkerhet koster penger, skader er en del av arbeidshverdagen, og praktisk vs. sikkert*. Informantene uttrykker at bønder har svært ulike holdninger til *HMS-kurs og HMS-kontroller*. Informantene mener at noen har en negativ holdning, kanskje fordi kursene og kontrollene føles påtvunget, kostbare, som et hån mot egen ekspertise, og et overtramp på egen eiendom. Andre har en positiv holdning, og vil gjerne lære mer, drive erfaringsutveksling med andre, og få nye innspill på hvordan ting kan gjøres på gården.

Videre påpeker informantene i studien at *sikkerhet koster penger*. Bøndene uttrykte at det å ha utstyr som er i orden o.l. er likeså viktig for deres økonomi, som egen sikkerhet. De tenker seg at sikkerheten i landbruket kunne vært bedre hvis økonomien var bedre, da det ikke er penger til å drive forebyggende. Flere informanter uttrykker også en holdning som går på at

skader er en del av arbeidshverdagen. De fleste bønder har vokst opp på gård, og det å skade seg er blitt en vane. I tillegg uttrykker noen at det ikke er til å unngå. Dette mener de kan komme av at arbeidshverdagen overordnet sett består av mye risiko, i tillegg til at visse ting, som for eksempel atferden til kyr, ikke kan predikeres. Det siste undertema, *praktisk vs. sikkert* beskriver overveien av hva som er praktisk, og hva som er sikkert. Ofte er den sikreste måten å gjøre noe på, også den måten som tar lengst tid, og som koster mest penger. Derfor velger mange å «bare gjøre det», forteller informantene. Mange informanter mente at «skal bare» er en stor kilde til ulykker i landbruket. For eksempel er det mer praktisk å bare flytte kua selv, istedenfor å spørre om hjelp, selv om det er sikrere å være to. En informant fortalte også at han gjorde de mest risikable oppgavene når ingen så på, slik at han ikke skulle få så mye mas om hvor farlig arbeidsoppgaven er.

Med utgangspunkt i teori og forskning som er relevante for oppgaven, vil jeg nå diskutere hva som påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket. Jeg vil ta for meg hvert tema og diskutere dette opp mot relevant teori og forskning, men også trekke linjer mellom temaene for å gi et overordnet bilde av studiens funn.

Mange stressorer på samme tid

I denne studien kom det frem at opplevd ulykkesrisiko økte i spesielt travle og stressende perioder, som onnetidene. Mange stressorer var tilstedeværende i disse periodene. En stor arbeidsmengde, kombinert med et begrenset tids- og værwindu til å utføre arbeidet, førte ifølge informantene til lange dager, stress, og at man ikke prioriterer søvn, mat og drikke. Ifølge Boring (2010, 2012) øker sannsynligheten for en ulykke når mange prestasjonsformende faktorer er tilstede på samme tid. Dette kan forklare hvordan ulykker kan oppstå i landbruket, hvor mange prestasjonsformende faktorer opptrer samtidig. Periodevis, som i onnetider, opplever bønder en ekstra stor arbeidsmengde, tidspress (som kan forsterkes ytterligere av værforhold) og stress. Samtidig skal fjøset drives som vanlig. Dette fører til en stor belastning på den enkelte bonde, og informantene forteller om redusert søvn, mat og drikke. Informantene forteller at de opplever en økt ulykkesrisiko i disse periodene. Det kan tenkes at denne økte ulykkesrisikoen kan forklares av den kumulative effekten av alle disse prestasjonsformende faktorene på samme tid. Det kan tenkes at stress og en stor arbeidsmengde, sammen med søvndeprivasjon og lite mat og drikke fører til forhastede beslutninger, snarveier og redusert oppmerksomhet og hukommelse. Slik kan det tenkes at flere feil inntreffer samtidig, og øker sjansen for ulykke. Jeg vil nå diskutere hvordan

prestasjonsformende faktorer som stress, nattarbeid og søvnmangel, utmattelse, og selvpålagt press kan påvirke sikkerheten i landbruket.

Nord-europeisk forskning indikerer at bønder opplever mer stress enn den generelle arbeidspopulasjonen (Kallioniemi et al., 2016), og at det er en sammenheng mellom stress og ulykkesrisiko i landbruket (Glasscock et al., 2006; Kallioniemi et al., 2016; Storstad et al., 2009; Taattola et al., 2012). Ifølge Storstad mfl. (2009) kan det tenkes at stressende perioder i landbruket gjør at en mister sikkerhetsfokuset. En meta-analyse utført av Jadhav et al. (2015) viste at bønder som opplever stress og depresjon har en 1.86 ganger høyere sannsynlighet for skade, enn bønder som ikke opplever stress og depresjon. Forskning peker altså mot at stress i landbruket er assosiert med en høyere ulykkesrisiko. Dette stemmer overens med denne studiens resultater, hvor informantene fortalte at de opplevde en økt ulykkesrisiko i stressende og travle perioder, som i onneperioder. Dersom det er slik at bønder opplever mer stress enn andre arbeidsgrupper, og hvis stress øker ulykkesrisiko, kan dette være en medvirkende årsak til den høye ulykkesstatistikken i landbruket.

Informantene forteller videre at de i visse perioder jobber lange dager, om natten, og at de nedprioriterer søvn. Dette gjaldt spesielt onneperioder, men også i vinterhalvåret med brøyting og lignende. Forskning viser at nattarbeid og søvnmangel kan føre til økt ulykkesrisiko. Blant annet ser det ut til at bønder som jobber om natten er mer utsatt for arbeidsrelaterte skader (Kim et al., 2016). Forskning fra andre yrker viser lignende resultater (Caruso mfl., 2004; Fischer mfl., 2017). Noe av årsaken til dette kan tenkes å være at søvndeprivasjon er assosiert med dårligere kognitive prestasjoner (Lim & Dinges, 2012). En meta-analyse av Lim og Dinges (2012) så på konsekvensene av søvndeprivasjon over tid på ulike kognitive domener. Studien viste at søvndeprivasjon er assosiert med utførelsesmangler i oppmerksomhet og arbeidshukommelse. Dette kan tyde på at perioder preget av søvnmangel og nattarbeid, som onneperioder og brøyting, kan være spesielt ulykkesutsatte, kanskje som følge av nedsatt oppmerksomhet og hukommelse. Dette stemmer overens med utsagn fra informantene i denne studien, som mener oppmerksomhet og bevissthet er egenskaper som kan fremme sikkerhet i landbruket.

Informantenes fortellinger om arbeidstid, arbeidsoppgaver, nattarbeid og søvn, kan knyttes til begrepet «utmattelse». Utmattelse beskriver en dyp form for tretthet. Utmattelse kan bidra til feilhandlinger ved å redusere årvåkenhet i arbeidssituasjoner, og evnen til å jobbe sikkert. En viktig del av sikkerhet kan derfor være å oppdage og forebygge utmattelsesproblematikk (Åkerstedt et al., 2004). Phillips og Sagberg (2010) sorterer faktorer som bidrar til utmattelse i kategoriene søvn, kjennetegn ved oppgaven, personlige forhold og

organisatoriske forhold. Disse kategoriene rommer faktorer som kort søvn, lenge siden sist man sov, opphopning av søvnmangel, langvarige og monotone oppgaver, nattarbeid og tid til oppgave. Jo flere av disse faktorene som oppstår samtidig, jo større er sannsynligheten for utmattelse. Ved å se på temaet «mange stressorer på samme tid» i lys av dette, kan det tenkes at bønder er spesielt utsatt for utmattelse. For det første forteller bøndene at de i perioder med ekstra stor arbeidsperiode, som i onnetidene, nedprioriterer søvn i lange perioder. Videre består onneperiodene, og perioder med snøbrøyting o.l. av langvarige og monotone arbeidsoppgaver i form av traktorkjøring (eller annet kjøretøy), og ofte på natten. Mange av faktorene Phillips og Sagberg (2010) nevner som medvirkende til utmattelse er altså å finne igjen i en bondes arbeidshverdag. Dette kan tyde på at bønder er utsatt for utmattelse i spesielt travle perioder. Dette kan føre til at bonden har redusert årvåkenhet i disse periodene, og dermed også redusert evne til å jobbe sikkert. Ifølge Robb et al. (2008) vil økte arbeidstimer og utmattelse øke risikoen for ulykker også i trafikken. Dette er urovekkende da bonden i større og større grad befinner seg på offentlig vei som følge av en økning i leiebasert jordbruk (Vegdirektoratet, 2017). Altså kan bondens lange arbeidsdager og mangel på søvn også påvirke sikkerheten til alle trafikanter.

Det kan også tenkes at bøndene, i tillegg til det eksterne presset, pålegger seg selv et press til å få jobben gjort så fort som mulig. Ifølge Lawton (1998) kan en årsak til risikoatferd være et selvpåført press om å få gjort jobben så effektivt som mulig. Lawton (1998) tenker seg at det kan ha en betydning for arbeideres syn på seg selv som profesjonelle. Det kan se ut til at det å utføre en jobb effektivt virker som en slags bekreftelse på egen kompetanse og ekspertise (Dekker, 2003). Det å klare å utføre en jobb raskt vil for noen rettferdiggjøre atferd som er utenfor prosedyrer (McDonald, 2006). Informantene fortalte at de kunne føle at andre bønder «fulgte med», spesielt når det gjaldt onnearbeid og annet arbeid som er synlig for alle. Det kan tenkes at det å gjøre unna arbeidsoppgaver raskt, spesielt arbeidsoppgaver som er synlige for andre, anses som et tegn på at du er en kompetent og dyktig bonde. Dette selvpåførte presset kan også føre til stress i onneperioder, og en økt aksept for risikabel atferd.

For å oppsummere tenker informantene i studien seg at spesielt travle tider øker ulykkesrisikoen i landbruket. I disse periodene forteller informantene om stress, nattarbeid, og søvnmangel. Dette er prestasjonsformende faktorer som har vist seg å være assosiert med en økt ulykkesrisiko i landbruket. Det ser også ut til at bønder i disse periodene kan være utsatt for utmattelse, hvilket også er assosiert med en økt ulykkesrisiko. I tillegg til det eksterne tids- og værpresset, kan det tenkes at bøndene pålegger seg selv et press for å få gjort jobben så fort som mulig.

Risikovurdering og risikohåndtering

Informantene i studien vurderte og håndterte risiko i arbeidshverdagen på en rekke ulike måter. Spesielt understrekte informantene at de hadde ulike måter å vurdere og håndtere risikoen knyttet til dyrehåndtering, traktor og annet tungt utstyr, og barn på gården. Noe av risikohåndteringen gikk ut på å være ekstra bevisst og oppmerksom i risikable situasjoner. Informantene beskrev også mer praktiske strategier for å håndtere risikoen de omgir seg med i arbeidshverdagen. For eksempel mente informantene det er viktig å kjenne sine egne dyr, å være påpasselig med når og hvor de bruker store kjøretøy, og å utføre ulike sikkerhetstiltak hvis barn oppholder seg på gården. I dette tema uttrykker bøndene av bonden selv kan være med på å redusere sannsynligheten for at en ulykke oppstår ved å vurdere og håndtere risiko på visse måter. I motsetning til å se bonden som årsak til uønskede hendelser, som fra et Safety I-perspektiv, ser man her på bonden som en ressurs som forhindrer at ulykker oppstår, som fra et Safety II-perspektiv (Hollnagel, 2014). I synet på mennesket som ressurs anses menneskets evne til å tilpasse seg endrede forhold som essensielt for å unngå ulykker. Dyrehåndtering, traktor og annet tungt utstyr og barn på gården omhandler komplekse situasjoner der uforutsette hendelser kan oppstå. Bondens evne til å vurdere og håndtere disse situasjonene kan være essensielt for å unngå ulykker.

I liket med robuste organisasjoner er også et gårdsbruk svært komplekst og involverer høy risiko, i tillegg til at bønder ofte må utføre krevende oppgaver på liten tid. Gårdsbruk kan sammenlignes med robuste organisasjoner. Robuste organisasjoner kjennetegnes av høy pålitelighet og regularitet, på tross av at de er komplekse og involverer høy risiko (Weick & Sutcliffe, 2007). I tillegg opererer robuste organisasjoner gjerne under skiftende omstendigheter og arbeiderne utfører krevende oppgaver på liten tid (Reason, 2000). Ifølge Weick og Sutcliffe (2007) oppnår robuste organisasjoner høy pålitelighet ved å ha *et vedvarende fokus på potensielle feil og feilkilder, å motstå forenklinger, ha sensitivitet til pågående operasjoner, forpliktelse til resiliens, og vektlegging av ekspertise*. Jeg vil nå se studiens resultater i lys av disse kjennetegnene.

Vedvarende fokus på potensielle feil og feilkilder omhandler et kontinuerlig fokus på mulige feil for å forhindre at disse utvikler seg til alvorlige hendelser. Mange av informantene fortalte at de var veldig bevisste risiko og farer, spesielt i situasjoner de anså som spesielt risikable, som håndtering av dyr og utstyr. Mange fortalte at de tenkte sikkerhet i hverdagen, og ga dermed uttrykk for et vedvarende fokus på potensielle feil. Samtidig fortalte de at «skal bare», travelhet, stress og økonomi var forhold som kunne påvirke en situasjon, slik at de ikke nødvendigvis utførte den «sikreste» fremgangsmåten. Altså gir mange informanter uttrykk for

å ha et vedvarende fokus på potensielle feil og feilkilder, men stress, travelhet og økonomiske faktorer presser deres handlinger mot «usikre» heller enn «sikre».

Et annet aspekt ved å ha et vedvarende fokus på potensielle feil og feilkilder omhandler rapportering av feil. Robuste organisasjoner gransker uønskede hendelser for å lære så mye som mulig fra disse (Weick & Sutcliffe, 2007). Det er stor grad av underrapportering av uønskede hendelser i landbruket (Arbeidstilsynet, 2018b; Follo et al., 2016; Landbruks- og matdepartementet, 2010; Storstad et al., 2009). Sett i lys av Weick og Sutcliffe's (2007) teori om robuste organisasjoner, kan det tenkes at sikkerheten i landbruket kan bedres ved et økt fokus på rapportering av uønskede hendelser, og læring av disse.

Det andre kjennetegnet på robuste organisasjoner omhandler å *motstå forenklinger*. Dette omhandler at organisasjonen til enhver tid jobber systematisk mot å skape mer fullstendige og nyanserte bilder av situasjonen, og hvilken rolle de selv spiller i situasjonen, slik at de ikke overser mulige faresignaler (Weick & Sutcliffe, 2007). På den ene siden kan det tenkes at dette kan være en utfordring i bondeyrket. En bonde har ofte jobbet på gården hele livet, og er vant til å jobbe tett på risiko. Det kan tenkes at denne lange erfaringen er med på å normalisere og hverdagsliggjøre risiko. Undertemaet «skader er en del av arbeidshverdagen» beskriver hvordan informantene i studien anser det å skade seg som en naturlig del av det å være bonde. Det kan tenkes at dette gjør det lettere å overse mulige faresignaler. På den andre siden kan det også argumenteres for at bonden, nettopp på grunn av sin lange erfaring, er den beste til å skape et fullstendig bilde av situasjonen. På grunn av livslang opplæring og erfaring har de god kjennskap til dyreatferd, eget utstyr, og samspill mellom gårdens topografi og dette utstyret. Informantene mener opplæring og erfaring er svært viktig for sikkerhet i landbruket, som beskrevet i temaet «egenskaper ved bonden». På grunn av nettopp dette er de kanskje best egnet til å oppdage faresignaler og forebygge ulykker.

Videre kan det tenkes at det å jobbe alene gjør det vanskeligere å skape fullstendige og nyanserte bilder av situasjonen, og å oppdage mulige faresignaler. Som det kommer frem i undertemaet «bønder jobber alene og er sin egen sjef» uttrykker informantene at det kan være fremmede for sikkerheten å jobbe sammen med andre. De mente dette hovedsakelig kom av at man får flere ulike synspunkt på oppgaver man utfører, og at man blir korrigert hvis man gjør noe som ser farlig ut. Det kan tenkes at det å være flere gjør det lettere å skape et fullstendig bilde av situasjonen, og å oppdage faresignaler. En bonde jobber ofte alene, og det å ikke få flere synspunkt på situasjonen og mulige korrigeringer på risikabel atferd, kan være med på å forklare hvordan ulykker skjer i landbruket.

Prinsippet *sensitiv til pågående operasjoner* refererer til å være opptatt av hva som skjer i øyeblikket slik at man kan tilpasse seg miljøet og gjøre små justeringer underveis. Å være opptatt av hva som skjer i øyeblikket er en form for oppmerksomhet og bevissthet, noe også informantene i studien anså som viktig for å bevare sikkerhet. Forskning har også vist at bevissthet og oppmerksomhet er assosiert med en mer sikker atferd, og en redusert risiko for ulykker (Sneddon et al., 2013). Slik temaet «mange stressorer på samme tid» illustrerer, er bondeyrket tidvis preget av stress og søvnmangel. Stress og søvnmangel har tidligere vist seg å være assosiert med lavere nivåer av bevissthet og oppmerksomhet i arbeidssammenheng (Sexton et al., 2000; Sneddon et al., 2013; Tucker et al., 2010). Altså kan visse kjennetegn ved bondeyrket gjøre det utfordrende å være sensitiv til pågående operasjoner.

Å være sensitiv til pågående operasjoner omhandler også verdien av å tilpasse seg miljøet og justere etter hvordan situasjonen utvikler seg. Dette reflekterer et syn på sikkerhet der atferdsvariabilitet, altså evnen til å tilpasse seg endringer i situasjonen, kan fremme sikkerhet. Bondeyrket er komplekst, og innebærer en rekke varierte arbeidsoppgaver. Informantene gir på flere måter uttrykk for fleksibilitet og evne til å improvisere i sin arbeidshverdag. De håndterer risikoen i arbeidshverdagen på ulike måter, tilpasset egen gård, fjøsbygning, dyrenes lynne, m.m. I arbeidet mot å fremme sikkerheten i landbruket, kan det være viktig å ta hensyn til dette, og fremme atferdsvariabilitet og fleksibilitet, fremfor å begrense variasjon i atferd.

Forpliktelse til resiliens omhandler utviklingen av organisatoriske egenskaper som er slik at man kan håndtere forstyrrelser og påkjenninger uten at virksomheten bringes ut av balanse. Organisasjonen har altså evne til å oppdage, gjenopprette og hente seg inn igjen etter uunngåelige feil. Da bonden er selvstendig næringsdrivende, og ofte jobber alene, kan landbruket være sårbart for forstyrrelser, påkjenninger og store feil. Hvis bonden for eksempel utsettes for en ulykke og ikke kan jobbe, kan det være utfordrende å finne noen som kan utføre den samme jobben i lengre perioder. Det kan argumenteres for at et gårdsbruk på denne måten lett kan bringes ut av balanse.

Å *vektlegge ekspertise* innebærer at det er de som kjenner operasjoner og utstyr som bør fatte beslutninger, uavhengig av formell posisjon i organisasjonen. Bonden er sin egen sjef, og er både den som kjenner operasjoner og utstyr best, og den som fatter beslutninger. Dette kan være både en styrke og en svakhet når det kommer til sikkerhet i landbruket. Basert på teorien om robuste organisasjoner, kan dette være en fordel ved sikkerhetsforbedringer. På den andre siden kan en tenke seg at det er lett å bli blind på egen gård, og overse risiko og farer. Det kan

derfor tenkes at det er nyttig å få et utenfraperspektiv på egen gård og egne fremgangsmåter, som gjennom jevnlig HMS-kontroller.

Informantene forteller at de vektlegger ekspertise når de spør andre om hjelp. Spesielt når det kom til håndtering av dyr og traktor eller annet kjøretøy, fortalte de at de var nøye med å spørre om hjelp fra folk som hadde erfaring på området. De mente at det var bedre å ikke få hjelp, enn å få hjelp fra noen som var uerfarne og nervøse. Det å ha uerfarne folk til å håndtere dyr og store kjøretøy anså de som svært risikabelt, og spurte derfor om hjelp fra folk med erfaring på området. På denne måten vektlegger bonden ekspertise, noe som kan anses å fremme sikkerheten i landbruket.

Egenskaper ved bonden

Informantene mente at visse egenskaper ved bonden kan påvirke sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket. Spesielt bevissthet og oppmerksomhet, opplæring og erfaring, ryddighet og evne til å beholde roen og begrense arbeidstid, ble ansett som viktig for sikkerhet og ulykkesrisiko på gården. Innenfor dette temaet anses altså bonden som individ som viktig for sikkerhet. Det kan tenkes at individet blir ekstra viktig for sikkerheten i et enkeltmannsforetak, slik som i et gårdsbruk. Bonden er sin egen sjef, og bestemmer hvordan gården skal drives. Informantene uttrykte at hvis en uønsket hendelse oppstår, kan dette blant annet være fordi bonden er uoppmerksom, har for lite erfaring, er uryddig, og ikke klarer å beholde roen i stressende situasjoner. I tillegg kan bonden gjøre feil ift. dyrehåndtering og traktorkjøring. Dette representerer en persontilnærming til menneskelige feil, hvor fokuset er på individers feil som årsak til ulykker (Reason, 2000). Ifølge Reason (2000) vil sikkerhetstiltak innenfor en persontilnærming være rettet mot å redusere variasjon i menneskelig atferd. Tilhengere av en persontilnærming vil anta at mennesket er problemet, og anta at «dårlige ting skjer med dårlige folk» (Reason, 2000). Dette står i motsetning til å anse mennesket som en ressurs, der menneskets evne til å tilpasse seg forhindrer ulykker (Hollnagel, 2014).

Informantene i studien hadde en viss persontilnærming til feil. De mente at grunnen til at bønder ikke snakker om sikkerhet og ulykker blant annet er at man kan føle at man har dumma seg ut litt hvis man har vært i en ulykke. Forskning fra Follo et al. (2016) viser lignende resultater. Deres studie viste at bønder i stor grad klandrer seg selv når det skjer ulykker på gården. Studien avdekte en sosial forståelse om at bondens dumskap og dyktighet er involvert i ulykker; en god bonde utsettes ikke for ulykker. En av grunnene til at bøndene klandrer seg selv for ulykker, kan ifølge Follo et al. (2016) være at bonden jobber alene. Det

er bøndene som selvstendig næringsdrivende og gårdseiere som har formelt ansvar for arbeids- og levetilstand på gården, noe som gjør at ulykker lett kan tilskrives bonden. Follo et al. (2016) argumenterer derimot for at mange av ulykkene i landbruket omhandler situasjoner som er utenfor menneskets kontroll; ulykkessituasjonene er ofte komplekse, involverer ofte mange elementer, og utvikler seg raskt. Dette representerer en systemtilnærming til menneskelig feil. En systemtilnærming til menneskelige feil fokuserer på forholdene der individene arbeider. Feil anses som konsekvenser heller enn årsaker, og har sitt opphav i systemfaktorer (Reason, 2000). Eksempelvis kan en fjøsulykke anses som en konsekvens av at fjøsinnredningen ikke er godt nok tilrettelagt for dyrehåndtering, heller enn bondens «dumskap og uforsiktighet».

Bevissthet og oppmerksomhet. Informantene mente egenskaper som bevissthet og oppmerksomhet er viktige for sikkerheten i landbruket. Som tidligere diskutert kan stress, søvnmangel og utmattelse medvirke til ulykker. En av årsakene til dette kan være at de reduserer bevissthet og oppmerksomhet. Det kan trekkes paralleller til begrepet «work situation awareness» (WSA), som beskriver arbeideres evne til å opprettholde oppmerksomheten rundt arbeidsomgivelsene, forstå informasjonen omgivelsene holder, og predikere hvordan situasjonen vil utvikle seg (Sneddon et al., 2013). Sneddon et al. (2013) undersøkte sammenhengen mellom WSA og sikkerhet i petroleumsnæringen i Storbritannia. Deres resultater viste at høyere nivåer av stress, søvnforstyrrelse og utmattelse var signifikant assosiert med lavere nivåer av WSA. Lavere nivåer av WSA var assosiert med utførelse av mer usikker atferd. I tillegg viste studien at individer som tidligere hadde vært i en ulykke på jobb hadde lavere WSA-skårer enn individer som ikke hadde vært i en ulykke. Dette tyder på at egenskaper som bevissthet og oppmerksomhet kan være viktig for sikkerhet, og at det å være bevisst i arbeidssituasjonen fører til en mer sikker atferd, og en redusert risiko for ulykker. Andre studier har også funnet at kognitive evner som bevissthet kan reduseres av arbeidsrelaterte betingelser som utmattelse og stress (Sexton et al., 2000; Tucker et al., 2010). Altså er bondeyrket utsatt for høye stressnivåer, søvnforstyrrelser og utmattelse, hvilket kan føre til redusert bevissthet og oppmerksomhet. Redusert bevissthet og oppmerksomhet er assosiert med økt ulykkesrisiko. Dette kan være en medvirkende årsak til den høye ulykkesstatistikken i landbruket, og den økte ulykkesstatistikken i onneperioder.

Opplæring og erfaring. Informantene i studien mente god opplæring og lang erfaring var viktige egenskaper for å unngå ulykker i landbruket. De mener det er en fordel å ha vokst opp på gård, slik at bonden har livslang opplæring og erfaring. De begrunner dette med at mange av arbeidsoppgavene har høye krav til ferdigheter, og krever mye konsentrasjon. Det

kan tenkes at mye av utfordringene knyttet til å ta over en gård, uten å ha vokst opp på en, ligger i at det meste av kunnskapen rundt det å drive en gård er taus. Det vil si at kunnskapen er skapt gjennom praksis, og er vanskelig å sette ord på (Nonaka & Takeuchi, 1995).

Kunnskapen er erfaringsbasert, og «i hodet» på den enkelte bonde. Denne kunnskapen er opparbeidet gjennom et helt liv, og omhandler for eksempel mange timer med observasjon av kyrs atferd, hvordan en spesifikk traktor fungerer, og hvordan traktoren fungerer og «oppfører seg» på de ulike jordene på gården. For eksempel fortalte en informant at vendeplogen hans måtte vendes på spesifikke steder på gården for å unngå å skli og bikke med traktoren. Altså har bonden detaljkunnskap om sin egen gård, sitt eget utstyr, og sine egne dyr. Denne kunnskapen er ikke nedskrevet, men overføres gjennom praktisk opplæring. Dette er sannsynligvis grunnen til at informantene peker på opplæring og erfaring som viktige for sikkerhet.

Det kan tenkes at dette påvirker sikkerheten i landbruket. Mye av kunnskapen om sikkerhet i landbruket er spesifikt for det enkelte gårdsbruk, og for den enkelte bonde. Det som fungerer på én gård, vil ikke nødvendigvis fungere på en annen. Landbruket er særegent, og består av mest enkeltmannsforetak. Dette bærer med seg både styrker og svakheter når det kommer til sikkerhet. Bonden er ekspert på sin egen gårdsdrift, noe som kan hindre mange ulykker, og styrke sikkerheten på gården. Samtidig er det utfordrende å finne gode, generelle tiltak for økt sikkerhet i landbruket, når alle gårdsbruk er så forskjellige.

Ryddighet. Informantene i studien mente at det å ha det ryddig rundt seg var assosiert med økt sikkerhet. Basert på litteratur på området, ser det ut til at ryddighet er assosiert med en redusert ulykkesrisiko. Saari og Näsänen (1989) undersøkte for eksempel sammenhengen mellom ryddighet og sikkerhet i den finske industribransjen. Studien viste at økt ryddighet førte til en ulykkesreduksjon på 70-90%, også på oppfølgingssjekker etter 2 og 3 år. En studie av Leino et al. (2014) undersøkte sammenhengen mellom ryddighet og sikkerhet i den finske bygg- og anleggsbransjen. Studien viste at økt ryddighet førte til en reduksjon i skli- og snuble-skader. Det kan tenkes at ryddighet og orden vil ha en ekstra god effekt på sikkerhet i bransjer der det hyppig skjer skli-, snuble-, og fallulykker på bakkenivå. Flere studier viser at fall er blant de hyppigste årsakene til ulykker i landbruket (Aas et al., 2011; Landbruks- og matdepartementet, 2010; Storstad & Holte, 2013). Det er vanskelig å si hvor mange av disse rapporterte hendelsene som er en konsekvens av uryddighet. Ifølge Rautiainen et al. (2009) og Mattila et al. (2008) skjer mange alvorlige ulykker i det finske landbruket ved at bonden sklir på et glatt underlag, eller snubler og faller blant annet i en trapp, på ujevnt underlag eller ved at det ligger mange hindringer på bakken der bonden ferdes. Det ser altså ut til at litteraturen

på området støtter informantenes formening om at ryddighet kan være fremmende for sikkerhet i landbruket.

Beholde roen og begrense arbeidstid. Informantene i studien mener en viktig egenskap for å unngå ulykker, er å beholde roen og sette grenser for egen arbeidstid. Det ser ut til at dette kan være en viktig egenskap basert på sammenhengen mellom stress, utmattelse, søvnforstyrrelser, bevissthet og ulykker. Som selvstendig næringsdrivende er det ikke satt faste arbeidstider, og arbeidsmengden i bondeyrket er tidvis stor. Dette kan føre til lange arbeidsdager, søvnprivasjon, utmattelse og søvn, hvilket er assosiert med ulykker. Basert på dette bør implikasjoner for å redusere ulykkesrisikoen i landbruket, være basert på å øke bønders bevissthet og oppmerksomhet, å beholde roen i stressende situasjoner, og å sette klare grenser for arbeidstid.

Sosialt og faglig miljø

Temaet sosialt og faglig miljø omhandler hvordan bøndenes sosiale og faglige miljø kan påvirke sikkerhet og ulykkesrisiko. Jeg vil nå diskutere undertemaene *bønder jobber alene og er sin egen sjef*, *bønder snakker ikke om ulykker*, og *å spørre om, og motta hjelp* opp mot relevant teori og forskning.

Bønder jobber alene og er sin egen sjef. Informantene forteller at det å jobbe alene og være sin egen sjef kan påvirke sikkerhet på en rekke ulike måter. Det kan tenkes at bønders store individuelle frihet over arbeidsrelaterte avgjørelser fører til at psykososiale faktorer som stress, personlighet og holdninger har større påvirkning på blant annet sikkerhet enn hos andre arbeidsgrupper (Glasscock et al., 2006). Videre er det som oftest ingen som står og følger med på at bonden utfører arbeidsoppgaver på en «sikker» måte. Som ved de fleste enkeltpersonsarbeidsplasser vil det være begrensede muligheter for formell HMS-oppfølging og kollegasjekk. Dette kan ha følger, og statistikk viser at bedrifter som sysselsetter mindre enn fem personer er sterkt overrepresentert i dødsulykker (Storstad et al., 2009). For personer i enkeltmannsforetak vil HMS på arbeidsplassen i realiteten være et individuelt ansvar, og må i større grad enn i andre organisasjonsformer være bygget på holdninger til rutiner, egenkontroll og kunnskap om skadeforebygging ved en rekke ulike arbeidsoppgaver (Storstad et al., 2009).

Bondeyrket er et særegent yrke, og mange bønder jobber alene. Dette kan ha en innvirkning på sikkerhet, i form av mangel på sosial støtte. Forskning tyder på at sosial støtte har en indirekte effekt på sikkerhet i landbruket, gjennom å redusere psykiske plager. Ifølge Stallones og Beseler (2004) vil depresjon øke sannsynligheten for å unngå visse typer

sikkerhetsatferder (som f.eks. bruk av verneutstyr) blant bønder. Videre ser det ut til at sosial støtte kan virke som en «buffer» mot depressive symptomer under stressende omstendigheter (Takizawa et al., 2006). Altså kan sosial støtte, gjennom å redusere psykiske plager, redusere risikabel atferd. En studie av Furey et al., (2016) viste at opplevelsen av sosial støtte reduserte psykiske plager, som igjen økte sikkerhetsatferden blant bøndene. Altså viste studien at sosial støtte indirekte fører til en økning i sikkerhetsatferd.

Det kan tenkes at det å jobbe alene fører til at en med større sannsynligvis velger praktiske, heller enn sikre løsninger og fremgangsmåter. Eksempelvis forklarte en av informantene at han ofte gjorde de mest risikable oppgavene når ingen så på, for å slippe mas om hvor usikkert det var. Det kan tenkes at det å bli observert og å ha andre tilstede fører til en mindre risikabel atferd i seg selv. Informantene forteller videre at det kan være fremmede for sikkerheten å jobbe sammen med flere. Å jobbe med flere kan føre til at risikabel atferd blir korrigert, avlastning av arbeidsmengde, en følelse av redusert stress og ansvar, og muligheten til å diskutere oppgaver og fremgangsmåter med andre. Undersøkelser tyder på at grupper ofte kan løse problemer bedre enn individer (Laughlin et al., 2006). Dette kan komme av at gruppen som helhet har flere ressurser med tanke på mer informasjon, flere måter å se et problem på, flere måter å tenke på og flere erfaringer (Forsth, 2004). Det kan tenkes at dette kan ha betydning for sikkerhet ved at man diskuterer fremgangsmåte nøyere, i motsetning til hvis man er alene.

Altså uttrykker informantene at det å jobbe sammen med andre kan føre til mindre risikabel atferd. Det kan komme av den observerende effekten i seg selv, eller muligheten til å diskutere og få innspill. Det kan også tenkes at redusert arbeidsmengde og ansvarsfølelse ved å være flere reduserer stress, som igjen kan minske sannsynligheten for en ulykke (Glasscock mfl., 2006; Jadhav mfl., 2015; Taattola mfl., 2012).

Bønder snakker ikke om sikkerhet og ulykker. Dette undertemaet omhandler at sikkerhet, nesten-ulykker og ulykker er noe bønder imellom nesten aldri snakker om. Å fortelle andre om feil man har gjort, vil ifølge Cigularov et al. (2009) føre til at disse feilene håndteres på en effektiv måte, og at man lærer fra dem. Noen av informantene tenkte seg at grunnen til at ulykker ikke ble snakket om, var fordi bønder syntes det var flaut å ha vært i en ulykke, og at dette kom av menneskers naturlige tendens til å skjule elendighet. Også forskning fra Follo et al. (2016) fant en tendens til at bønder ikke snakker sammen om nesten-ulykker og ulykker. Deres studie viste at bonden anså seg som dum og uforsiktig hvis en ulykke inntreffer, og at en «god bonde» ikke utsettes for ulykker. Det kan tenkes at å unngå å snakke om nesten-ulykker og ulykker hemmer sikkerheten i landbruket. Ifølge Hofmann og

Morgeson (1999) kan sikkerhet økes ved å øke kommunikasjon og informasjonsdeling om sikkerhet og feil. I arbeidet med å fremme sikkerhet i landbruket kan det derfor være viktig å redusere følelse av skyld og skam forbundet med ulykker. Ifølge Sanne (2008) kan følelsen av skyld og skam ovenfor en hendelse skape tilbakeholdenhet med å rapportere. Det vil også sosiale sanksjoner. Hvis bonden anser seg selv som hovedårsaken til alle ulykker, og at ulykker gjør deg til en «dårlig bonde», kan dette være et problem for sikkerheten i landbruket ved å hindre rapportering av uønskede hendelser.

Rapportering av uønskede hendelser og farlige forhold kan gi et datagrunnlag som kan brukes i sikkerhetsstyringen til en virksomhet. Et sentralt mål for rapportering av uønskede hendelser er læring, og underrapportering kan være en forklaring på hvorfor organisasjoner ikke oppnår læring i etterkant av hendelser (Sanne, 2012). Mye tyder på en stor grad av underrapportering i landbruket (Arbeidstilsynet, 2018b; Follo et al., 2016; Landbruks- og matdepartementet, 2010; Storstad et al., 2009). Det kan tenkes at skyld og skam i etterkant av hendelser kan være en medvirkende årsak til dette. Underrapportering i landbruket kan gjøre det utfordrende å få kunnskap om risikoforhold som ligger bak uønskede hendelser. Dette vil videre gjøre det vanskelig å utarbeide målrettede tiltak for å forebygge ulykker og skader i landbruket (Storstad et al., 2009).

Å lære fra nesten-ulykker og ulykker er viktig for å kunne forbedre sikkerhetsnivået i en organisasjon (Drupsteen & Guldenmund, 2009; Kirwan, 2001). Ifølge Drupsteen og Guldenmund (2009) vil blant annet *organisasjonstillit* og *hendelsens påvirkning* påvirke hvordan organisasjoner lærer av egne og andres operasjoner, feil og suksess. *Organisasjonstillit* omhandler å ha en kultur hvor åpenhet og tillit er verdsatt, og hvor folk er komfortable med å rapportere hendelser. Mangel på slik tillit kan blant annet føre til underrapportering. Informantene i denne studien forteller om en kultur hvor det ikke er åpenhet rundt å fortelle om uønskede hendelser, og statistikk forteller om stor grad av underrapportering i landbruket (Arbeidstilsynet, 2018b; Follo et al., 2016; Landbruks- og matdepartementet, 2010; Storstad et al., 2009). *Hendelsens påvirkning* omhandler at svært alvorlige hendelser ofte får mye oppmerksomhet, sammenlignet med det som oppleves som lite alvorlige hendelser. Dermed blir kun et fåtall av hendelser brukt til læring, selv om læring fra hendelser er mulig uansett alvorlighetsgrad. Informantene i studien ga inntrykk av en holdning om at «skader er en del av hverdagen». De forteller at de er vokst opp på gården, og dermed også vokst opp med risikoen de omgås med hver dag. Da jeg spurte informantene om de hadde opplevd noen ulykker eller nesten-ulykker, fortalte de utelukkende om alvorlige brudd, amputasjon og dødsfall, selv om en informant sa at han nærmest aldri var helt uten sår

på hendene. Det kan tenkes at denne normaliseringen av skade kan føre til at kun de mest alvorlige ulykker får oppmerksomhet. Dette kan føre til at relevante læringsmuligheter fra mindre alvorlige hendelser går tapt, og dermed også at preventive tiltak uteblir.

Altså indikerer studiens funn at landbruket kan ha en kultur preget av lite åpenhet knyttet til nesten-ulykker og ulykker. Dette kan komme av skam- og skyldfølelse knyttet til å ha vært i en ulykke, og følelsen av å være en dårlig bonde hvis en utsettes for dette. Dette kan være noe av årsaken til hvorfor informantene fortalte at bønder ikke snakker om ulykker. Videre kan en slags normalisering av mindre alvorlige skader og nesten-ulykker føre til at kun de mest alvorlige hendelser rapporteres, hvilket kan begrense sikkerhetslæring. Samlet kan dette føre til lite åpenhet og underrapportering av uønskede hendelser, noe som kan hindre organisasjonslæring og forbedring av sikkerhet i landbruket.

Ifølge Reason (1997) består en god sikkerhetskultur av komponentene *rapportering, rettferdighet, fleksibilitet og læring*. Sikkerhetskultur er et begrep som forsøker å forklare årsaken bak risikofylt atferd og sikkerhetsfeil (Guldenmund, 2010). En sterk sikkerhetskultur kan forklares som en organisasjonskultur der sikkerhetsrelaterte antakelser, verdier og holdninger blir høyt prioritert (Edwards et al., 2013). Jeg vil nå se studiens resultater i lys av komponentene *rapportering, rettferdighet, fleksibilitet og læring*.

En rapporterende kultur er en kultur der uønskede hendelser blir meldt fra om via et etablert rapporteringssystem (Reason, 1997). Informantene insinuerer at bønder ikke snakker mye om sikkerhet og ulykker. De forteller at dette kan komme av at man som bonde kan føle at man har dumma seg ut, og at det går «på æra løs» å ha vært i en ulykke. Andre kilder viser at landbruket lider av stor grad av underrapportering (Arbeidstilsynet, 2018b; Follo et al., 2016; Landbruks- og matdepartementet, 2010; Storstad et al., 2009). Det ser derfor ikke ut til å være en *rapporterende kultur* i landbruket.

Det neste komponent som ifølge Reason (1997) kjennetegner en sterk sikkerhetskultur er *en lærende kultur*. En lærende organisasjon er en organisasjon som kan skape og ta til seg kunnskap, og deretter bruke denne kunnskapen til å lære for å forandre atferd (Reason, 1997). Den rapporterende kulturen i landbruket virker å være svak, noe som kan gjøre det vanskelig å skape en lærende kultur. Å øke graden av rapportering av uønskede hendelser, kan tenkes å være essensielt i arbeidet med å forbedre sikkerheten i landbruket, da det å lære fra nesten-ulykker og ulykker anses som kritisk for å forbedre sikkerhetsnivået i en organisasjon (Drupsteen & Guldenmund, 2009).

En lærende organisasjon må også kunne overføre og bevare kunnskap til senere bruk (Reason, 1997). Det kan skape utfordringer at kunnskapen i landbruket hovedsakelig er taus,

og overføres fra generasjon til generasjon gjennom sosialisering. Det meste av sikkerhetsrelevant kunnskap sitter i hodet på bonden, og kan gå tapt mellom generasjoner. Det kan tenkes at dette vil bli et økende problem ettersom det blir mer og mer vanlig at barn som er oppvokst på gården ikke overtar gården, men at gården kjøpes og drives av noen som ikke har vokst opp der (Zahl et al., 2018). Denne nye gårdsovertakeren får ikke samme type opplæring og kunnskapsoverføring som hvis han eller hun hadde vokst opp på gården. Det mangler forskning på hvordan slike samfunnsendringer påvirker sikkerhet i landbruket.

En rettferdig kultur går ut på å skille feil på individnivå fra systemutløste feil. Ifølge Reason (1997) blir individer som jobber med mye risiko ofte pekt ut som syndebukker, mens det i realiteten ofte er snakk om systemfeil. Ifølge Follo et al. (2016) klandrer bønder seg selv for ulykker. Denne trenden kan finnes også i denne studien. Denne selvklandringen kan føre til at ulykker blir et tabubelagt tema, noe som igjen kan påvirke rapportering og organisasjonslæring. Ifølge Sanne (2008) kan følelsen av skyld og skam ovenfor en hendelse skape tilbakeholdenhet med å rapportere, noe som igjen kan føre til utfordringer med å lære fra tidligere hendelser. Ifølge Pidgeon og O'Leary (2000) er tendensen til å lete etter en syndebukk en viktig årsak til hvorfor organisasjoner ikke lærer fra tidligere ulykker. Follo et al. (2016) argumenterer for at mange av ulykkene i landbruket omhandler situasjoner som er utenfor menneskets kontroll. Ulykkessituasjonene er ofte komplekse, involverer ofte mange elementer, og utvikler seg raskt.

En fleksibel kultur refererer til fordelene ved å være fleksibel, og ved å improvisere når situasjonen krever det (Reason, 1997). I et så varierende og komplekst yrke som bondeyrket, kan denne komponenten være spesielt viktig for sikkerheten. Informantene gir på flere måter uttrykk for fleksibilitet og evne til å improvisere i sin arbeidshverdag. De har flere ulike måter å håndtere risiko på, som er tilpasset deres spesifikke arbeidsmiljø. Dette aspektet kan være viktig å ta med seg i arbeidet med å fremme sikkerheten i landbruket. Jeg vil argumentere for at landbrukssikkerhet med fordel kan ses fra et safety II-perspektiv, der sikkerhet oppnås når ansatte klarer å justere seg etter varierende forhold, da dette virker å være viktig for sikkerheten i landbruket (Hollnagel, 2014).

Basert på Reason's (1997) teori om en god sikkerhetskultur, er det ulike komponenter som kan vurderes i arbeidet med å bedre sikkerheten, og redusere ulykkesstatistikken i landbruket. Komponentene *en rapporterende kultur* og *en lærende kultur* peker på viktigheten av å ha en kultur for å melde fra om uønskede hendelser, og evne til å lære av disse. *En rettferdig kultur* understreker viktigheten av å skille feil på individnivå fra systemutløste feil. Det ser ut til at selvklandring i forbindelse med uønskede hendelser kan være hemmende for

sikkerheten i landbruket, blant annet ved å hemme rapportering og organisasjonslæring. Til slutt beskrives fleksibilitet som et kjennetegn på en god sikkerhetskultur. Komponenten beskriver viktigheten av å improvisere og justere seg når situasjonen krever det, noe som kan være spesielt viktig i et så variert og komplekst yrke som bondeyrket.

Å spørre om, og motta hjelp. Basert på informantenes utsagn, kan det tenkes at bønder som jobber alene, og som også synes det er vanskelig å spørre om hjelp, er mer utsatt for ulykker enn bønder som jobber med flere, og som klarer å spørre om hjelp. Det er flere kjennetegn ved bondeyrket som kan gjøre det utfordrende å spørre om hjelp. En av informantene påpekte for eksempel at landbruksutviklingen mot større og færre gårder gjør det vanskeligere å samarbeide med nabogårder. Antallet jordbruksbedrifter i Norge har falt med 60% de siste tretti år, og husdyrproduksjon skjer på stadig færre og større gårdsbruk (SSB, 2019c). Informanten forteller at dette kan ha påvirkning på hvor enkelt det er å få hjelp, fordi det ikke lenger bare er å gå bort til nabogården og spørre. I tillegg kan arbeid på ugunstige tidspunkt påvirke hvor lett eller utfordrende det er å spørre om hjelp. Noen ganger må bonden i fjøset om natta, og da er det kanskje lettere å «bare prøve selv» enn å ringe etter hjelp.

Informantene i studien uttrykker at det å jobbe sammen med andre kan føre til mindre risikabel atferd. Det kan komme av den observerende effekten i seg selv, eller muligheten til å diskutere og få innspill. Å jobbe med andre kan også føre til en opplevelse av redusert arbeidsmengde og ansvarsfølelse, som igjen kan redusere stress og minske sannsynligheten for ulykke (Glasscock mfl., 2006; Jadhav mfl., 2015; Taattola mfl., 2012). Kanskje på grunn av dette, mener informantene at det å klare å spørre om, og motta hjelp er viktig for sikkerhet.

Sikkerhetsholdninger

Studiens resultater indikerer at ulike sikkerhetsholdninger, som holdning til HMS-kurs og -kontroller, sammenhengen mellom sikkerhet og økonomi, skader, og risikotaking kan påvirke ulykkesrisikoen i landbruket.

Holdning til HMS-kurs og -kontroller. Informantene i studien hadde ulike holdninger til HMS-kurs og HMS-kontroller. Noen hadde en positiv innstilling, og var ivrige etter å lære mer. Andre omtalte dette som dyrt, påtvunget, og som et overtramp på egen ekspertise og eiendom. Noe av grunnen til en negativ holdning til HMS-kurs og -kontroller kan kanskje komme av at bønder har et annet forhold til selvstendighet og privatliv enn mange andre yrker (Deroo & Rautiainen, 2000). Dette kan være noe av årsaken til at noen bønder har en negativ innstilling til HMS-kurs og kontroller. En annen grunn kan komme av at ulike HMS-krav

koster penger. En informant fortalte at hun føler seg «skvist ut» fordi hun tjener akkurat det samme som før, men kravene og kostnadene knyttet til HMS stadig blir dyrere. Basert på informantens utsagn kan det tenkes at økonomiske betingelser kan føre til en mer negativ holdning til HMS-krav, -kurs, og -kontroller.

Hvorvidt bønders innstilling til ulike sikkerhetstreninger og sikkerhetsprogrammer faktisk påvirker forekomsten av ulykker, er det lite kunnskap om. Noen tenker seg at uoppmerksomhet, lite kunnskap og dårlige holdninger resulterer i atferd som forårsaker ulykker. Strategien til programmer som bygger på denne antakelsen er å øke kunnskap, bevissthet og korrekte holdninger, slik at folks atferd skal bli sikrere (Deroo & Rautiainen, 2000). Den faktiske effekten av ulike sikkerhetsintervensjoner er usikker. En meta-analyse av Deroo og Rautiainen (2000) undersøkte sikkerhetsintervensjoner i landbruket, og etterlyser mer nøyaktige evalueringer av sikkerhetsintervensjonsprogrammer. De peker på eksempler av veletablerte programmer som er blitt brukt i opptil 20 år med lite eller ingen evaluering av om de faktisk virker. Noen av informantene i denne studien uttrykker at de ikke nødvendigvis gjør noen endringer og tiltak etter HMS-kontroller. De forteller at de kan ha intensjoner om det, men at det er viktigere ting som *må* gjøres prioriteres, og til slutt glemmer de det. Noen mente også det var rart at de kun måtte ta ett kurs i løpet av sin karriere, og etterlyste oppfriskningskurs. De begrunnet dette med at det er lett å glemme det man har gått gjennom på kursene, og at de ikke er like bevisste sikkerhet i lang tid etter kurset.

Det etterlyses forskning som undersøker om dagens HMS-kurs og -kontroller faktisk er med på å redusere forekomsten av ulykker i landbruket (Aas et al., 2011; Deroo & Rautiainen, 2000; Robson et al., 2012). En meta-analyse av Lehtola et al. (2008) har vist at opplæring alene ikke er nok for å forebygge ulykker i landbruket, men at det må kombineres med insentiver som økonomiske fordeler eller lovreguleringer. Dette kan tyde på at det må tenkes nytt når ulykker skal forebygges i landbruket.

Sikkerhet koster penger. Informantene mente sikkerheten i landbruket kunne bedres hvis økonomien bedres. Jordbruksnæringen blir stadig påvirket av endringer i strukturelle, sosiale, politiske og økonomiske rammevilkår (Storstad et al., 2009). Omtrent 20 000 gårdsdrifter har lagt ned driften i perioden 2002-2017 (SSB, 2018), noe som for mange er en konsekvens av dårlig økonomi (Zahl-thanem, 2018). Ifølge Storstad et al. (2009) har vi foreløpig lite kunnskap om hvordan økonomisk press, færre bønder, endrede produksjoner, produksjons- og arbeidspress og ny teknologi påvirker sikkerheten i landbruket. Ødegård (1985) hevder at økonomien i landbruket er avgjørende for HMS-standarden i næringen. Han

mener bonden er bundet av sin økonomiske situasjon og naturgitte forhold, og at det gjør at mange bønder ikke kan prioritere vedlikehold og verneutstyr. Det kan tenkes at dersom det hadde vært et større overskudd næringen, ville noen investert mer i sikkerhetsutstyr.

Det kan trekkes paralleller fra undertemaet «sikkerhet koster penger» til Dekker's (2011) teori om å drifte mot ulykker. Teorien omhandler at ulykker ikke skjer plutselig, men gjennom en lang, stødig drift mot feil. Det finnes ifølge Dekker (2011) fem ulike kjennetegn ved å drifte mot ulykker. Det første, *knapphet og konkurranse*, omhandler blant annet at det er begrensede ressurser, som ansatte og penger, i organisasjonen. Dette kan gå på bekostning av sikkerhet. Næringslivet er preget av konkurranse og produksjonspress, og oppmuntrer til å fokusere på kortsiktig finansiell suksess og overlevelse, til fordel for langtidskriterier som sikkerhet. Dette kan presse arbeidet mot usikker praksis. Denne tendensen kan ses i studiens funn på flere områder. Temaet «mange stressorer på samme tid» illustrerer hvordan press og kortsiktig finansiell suksess prioriteres til fordel for sikkerhet. Informantene mener selv at onnetiden er den mest risikable perioden, og at stor arbeidsmengde, stress, værbekymringer, lite søvn, og lite mat og drikke bidrar til dette. Altså er bøndenes fokus på å bli ferdig med arbeidsoppgavene heller enn på sikkerhetsmessige hensyn, som å ta pauser, beholde roen, sove og spise nok. Det kan altså argumenteres for at press til å oppnå kortsiktig finansiell suksess og overlevelse, presser landbruket mot en usikker arbeidspraksis.

Skader er en del av hverdagen. Informantene fortalte at de hadde vokst opp på, og jobbet på gården hele livet. Dermed kan en anta at de er vant med å jobbe tett på risikoen de omgir seg med i arbeidshverdagen. En bonde sa han aldri var uten kutt og sår. Dette indikerer at skader for informantene er normalt og hverdagslig. Det kan tenkes at denne normaliseringen av skade er med på å hemme sikkerheten i landbruket på flere ulike måter. Ifølge Kongsvik et al. (2018) er aksept av at risiko er en del av jobben, en viktig årsak til underrapportering. Dermed kan normalisering av skade, og en aksept av at «skader er en del av hverdagen» anses som en medvirkende årsak til den store underrapporteringen i landbruket.

Informantene mente at det å velge den praktiske fremgangsmåten over den sikre, var en kilde til ulykker i landbruket. Slike avvik kan innebære å hoppe over steg, skape midlertidige løsninger, ta snarveier, og gjøre forbedringer. Disse kan inkorporeres i prosedyrer og prosesser over tid, og gradvis resultere i at nye praksiser aksepteres som normen. Disse avvikene kan skape utilsiktede farer som kan føre til ulykker (Mize, 2018). Informantene i studien forklarte at de ofte utførte en arbeidsoppgave på den mest praktiske og

kostnadseffektive måten, heller en den sikreste måten (som det kommer frem i undertemaet «praktisk vs. sikkert»). Menneskets tendens til å favorisere de mest praktiske og komfortable arbeidsutførelser, heller enn de sikreste fremgangsmåtene, kan ifølge Center for Chemical Process Safety (CCPS) (2018) bidra til normalisering av avvik og en drift mot ulykker.

En annen faktor CCPS (2018) vektlegger er å stole på tidligere suksess som erstatning for riktig praksis, altså å tenke at det som har fungert tidligere, også vil fungere nå. Informantene i studien forklarte at de «bare gjør noe» fordi «det har gått bra før». Dette er faktorer som ifølge CCPS (2018) og Mize (2019) kan føre til normalisering av avvik og en drift mot ulykker. Dette er i tråd med dette undertemaet, som omhandler at bønder anser det å skade seg som en naturlig del av arbeidshverdagen. Det kan argumenteres for at dette illustrerer en slags normalisering av avvik. Den kumulative effekten av avvik kan ifølge Mize (2018) bli til utilsiktede farer som kan føre til ulykker. Det kan også tenkes at de mange stressorene bonden utsettes for, spesielt i onnetiden, kan ha forsterkende effekt på avviksnormalisering og drift mot ulykker. Ifølge CCPS (2018) kan produksjonspress føre til økende toleranse for snarveier som tillater økt ytelse. Dette kan føre til overskrid av sikkerhetsregler i perioder med høy arbeidsmengde. På denne måten kan mange stressorer medvirke til valg av den mest praktiske løsningen, over den sikreste løsningen.

En normalisering av skader kan også tenkes å trigges av økonomiske betingelser. Selvstendig næringsdrivende har ikke samme mulighet til å sykmelde seg ved skade eller sykdom, en problemstilling beskrevet i kontekst. Informantene fortalte at det er en høy terskel for å ringe etter avløser eller sykmelde seg. Informantene forteller at de stort sett gjør nødvendige oppgaver uansett hvor syke de er. Dette kommer både av at det er vanskelig for andre å utføre bondens arbeidsoppgaver (spesielt på kort varsel), og at det koster penger å være borte fra jobb. Bønder må som selvstendig næringsdrivende selv betale sykepenger frem til 16. sykedag (Folketrygdloven, 1997). Andre studier indikerer også at norske bønder har en holdning om at de «ikke ha tid eller mulighet til å være syk» (Bårnes & Riise, 2006; Sanne et al., 2004). Det kan tenkes at økonomi på denne måten bidrar til å normalisere skade fordi bøndene på sett og vis ikke har noe annet valg enn å fortsette arbeidsdagen som før.

Ifølge Dekker (2011) kjennetegnes drift mot ulykker av *inkrementalisme*. Dette kjennetegnet omhandler at det som før ble ansett som usikkert, sakte men sikkert normaliseres. Det kan trekkes paralleller til begrepet «avviksnormalisering», som beskrevet av CCPS (2018) og Mize (2018). Som nevnt innledningsvis, er jordbrukssektoren den næringa der flest omkommer på jobb, sett i forhold til antall sysselsatte (Ettung, 2010;

Regjeringen, 2019). Dette viser at bønder flest har et yrke som involverer mye risiko, sammenlignet med andre yrker. Allikevel opplever ikke nødvendigvis bøndene i utvalget sitt yrke som risikofyllt. Mange forteller at de egentlig vet at jobben er risikofyllt, men at dette ikke er noe de tenker over i arbeidshverdagen. Dette kan være fordi at det å omgå og jobbe så tett på risiko blir en vane. Undertemaet «skader er en del av arbeidshverdagen» beskriver hvordan bønder flest jobber på gården hele livet, og dermed er vant til risikoen som følger med yrket. Dette er i tråd med inkrementalisme, der fare sakte men sikkert normaliseres som en del av arbeidshverdagen. Undertemaet «praktisk vs. sikkert» belyser også kjennetegnet inkrementalisme.

Praktisk vs. sikkert. Informantene fortalte at de ofte bare utfører en arbeidsoppgave på den raskeste, billigste måten, selv om de vet dette ikke er den sikreste måten. Dette er også en slags normalisering av risiko og usikkerhet. Ifølge Dekker's (2011) teori om å drifte mot ulykker, er en grunn til at mennesker ikke følger prosedyre at arbeidere utvikler snarveier og optimaliseringer som kan redusere deres arbeidsmengde og forbedre produktivitet. Over tid fører dette til en sakte drift bort fra skriftlig prosedyre. Når denne praksisen ikke fører til noen uønskede hendelser, blir den legitimisert gjennom repetisjon. Slik kan arbeidspraksis sakte justeres fra sikker til ikke-sikker praksis. Teorien om å drifte mot ulykker beskriver videre hvordan *små endringer kan føre til store konsekvenser*. Dette kjennetegnet belyser hvordan små endringer i arbeidspraksisen skaper en sommerfugl-effekt som senere kan føre til store ulykker. Basert på teorien kan altså små endringer i arbeidspraksisen, som følge av å gjøre det lettest og billigst mulig (til fordel for sikrest mulig), senere føre til store konsekvenser.

Ifølge Reason's (1997) sveitserostmodell oppstår ulykker når flere relevante barrierer svikter samtidig. Utsagn fra informantene indikerer at de har god kunnskap rundt hvilke ulykker som kan oppstå, og hvilken risiko de jobber med til daglig. Allikevel, som illustrert i undertema som «sikkerhet koster penger» og «praktisk vs. sikkert», uttaler informantene at press rundt tid og økonomi fører til at de ikke setter opp de barrierene som skal til for å hindre at ulykker skjer. På denne måten kan kjennetegn ved bondeyrket, som stress, produksjonspress og økonomisk press, hindre muligheten til å skape sikkerhetsbarrierer i form av nødvendige sikkerhetstiltak.

Metodiske betraktninger

Som forsker er det viktig å gjøre rede for kvalitetsvurderinger av egen forskning (Tjora, 2017). I litteraturen diskuteres det hvilke kriterier som er de mest egnede for å evaluere kvalitativ forskning (Meyrick, 2006; Morrow, 2005). Da kriteriene pålitelighet, gyldighet,

generaliserbarhet og transparens har vist seg å beskrive kvaliteten på forskning (Tjora, 2017), har jeg valgt å bruke disse kriteriene for å vurdere studiens kvalitet.

Pålitelighet har mye til felles med reliabilitet, og omhandler hvor troverdige og konsistente forskningsresultatene er (Kvale og Brinkmann, 2009). For å oppnå pålitelighet vil det være viktig at forskeren redegjør for egen posisjon og engasjement, og hvordan dette kan prege forskningsarbeidet. Altså er det viktig at forskeren reflekterer rundt om han eller hun har noe til felles med informantene, eller har spesiell kunnskap på området. Videre bør det reflekteres rundt hvordan dette kan ha påvirket tilgangen til feltet, utvalg, datagenerering, analyse og resultater (Tjora, 2017). Jeg har selv vokst opp på gård, og er personlig engasjert i bønders sikkerhet. Dette kan ha påvirket hele forskningsarbeidet fra utforming av intervjuguide, til tolkning av resultater og diskusjon. Jeg har vært svært bevisst min rolle, og har under hele forskningsprosessen vært opptatt av å motvirke subjektivitet. Blant annet var jeg bevisst dette da jeg utformet intervjuguiden, ved å formulere åpne spørsmål som ikke var ledende. Målet med dette var å ikke påvirke informantenes beskrivelser. Jeg gjorde meg også godt kjent med intervjuguiden, slik at jeg best mulig skulle oppnå flyt i samtalen. Videre brukte jeg båndopptaker under intervjuene, og var nøyaktig i transkriberingen av intervjumaterialet. På denne måten var det mulig å legge frem informantenes direkte sitater i studien. Jeg ville også vise hvordan jeg tolket sitatene. Det kan argumenteres for at dette styrker studiens pålitelighet ved å knytte oppgaven opp mot informantenes faktiske opplevelser og erfaringer. Videre valgte jeg å gjøre utvalg uavhengig av eget nettverk, for å unngå at min kjennskap til eventuelle informanter skulle påvirke studien.

Gyldighet omhandler hvorvidt forskeren har svart på de spørsmål han eller hun har stilt i sin studie. Dette er knyttet til å stille spørsmål om forskerens tolkninger er gyldige i forhold til den virkeligheten som er studert. Det kan derfor være viktig at forskeren reflekterer over egen posisjon under datainnsamlingen (Thagaard, 2013). Jeg valgte intervju som datainnsamlingsmetode, hvilket medfører at informantenes fortellinger kan være påvirket av min tilstedeværelse (Langdrigde et al., 2006). For eksempel gjennom effekten av sosial ønskelighet, altså ønsket om å fremstå best mulig (Richman, 1999). Jeg valgte å utføre intervjuene på gården til bøndene. Jeg tror dette bidro til at bøndene følte seg roligere, og snakket friere, enn hvis vi hadde utført intervjuene et annet sted. Under mange av intervjuene var bondens familiemedlemmer og/eller samarbeidspartnere også tilstede og aktive i intervjuet. Det kan argumenteres for at det å ha felles intervjuer kan øke kvaliteten på forskningen ved å avdekke mer materiale (Riley, 2014), men det kan også tenkes at informantene modererte og endret sine fortellinger fordi flere hørte på. Studiens gyldighet

kunne vært økt ved å implementere flere datainnsamlingsmetoder. For eksempel kunne bruk av spørreundersøkelse bidratt til flere informanter, samt en bredere forståelse av temaet. Videre oppleves spørreundersøkelser ofte mer anonymt, og det kan tenkes at informantene gir ærligere svar (Smith, 2015). Da det foreligger relativt lite forskning på sikkerhet og ulykkesrisiko i det norske landbruk, anså jeg det derimot som mer hensiktsmessig med en mer eksplorerende tilnærming til problemstillingen.

Generaliserbarhet. Generaliserbarhet refererer til forskningens relevans utover de enheter som faktisk er undersøkt. Generalisering av kvalitative studier er utfordrende fordi de er så kontekstbetinget (Toye et al., 2013). Ved å gjøre rede for detaljer, kan leseren selv vurdere hvorvidt funnene vil ha gyldighet for annen forskning (Thagaard, 2013; Tjora, 2017). På bakgrunn av dette har jeg beskrevet konteksten hvor forskningen er utført, samt informasjon om informantene i resultatkapittelet. Dermed kan leseren selv vurdere hvorvidt funnene vil ha gyldighet for annen forskning og praksis. Jeg vil anse det som positivt for generaliserbarheten å ha snakket med 8 ulike «organisasjoner», i form av 8 ulike gårdsbruk. I tillegg viser utvalget en relativt balansert fordeling av kvinner og menn. Videre har jeg også sammenlignet studiens funn med teori og empiri, hvilket har bidratt til å vise om studiens funn kan generaliseres til andre situasjoner.

Transparens er særlig knyttet til presentasjon og formidling av forskning, og forskeren bør gi så god innsikt som mulig i forskningsprosessen og forskningsfunnene. Målet er at leseren skal få et så godt innblikk i det som er gjort at de kan ta en egen beslutning om studiens kvalitet (Tjora, 2017). For å være så transparent som mulig, har jeg brukt sitater fra intervjuene for å gi leseren innblikk i empirien, og ikke bare min tolkning av den. Jeg har også vedlagt supplerende sitater som beskriver studiens resultat for å tydeliggjøre grunnlaget for tolkningene og resultatet. Videre har jeg beskrevet eksempler fra kodingen, og presentert analysemetode og fremgangsmåte i metodekapittelet. Bakgrunnen for dette var å gi leseren innsikt i hele forskningsprosessen, slik at leseren selv kan få innblikk i prosessen, empirien og tolkningen av den.

Praktiske implikasjoner

Denne studien avdekker forhold som på ulike måter påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i bønders arbeidshverdag. Studiens funn kan være viktige for sikkerhet i landbruket. Jeg vil nå presentere forslag til hvordan kunnskap fra denne studien kan anvendes gjennom praktisk innsats for å bedre sikkerheten i bønders arbeidshverdag. Dette kan bidra til å redusere alvorlige ulykker og tap av menneskeliv.

Informantene opplevde en økt ulykkesrisiko i perioder med mange stressorer. Dette kan for eksempel være i onnetider hvor mye skal gjøres på kort tid, søvn og mat nedprioriteres, og følelsen av stress og travelhet øker hos bøndene. Andre studier indikerer også at det skjer flere ulykker i onnetider (Follo et al., 2016). Det er derfor nødvendig med gode strategier i disse periodene. Ulike risikovurderinger er et verktøy som kan benyttes i styring av risiko (Kongsvik et al., 2018). For eksempel er risikovurdering gjennom sikker jobbanalyse (SJA) en metodikk som har hatt stor utbredelse (SINTEF/NTNU, 2016). SJA kan brukes i forkant av en arbeidsoperasjon for å identifisere og analysere forhold som kan påvirke risikoen for involverte i arbeidsoperasjonen. Målet ved bruk av SJA er å skape risikobevissthet, og å iverksette risikoreducerende tiltak. SJA bør utføres der det kan skje uønskede hendelser, der konsekvenser er alvorlige, og der forutsetningene endres pga. værforhold eller tidsmessige forhold (SINTEF/NTNU, 2016). Altså kan det være hensiktsmessig å utføre en risikovurdering, ikke bare i onneperioder, men også i situasjoner som blant annet innebærer håndtering av dyr, stort maskineri/utstyr, skogsarbeid m.m. Bønder bør få opplæring i å forstå hvordan prestasjonsformende faktorer som tidspress og stressorer kan påvirke arbeidsprestasjon og sikkerhet. I spesielt travle perioder, bør også bonden oppfordres til å lage en struktur i arbeidsdagen der det settes av tid til pauser, mat og søvn. Kanskje vil det hjelpe å ta et morgenmøte med seg selv der en jobber med å strukturere arbeidsdagen.

Håndtering av dyr, traktor og annet tungt utstyr, er en stor kilde til uønskede hendelser i landbruket. Noen av informantene anså flytting av dyr som risikabelt, mens andre ikke syntes det fordi de hadde et godt tilrettelagt fjøs. På bakgrunn av dette kan det være hensiktsmessig med et fokus på HMS ved utbygging og bygging av nye driftsbygninger. For eksempel ved at HMS er en del av utdanningen for de som designer driftsbygninger.

Videre forteller informantene at man alltid bør være to når man flytter kyr. Med mindre bonden har arbeidskraft gjennom avløser og/eller familie, forutsetter dette et miljø med åpenhet for å spørre nabobønder om hjelp. Studiens resultater viste at bønder ikke snakker noe særlig om sikkerhet og ulykker. Informantene fortalte at dette kan komme av at man kan føle at man har dumma seg ut hvis man har vært i en ulykke og at det går «på æra løs». Selvklandring ved ulykker blant bønder er noe også andre studier har funnet (Follo et al., 2016). Jeg vil argumentere for at dette er et stort problem i arbeidet mot å bedre sikkerheten i landbruket. Jeg vil argumentere for at et miljø der ulykker er tabu, og «gode og dyktige bønder ikke havner i ulykker», kan ha en dårligere forutsetning for å utvikle et miljø med åpenhet for å spørre hverandre om hjelp. I tillegg kan det å ikke ha en åpen dialog om tidligere nesten-ulykker og ulykker føre til underrapportering (Sanne, 2008) og dermed hindre

læring av tidligere hendelser. I arbeidet med å spre kunnskap om sikkerhet til landbruket, og gjøre bonden mer oppmerksom på sikkerhet, er det viktig at dette kommuniseres klart.

Barrierer som forhindrer effektiv kommunikasjon om viktig sikkerhetsinformasjon, kan bidra til avviksnormalisering og drift mot ulykker (CCPS, 2018; Mize, 2018). Selvklandring i forbindelse med ulykker kan være en slik barriere. Det må formidles at det er menneskelig å feile (Reason, 2000), at ulykker kan skje alle, og at det ikke gjør deg til en dårlig bonde å ha opplevd en ulykke. Bondeyrket er svært komplekst med varierende oppgaver og skiftende omgivelser, og selv den beste bonde kan oppleve ulykker. Informantene fortalte selv at de eneste gangene de snakket om sikkerhet og ulykker med andre bønder, var når dette var tema på et møte e.l. Stave, Törner og Eklöf (2007) undersøkte effekten av å ha et nettverk å diskutere med for å redusere ulykker hos svenske bønder. Konseptet gikk ut på å skape sosialt støttende nettverk, og oppmuntre til diskusjon og refleksjon med fokus på risikohåndtering. Totalt fant de en signifikant økning i sikkerhetsaktivitet og en reduksjon i stress og risikoaksept. Det sosialt støttende nettverket ble rapportert som fremmende for endringsprosessen. Dermed kan det være et nødvendig tiltak å skape arenaer der det legges til rette for en åpen dialog om sikkerhet og ulykker. Det vil også være kritisk å gi bøndene kunnskap om hvorfor rapportering av uønskede hendelser er så viktig, og oppfordre til å rapportere alle aktuelle hendelser.

Flere av de presenterte implikasjonene legger mye av ansvaret for økt sikkerhet på bonden selv. Det vil derfor være særdeles viktig at informasjon rundt sikkerhet og ulykker når bonden, slik at bonden blir oppmerksom på HMS i egen arbeidshverdag. Vanlige strategier for å gjøre bonden mer oppmerksom på sikkerhet i hverdagen, er gjerne informasjons- og kunnskapsdeling. Men en meta-analyse av Lehtola mfl. (2008) kan være verdt å merke seg i denne sammenheng. Studien gikk igjennom ulykkesforebyggende tiltak blant bønder i den vestlige verden. Studien fant ingen støtte for at informasjons- og kunnskapsintervensjoner om ulykker og ulykkesforebygging bidrar til mindre ulykker. Studien fant derimot at økonomiske insentiver er et bedre redskap for å redusere antall uønskede hendelser. Noen informanter i denne studien ga uttrykk for at økonomi var svært viktig når det kommer til sikkerhet. Noen så ut til å bry seg mer om økonomiske tap ved uønskede hendelser, enn å eventuelt skade seg selv. Informantene uttrykte at det ikke fantes penger i landbruket til å drive sikkerhetsforebyggende, og mente klart at sikkerheten kunne bedres hvis økonomien var bedre. Basert på dette kan det være viktig å legge vekt på økonomi i arbeidet mot å bedre sikkerheten i landbruket. Det bør gjøres rede for økonomiske tap ved ulykker, i tillegg til

personskader. I tillegg foreslår jeg en ordning hvor bønder kan søke om tillegg for utbedring av HMS-tiltak.

Ved håndtering av risiko i arbeidshverdagen, forteller informantene om en rekke ulike måter å håndtere denne på. Risikohåndteringen var som oftest tilpasset dyrene, driftsbygningen, individuelle forskjeller og utstyr, som alle var unike for den enkelte gård. Mange bønder har levd og jobbet på gården sin mesteparten av livet, og ingen andre vil ha samme kunnskap om gårdens utstyr, dyr, gårdens topografi, samspillet mellom utstyr og topografi, m.m. Det ser ut til at prestasjonsvariasjon og kontinuerlige justeringer underveis i arbeidet er viktig for å bevare sikkerhet i landbruket. Jeg vil derfor argumentere for at tiltak bør søke å skape muligheter for prestasjonsvariasjon under arbeidet, heller enn å begrense variasjon i atferd.

Til slutt vil jeg argumentere for at det kan være essensielt å skille mellom ulike typer bønder og mellom ulike typer ulykker. Landbruket består av en rekke ulike enkeltmannsforetak som varierer stort. Også nesten-ulykkene og ulykkene vil være mangeartede. For å skape sikkerhet i landbruket mener jeg dette er viktig å ha i bakhodet. Forståelsen rundt variasjon og muligheter for praktisk gjennomføring, er for eksempel årsaken til at landbruket er unntatt de konkrete bestemmelsene i Arbeidsmiljøloven. Variasjon og praktisk gjennomføring bør også tas hensyn til i sikkerhetsbestemmelser.

Videre forskning

Til tross for dyster statistikk over ulykker og dødsulykker i landbruket (Ettung, 2010; Follo et al., 2016; Regjeringen, 2019), mangler det forskning på temaet. Det etterlyses generell kunnskap om årsak til ulykker, ulykkesforebygging, nøyaktig omfang av ulykker, hva som er de vanligste ulykkene, sentrale risikofaktorer, og hvilke grupper bønder som er mest utsatt for ulykker (Storstad et al., 2009). Det ser ut til at landbruket er en av næringene i Norge der underrapportering av ulykker er størst (Aas et al., 2011; Arbeidstilsynet, 2018b; Follo et al., 2016) . Basert på teori om organisasjonslæring, vil det være essensielt med forskning på mulige årsaker til underrapporteringen, og mulige tiltak for å øke rapporteringen. Dette vil være viktig for å lære mer om ulykker i landbruket, og hvordan redusere dem.

Ifølge Reason's (2000) sveitserostmodell er det viktig at organisasjoner har barrierer som skal motvirke at uønskede hendelser oppstår. I bondeyrket ser det ut til å være en mangel på slike barrierer. Studien viser at feil knyttet til oppmerksomhet, bevissthet, stress, holdninger og «skal bare» kan ha svært alvorlige konsekvenser. Feil knyttet til slike aspekter er menneskelige, og kan være vanskelige å unngå. I tillegg kan det virke nærmest uunngåelig

at onneperiodene blir stressende og travle, delvis fordi været ikke kan kontrolleres. Det trengs derfor forskning som søker å utvikle barrierer for å redusere risikoen for ulykker som følge av slike feil. Det kan tenkes at utvikling av teknologi kan fremme sikkerheten i landbruket.

Eksempelvis kan det tenkes at ulykkesrisikoen kan reduseres ved å utvikle automatiseringsfunksjoner knyttet til kjøretøy, maskiner og onnearbeid. Slik teknologi kan muligens redusere risikoen ved manuell utføring av disse oppgavene når bonden er stresset og har redusert oppmerksomhet. Men utvikling av slik teknologi forutsetter forskning som gir økt generell kunnskap om årsak til ulykker og ulykkesforebygging i landbruket.

En bondes arbeidshverdag er komplisert, og mange aspekter kan være viktige for sikkerhet. For eksempel vet vi at det skjer flere ulykker i onnetidene, ved håndtering av dyr, og ved håndtering av traktor (Aas et al., 2011). Fremover trengs det også forskning som går dypere, og undersøker de bakenforliggende årsakene til ulykker. Kan det for eksempel handle om stress, holdninger, oppmerksomhet, arbeidsbelastning eller økonomisk stress? Kunnskap om dette kan være viktig for å redusere ulykkesomfanget i landbruket.

Det trengs også mer forskning på hvordan ulike samfunnsendringer påvirker sikkerheten i landbruket. For eksempel er det naturlig å tenke at blant annet utviklingen mot færre og større gårder, økonomisk press, endrede produksjoner, produksjons- og arbeidspress og ny teknologi vil ha en viss påvirkning på sikkerheten i bondens arbeidshverdag. Informantene i studien mente økonomi var viktig for sikkerhet. Videre forskning bør derfor undersøke hvordan de økonomiske forholdene i næringen generelt, og hos den enkelte bonde, påvirker risikonivå.

I tillegg vil jeg foreslå nærmere undersøkelser av hvordan sikkerheten på et gårdsbruk påvirker andre enn bonden selv. Det mangler forskning som tar for seg ulykker som involverer barn, familie, ansatte/innleide og trafikanter. Fremtidig forskning bør også undersøke hvilke tiltak og intervensjoner som kan redusere ulykkesomfanget blant norske bønder. Det bør undersøkes hva som er mest effektivt av for eksempel økonomiske intensiver, informasjons- og kunnskapsdeling, og et sosialt nettverk å diskutere med. Videre kan det undersøkes hvilke faktorer som påvirker virkningen av disse intervensjonene. Er for eksempel en bondes holdning til HMS-kurs og -kontroller viktig for virkningen av dem?

Hittil har forskningen på sikkerhet og ulykker i landbruket vært fokusert på hva som går galt, og å minske sannsynligheten for at uønskede hendelser oppstår, i tråd med en safety I-tilnærming. Ifølge Hollnagel (2014) vil en uheldig konsekvens av en slik tilnærming være at læring begrenses til det som går galt. På denne måten vil kun en liten del av tilgjengelig data

brukes til læring for å øke sikkerhet. På bakgrunn av dette kan det være hensiktsmessig å også undersøke hva som går riktig, som i tråd med en safety II-tilnærming. Hollnagel (2014) argumenterer for at man må forstå hvordan et system oppnår suksess, heller enn hvordan det feiler, for å skape et sikkert system. På bakgrunn av dette kan fremtidig forskning med fordel undersøke hvordan ulike gårdsbruk oppnår suksess. Dette kan gjøres ved å forske på gårdsbruk og bønder som ikke har opplevd ulykker, og undersøke kjennetegn ved en sikker drift. Dette kan videre brukes for å lære andre bønder om en sikker gårdsdrift.

Oppsummering og konklusjon

Formålet med studien var å avdekke hva bonden selv mener påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i egen arbeidshverdag. Studien belyser at det å være bonde er en livsstil der komplekse og varierende oppgaver skaper en risikofylt hverdag. Bonden har mye frihet og autonomi, men også mye ansvar, og press rundt økonomi og produksjon. Studien avdekker at *mange stressorer på samme tid, risikovurdering og -håndtering, egenskaper ved bonden, sosialt og faglig miljø, og sikkerhetsholdninger* påvirker sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket.

Spesielt travle og stressende perioder med stor arbeidsmengde, som onneperioder, blir av informantene trukket frem som mer risikofylte enn andre. Informantene mente stress og travlehet kunne føre til mer risikabel atferd, hvor de velger den mest praktiske løsningen, fremover den mer sikre og gjennomtenkte løsningen. Det å klare å beholde roen og sette grenser for arbeidstid virker å være beskyttende mot ulykker. Som følge av produksjonspress kan det oppstå en økende toleranse for snarveier og midlertidige løsninger (CCPS, 2018; Mize, 2018), der man velger den mest ressurs sparende fremgangsmåten, over den sikre fremgangsmåten. Den kumulative effekten av slike avvik kan føre til uønskede hendelser (Mize, 2018). Stress ser ut til å være assosiert med en økt risiko for ulykker i landbruket (Glasscock et al., 2006; Jadhav et al., 2015; Taattola et al., 2012).

Å være bonde er et særegent yrke der arbeid, hjem, familie og fritid til sammen utgjør en egen livsstil. Ofte jobber familie eller annen arbeidskraft på gården sammen med bonden, men ofte jobber også bonden alene. Dette kan påvirke bondens sikkerhet, ikke bare ved at bonden selv er ansvarlig for gårdens HMS, men også fordi det kan være utfordrende å spørre andre om hjelp. For bønder som stort sett arbeider alene, kan det være utfordrende å gjennomføre ulike sikkerhetstiltak, som å være flere ved flytting av kyr. Kanskje nettopp fordi bonden ofte jobber alene, er også egenskaper hos bonden, som opplæring, erfaring og bevissthet, viktig for sikkerhet. Bondeyrket går som oftest i arv, og mange bønder har bodd og jobbet på gården hele livet. Bonden har derfor ofte fått usedvanlig god opplæring, og livslang erfaring, noe informantene mente var viktig for sikkerheten. Informantene i studien mente videre at risikoen for ulykker er mindre dersom bonden er bevisst og oppmerksom i risikable situasjoner. Det kan tenkes at noe av grunnen til den økte ulykkesrisikoen i onnetider, kommer av redusert bevissthet og oppmerksomhet som følge av mange arbeidstimer uten tilstrekkelig med pauser, søvn, mat og drikke.

Informantene i studien fortalte at sikkerhet og ulykkesrisiko ikke var noe de vanligvis snakket om. De fortalte at det kunne oppleves som flaut, og som om man har dummet seg ut

hvis man har vært i en ulykke. Forskning fra Follo mfl. (2016) viser at bønder ofte klandrer seg selv for ulykker, og at det finnes en holdning om at man er en dårlig bonde hvis man har vært i en ulykke. På denne måten kan diskusjoner rundt sikkerhet være tabubelagt, noe som er bekymringsverdig. Å ikke snakke om sikkerhet og tidligere ulykker kan føre til underrapportering (Sanne, 2008), og sikkerhetslæring vil hemmes. Læring kan bidra til forbedring av sikkerhet (Drupsteen & Guldenmund, 2009), men kan ikke oppnås før det skapes en åpen dialog rundt sikkerhet bønder imellom. Bøndene fortalte at de snakket om sikkerhet dersom dette var temaet på et møte, noe som peker mot at det trengs flere arenaer som legger til rette for åpne diskusjoner rundt sikkerhet. På disse arenaene må det også informeres om viktigheten av å rapportere uønskede hendelser. Slik kan det muligens bli en mer åpen dialog om sikkerhet og ulykker, og dermed også en økning i rapportering og læring.

Det trådte frem en holdning blant informantene om at landbruket ikke har økonomi til å drive forebyggende sikkerhetsarbeidet, og at sikkerheten i landbruket kunne blitt bedret hvis økonomien var bedre. Videre uttrykte noen informanter at økonomi var en likeså viktig motivasjon for å ha god sikkerhet på gården, som sin egen helse. En meta-analyse av Lehtola mfl. (2008) fant at økonomiske intensiver er et bedre redskap for å redusere antall ulykker i landbruket, enn det informasjons- og kunnskapsintervensjoner var. Basert på dette, kan en viktig implikasjon for å forbedre sikkerheten i landbruket være å utvikle ordninger som bygger på økonomiske prinsipper, som for eksempel at bønder kan søke om tilskudd for å utbedre sikkerheten på gården.

Bondeyrket er et av de mest risikofylte yrkene i verden, og informantene fortalte om en rekke ulike måter de håndterte denne risikoen på. De hadde alle ulike løsninger og fremgangsmåter for risikohåndtering ved håndtering av eksempelvis kyr og kjøretøy. Bondeyrket er komplekst og uforutsigbart, så prestasjonsvariasjon virker essensielt i å bevare sikkerhet i landbruket. Fremtidige tiltak bør derfor søke å skape muligheter for prestasjonsvariasjon under arbeidet, heller enn å begrense variasjon i atferd.

Referanser

- Aas, O., Haugen, M., Rian, P. O., Svendsen, K., Løvås, G., Slåstad, S., Vikan, A. M., & Hilt, B. (2011). Skadefri bonde: En undersøkelse om forekomst av personskader i landbruket, årsaker og muligheter for forebygging. *Arbeidsmedisinsk Avdeling St. Olavs Hospital*.
- Altinn. (2019). Enkeltpersonforetak. Hentet fra <https://www.altinn.no/starte-og-drive/starte/valg-av-organisasjonsform/enkeltpersonforetak/>
- Arbeidsmiljøloven. (2005). *Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern*
Arbeidsmiljøloven (LOV-2018-06-15-38). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-62>
- Arbeidstilsynet. (2018a). *Risiko for arbeidsskadedødsfall i det landbaserte arbeidslivet: En sammenligning av norske og utenlandske arbeidstakere*. Hentet fra <https://www.arbeidstilsynet.no/globalassets/om-oss/forskning-og-rapporter/kompass-tema-rapporter/2018/kompass-tema-rapport-nr-1--2018.pdf>
- Arbeidstilsynet. (2018b). *Statistikk - arbeidsskadedødsfall*. Hentet fra <https://www.arbeidstilsynet.no/om-oss/statistikk/arbeidsskadedodsfall/>
- Arbeidstilsynet. (2019). *Jordbruk og skogbruk*. Hentet fra <https://www.arbeidstilsynet.no/om-oss/prioriterte-aktiviteter/aktiviteter-2020/jordbruk-og-skogbruk/>
- Bårnes, H. U., & Riise, T. (2006). Lavt forbruk av medisiner blant bønder. *Tidsskrift for Den Norske Legeforening*, 126(4), 432–434.
- Boring, R. (2010). How Many Performance Shaping Factors are Necessary for Human Reliability Analysis? *10th International Probabilistic Safety Assessment & Management Conference (PSAM10), Seattle, WA*, 10th International Probabilistic Safety Assessment & Management Conference (PSAM10), Seattle, WA, 06/11/2010.
- Boring, R. L. (2012). *Fifty years of THERP and Human Reliability Analysis. Probabilistic Safety Assessment and Management (PSAM11), Helsinki, Finland*, Probabilistic Safety Assessment and Management (PSAM11), Helsinki, Finland, 06/29/2012.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(1), 77–101.

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Caruso, C. C., Hitchcock, E. M., Dick, R. B., Russo, J. M., & Schmit, J. M. (2004). Overtime and Extended Work Shifts : Recent Findings on Illnesses , Injuries , and Health Behaviors. In *Workplace Safety and Health*, 143.
- CCPS. (2018). *Recognizing and Responding to Normalization of Deviance*. Hoboken, USA: Wiley.
- Cigularov, P., Chen, P. Y., & Stallones, L. (2009). Error communication in young farm workers : Its relationship to safety climate and safety locus of control. *Work & Stress*, 23(4), 297–312.
- Cook, R., & Rasmussen, J. (2005). “Going solid”: A model of system dynamics and consequences for patient safety. *Quality and Safety in Health Care*, 14(2), 130–134.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory* (4. utgave.). California: Sage.
- Dekker, S. (2003). Failure to adapt or adaptations that fail: Contrasting models on procedures and safety. *Applied Ergonomics*, 34(3), 233–238.
- Dekker, Sydney. (2011). *Drift into failure: From hunting broken components to understanding complex systems*. Farnham: Ashgate.
- Deroo, L. A., & Rautiainen, R. H. (2000). A Systematic Review of Farm Safety Interventions. *American Journal of Preventive Medicine*, 18(4S), 51–62.
- Drupsteen, L., & Guldenmund, F. W. (2009). What Is Learning ? A Review of the Safety Literature to Define Learning from Incidents. *Accidents and Disasters*. 22(2).
- Dybdahl, A. (2019). Onner. Hentet fra <https://snl.no/onner>
- Edwards, J. R. D., Davey, J., & Armstrong, K. (2013). Returning to the roots of culture: A review and re-conceptualisation of safety culture. *Safety Science*, 55, 70–80.
- Ettung, G. (2010). *Ulykker i landbruket*. Arbeidsmiljøseneteret. Hentet fra <https://www.arbeidsmiljo.no/ulykker-i-landbruket/>
- Fischer, D., Lombardi, D. A., Folkard, S., Willetts, J., Christiani, D. C. (2017). Updating the

- «Risk Index»: A systematic review and meta-analysis of occupational injuries and work schedule characteristics occupational injuries and work schedule characteristics. *Chronobiology International*, 34(10), 1423–1438.
- Folketrygdloven. (1997). *Lov om folketrygd (LOV-2018-06-15-38)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19>
- Follo, G., Aas, O., Almås, R., Holte, K. A., Kjestveit, K., Logstein, B. & Storstad, O. (2016). Ikke en bonde å miste- Om ulykker og arbeidsevne I landbruket. En oppsummerende rapport fra forskningsprosjektet «Sikkerhetskultur, arbeidshelse og ulykker i norsk landbruk (2011- 2015). Rapport 3/16.
- Forrester, M. A. (2010). *Doing Qualitative Research in Psychology: A practical guide*. Los Angeles: Sage.
- Forsth, L.-R. (2004). *Praktisk nytenkning: systematisk og kreativ problemløsning*. Oslo: Aquarius forlag.
- Furey, E. M., Hora, D. O., Mcnamara, J., Kinsella, S., Noone, C., & Jakob, M. C. (2016). The roles of Financial Threat , social support , Work stress , and Mental Distress in Dairy Farmers ’ expectations of injury. *Frontiers in Public Health*, 4(126).
- Glasscock, D. J., Rasmussen, K., Carstensen, O., & Hansen, O. N. (2006). Psychosocial factors and safety behaviour as predictors of accidental work injuries in farming. *Work and Stress*, 20(2), 173–189.
- Guba, E. & Lincoln, Y. (1994). Competing Paradigms in Qualitative Research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research* (pp. 105–117). Thousand Oaks: Sage.
- Guldenmund, F. W. (2010). (Mis)understanding Safety Culture and Its Relationship to Safety Management. *Risk Analysis*, 30(10), 1466–1480.
- Henderson, K. A. (2011). Post-positivism and the pragmatics of leisure research. *Leisure Sciences*, 33(4), 341–346.
- Hofmann, D. A., & Morgeson, F. P. (1999). Safety-related behavior as a social exchange: The role of perceived organizational support and leader-member exchange. *Journal of Applied Psychology*, 84(2), 286–296.

- Hollnagel, E. (2014). *Safety-I and Safety-II: The Past and Future of Safety Management*. Farnham: Ashgate.
- Hovden, J., Størseth, F., & Tinmannsvik, R. K. (2011). Multilevel learning from accidents - Case studies in transport. *Safety Science*, 49(1), 98–105.
- Howitt, D. (2010). *Introduction to Qualitative methods in psychology*. Harlow: Prentice Hall.
- Jacobsson, A., Sales, J., & Mushtaq, F. (2009). A sequential method to identify underlying causes from industrial accidents reported to the MARS database. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 22(2), 197–203.
- Jadhav, R., Achutan, C., Haynatzki, G., & Rajaram, S. (2015). Risk Factors for Agricultural Injury : A Systematic Review and Meta-analysis Risk Factors for Agricultural Injury : A Systematic Review and Meta-analysis. *Journal of Agromedicine*, 20(4), 434–449.
- Jadhav, R., Achutan, C., Haynatzki, G., Rajaram, S., & Rautiainen, R. (2015). Risk Factors for Agricultural Injury: A Systematic Review and Meta-analysis. *Journal of Agromedicine*, 20(4), 434–449.
- Kallioniemi, M. K., Simola, A., Kaseva, J., & Kymäläinen, H. (2016). Stress and Burnout Among Finnish Dairy Farmers. *Journal of Agromedicine*, 21(3), 259–268.
- Kim, H., Räsänen, K., Chae, H., Kim, K., Kim, K., & Lee, K. (2016). Farm Work – Related Injuries and Risk Factors in South Korean Agriculture Farm Work – Related Injuries and Risk Factors in South Korean Agriculture. *Journal of Agromedicine*, 21(4), 345–352.
- Kirwan, B. (2001). Coping with accelerating socio-technical systems. *Safety Science*, 37(2–3), 77–107.
- Kjellén, U., & Albrechtsen, E. (2017). *Prevention of Accidents and Unwanted Occurrences: Theory, Methods, and Tools in Safety Management* (2.utg.). CRC Press.
- Kletz, T. (2001). *Learning from accidents* (3.utg.). Gulf Professional Publ.
- Kongsvik, T., Albrechtsen, E., Antonsen, S., Herrera, I. A., Hovden, J., & Schiefloe, P. M. (2018). *Sikkerhet i arbeidslivet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M., & Rygge, J. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg. ed). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Landbruksdirektoratet. (2019). Tilskudd til jordbruksforetak. Hentet fra

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/tilskuddsbase>

- Landbruks- og matdepartementet. (2010). *Arbeidsgrupperapport: Helse , miljø og sikkerhet i landbruket*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/lmd/vedlegg/brosjyrer_veiledere_rapporter/rapport_hms_i_landbruket_03_2010.pdf
- Langdrigde, D., Tvedt, S., & Røen, P. (2006). *Psykologisk forskningsmetode : En innføring i kvalitative og kvantitative tilnærminger*. Trondheim: Tapir.
- Laughlin, P. R., Hatch, E. C., Silver, J. S., & Boh, L. (2006). *Groups Perform Better Than the Best Individuals on Letters-to-Numbers Problems: Effects of Group Size*. 90(4), 644–651.
- Lawton, R. (1998). Not working to rule: Understanding procedural violations at work. *Safety Science*, 28(2), 77–95.
- Lehtola, M. M., Rautiainen, R. H., Day, L. M., Schonsyein, E., Suutarinen, J., Salminen, S., & Verbeek, J. H. (2008). Effectiveness of interventions in preventing injuries in agriculture - a systematic review and meta-analysis. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 34(5), 327–336.
- Leino, A., Heinonen, R., & Kiurula, M. (2014). Improving safety performance through 5S program. *Industry Papers*, 265–278.
- Lim, J., & Dingus, D. F. (2012). A Meta-analysis of the impact of short-term sleep deprivation on cognitive variables. *Psychological Bulletin*, 136(3), 375–389.
- Løwe, T. (2003). *Lange arbeidsdager for gårdbrukeren*. 32–38.
- Matmerk. (n.d.). *Færre arbeidsulykker i landbruket*. Hentet fra <https://www.matmerk.no/no/matmerk/aktuelt/faerre-arbeidsulykker-i-landbruket>
- Mattila, T. E. A., Kaustell, K. O., Rautiainen, R. H., Pitkänen, T. J., Lötjönen, T., & Suutarinen, J. (2008). Slip, trip and fall injuries in potato, sugar beet and open field vegetable production in Finland. *Ergonomics*, 51(12), 1944–1959.
- McDonald, N. (2006). Organisational resilience and industrial risk. In E. Hollnagel, D. D. Woods, & N. Leveson (Eds.), *Resilience engineering: concepts and precepts* (pp. 155–180). Aldershot: Ashgate.
- Melberg, K. (2003). Farming, stress and psychological well-being: The case of Norwegian farm spouses. *Sociologia Ruralis*, 43(1), 56–76.

- Meyrick, J. (2006). What is good qualitative research? A first step towards a comprehensive approach to judging rigour/quality. *Journal of Health Psychology, 11*(5), 799–808.
- Mize, J. F. (2018). The roundabout way to disaster: Recognizing and responding to normalization of deviance. *Process Safety Progress, 38*(2).
- Morrow, S. L. (2005). Quality and trustworthiness in qualitative research in counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology, 52*(2), 250–260.
- Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company : How Japanese companies create the dynamics of innovation*. New York: Oxford University Press.
- Ødegård, J. (1985). *Ulykker i norsk landbruk*. Rapport 3/85, Trondheim: Bygdeforskning.
- Pasientregisterforskriften. (2009). *Forskrift om innsamling og behandling av helseopplysninger i Norsk pasientregister (FOR-2007-07-1389)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2007-12-07-1389>
- Phillips, R., Sagberg, F., Vegvesenet, & Transportøkonomisk institutt. (2010). *Managing Driver Fatigue in Occupational Settings* (Vol. 1081/2010, TØI rapport).
- Pidgeon, N., & O’Leary, M. (2000). Man-made disasters: why technology and organizations (sometimes) fail. *Safety Science, 34*, 15–30.
- Rasmussen, J. (1997). Risk management in a dynamic society: A modelling problem. *Safety Science, 27*(2–3), 183–213.
- Rautiainen, R. H., Ledolter, J., Donham, K. J., Ohsfeldt, R. L., & Zwerling, C. (2009). Risk factors for serious injury in finnish agriculture. *American Journal of Industrial Medicine, 52*(5), 419–428.
- Reason, J. (1997). *Managing the Risks of Organizational Accidents*. Aldershot: Ashgate.
- Reason, J. (2000). Human error: Models and management. *Western Journal of Medicine, 320*(7237), 393–396.
- Reason, J. (2003). Human Error. In *The Press Syndicate of the University of Cambridge*.
- Regjeringen. (2019). *Arbeidstilsynet: Arbeidsulykker i jordbruket 2018*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/arbeidstilsynet-arbeidsulykker-i-jordbruket-2018/id2628202/>

- Richman, W. L., Kiesler, S., Weisband, S., & Drasgow, F. (1999). A Meta-Analytic Study of Social Desirability Distortion in Computer- Administered Questionnaires , Traditional Questionnaires , and Interviews. *Journal of Applied Psychology*, *84*(5), 754–775.
- Riley, M. (2014). Interviewing fathers and sons together: Exploring the potential of joint interviews for research on family farms. *Journal of Rural Studies*, *36*, 237–246.
- Robb, G., S. Sultana, S. Ameratunga, and R. Jackson. (2008). A systematic review of epidemiological studies investigating risk factors for work-related road traffic crashes and injuries. *Injury prevention*, *14*(1), 51-8.
- Robson, L. S., Stephenson, C. M., Schulte, P. A., Iii, B. C. A., Irvin, E. L., Eggerth, D. E., ... Grubb, P. L. (2012). A systematic review of the effectiveness of occupational health and safety training. *Scandinavian Journal of Work, Environment and Health*, *38*(3), 193–208.
- Saari, J., & Näsänen, M. (1989). The effect of positive feedback on industrial housekeeping and accidents; A long-term study at a shipyard. *International Journal of Industrial Ergonomics*, *4*(3), 201–211.
- Sanne, B., Mykletun, A., Moen, B. E., Dahl, A. A., & Tell, G. S. (2004). Farmers are at risk for anxiety and depression: The Hordaland Health Study. *Occupational Medicine*, *54*(2), 92–100.
- Sanne, J. M. (2008). Incident reporting or storytelling? Competing schemes in a safety-critical and hazardous work setting. *Safety Science*, *46*(8), 1205–1222.
- Sanne, J. M. (2012). Learning from adverse events in the nuclear power industry: Organizational learning, policy making and normalization. *Technology in Society*, *34*(3), 239–250.
- Schöbel, M., & Manzey, D. (2011). Subjective theories of organizing and learning from events. *Safety Science*, *49*, 47–54.
- Sexton, J. B., Thomas, E. J., & Helmreich, R. L. (2000). Error , stress , and teamwork in medicine and aviation : cross sectional surveys. *British Medical Journal*, *320*, 745–749.
- SINTEF/NTNU. (2016). *Sikker jobb-analyse. Et opplæringshefte*. SIBA temahefte.
- Smith, J. (2015). *Qualitative psychology : A practical guide to research methods* (3rd ed.). Los Angeles: Sage.

- Sneddon, A., Mearns, K., & Flin, R. (2013). Stress, fatigue, situation awareness and safety in offshore drilling crews. *Safety Science*, 56, 80–88.
- SSB. (2018). *Gardsbruk, jordbruksareal og husdyr*. Hentet fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/stjord>
- SSB. (2019a). *Fleire arbeidstimar per gardsbruk*. Hentet fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/fleire-arbeidstimar-per-gardsbruk>
- SSB. (2019b). *Jordbruk*. Hentet fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/faktaside/jordbruk>
- SSB. (2019c). *Nesten ikke til å kjenne igjen*. Hentet fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/nesten-ikke-til-a-kjenne-igjen>
- Stallones, L., & Beseler, C. (2004). Safety Practices and Depression among Farm Residents. *Annals of Epidemiology*, 14(8), 571–578.
- Stave, C., Törner, M., & Eklöf, M. (2007). An intervention method for occupational safety in farming - evaluation of the effect and process. *Applied Ergonomics*, 38(3), 357–368.
- Stavropoulou, C., Doherty, C., & Tosey, P. (2015). How Effective Are Incident-Reporting Systems for Improving Patient Safety? A Systematic Literature Review. *The Milbank Quarterly*, 93(4), 826–866.
- Storstad, O., & Holte, K. A. (2013). *Ulykker og arbeidsmiljø i landbruket . Et første overblikk over sentrale HMS-forhold* (10). Hentet fra <https://ruralis.no/wp-content/uploads/2017/05/152e16b559095b.pdf>
- Storstad, O., Logstein, B., Almås, R., & Spissøy, A. (2009). *Helse , miljø og sikkerhet i landbruket: En kunnskapsstatus om HMS og ulykker* (11/09). Hentet fra <https://ruralis.brage.unit.no/ruralis-xmlui/handle/11250/2367927?locale-attribute=no>
- Svartdal, F. (2015). *Psykologiens forskningsmetoder: en introduksjon* (4. utg. ed). Bergen: Fagbokforlaget.
- Taattola, K., Rautiainen, R. H., Karttunen, J. P., Suutarinen, J., Viluksela, M. K., Louhelainen, K., & Mänttälä, J. (2012). Risk factors for occupational injuries among full-time farmers in Finland. *Journal of Agricultural Safety and Health*, 18(2), 83–93.
- Takizawa, T., Kondo, T., & Sakihara, S. (2006). Stress buffering effects of social support on

- depressive symptoms in middle age : Reciprocity and community mental health. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 60, 652–661.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode* (4 utg. ed.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3.utgave). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Toye, F., Seers, K., Allcock, N., Briggs, M., Carr, E., Andrews, J., & Barker, K. (2013). ‘Trying to pin down jelly’ - exploring intuitive processes in quality assessment for meta-ethnography. *Medical Research Methodology*, 13(1), 46.
- Tucker, P., Brown, M., Dahlgren, A., Davies, G., Ebden, P., Folkard, S., Hutchings, H., & Åkerstedt, T. (2010). The impact of junior doctors’ worktime arrangements on their fatigue and well-being. *Scandinavian Journal of Work, Environment and Health*, 36(6), 458–465.
- Tønder, J.-K., Rønning, E., Ellingsen, D., Kirkeberg, M. I., Normann, T. M., Lappegård, T., Ramm, J., & Tjernsberg, T. A. (2004). *Samfunnsspeilet 5/2004*. Hentet fra <https://docplayer.me/5889463-5-2004-samfunnsspeilet-5-2004-18-argang.html>
- Vegdirektoratet. (2017). *Kjøring med brede landbruksmaskiner på offentlig veg*. Hentet fra <https://www.bondelaget.no/getfile.php/13839190-1517935678/MMA/Dokumenter/Arbeidsgrupperapport%20desember%202017.pdf>
- Weick, K. E., & Sutcliffe, K. M. (2007). Managing the unexpected: resilient performance in an age of uncertainty. *Choice Reviews Online*, 45(6).
- Zahl-thanem, A. (2018). *Trender i norsk landbruk 2018 Et landbruk i endring*. Hentet fra <https://ruralis.no/publikasjoner/r-7-18-trender-i-norsk-landbruk-2018-et-landbruk-i-endring/>
- Åkerstedt, T., Knutsson, A., Westerholm, P., Theorell, T., Alfredsson, L., & Kecklund, G. (2004). Mental fatigue, work and sleep. *Journal of Psychosomatic Research*, 57(5), 427–433.

Vedlegg

Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Vedlegg 3: Intervjuguide

Vedlegg 4: Sitat fra informantene som beskriver temaene i resultatdelen

Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD

25.3.2020

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD sin vurdering

Prosjektittel

Sikkerhet i Landbruket

Referansenummer

612012

Registrert

18.09.2019 av Helene Lyngstad Røste - helenelr@stud.ntnu.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet NTNU / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU)
/ Institutt for psykologi

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Karin Laumann, karin.laumann@ntnu.no, tlf: 91602627

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Helene Lyngstad Røste, helenelroste@gmail.com, tlf: 91368751

Prosjektperiode

01.08.2019 - 01.05.2020

Status

17.10.2019 - Vurdert

Vurdering (1)

17.10.2019 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet 17.10.2019 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger om helse og alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 01.05.2020

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Gry Henriksen
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeskjema

Vil du delta i forskningsprosjektet:

''Sikkerhet i landbruket''?

Bakgrunn og formål

Jeg er masterstudent i Arbeids- og organisasjonspsykologi ved Institutt for psykologi ved NTNU, og skal nå skrive den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er sikkerhet og ulykkesrisiko i landbruket.

Formålet med oppgaven er å undersøke dine tanker og holdninger rundt sikkerhet og ulykkesrisiko i din arbeidshverdag. Videre ønsker jeg å få et bilde av hvordan bønder snakker med hverandre om ulykker og nesten-ulykker som har oppstått. Studier viser at bønder har ett av de farligste yrkene i verden. Jeg håper at jeg, ved å undersøke dine tanker og holdninger til sikkerhet og ulykkesrisiko, kan bidra til økt kunnskap om sikkerhet i landbruket.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

NTNU er ansvarlig for forskningsprosjektet. Prosjektansvarlig er professor Karin Laumann, og masterstudent er Helene Lyngstad Røste. Jeg har også inngått avtale med Ruralis (Institutt for rural- og regionalforskning, tidligere Norsk senter for Bygdeforskning) om kontorplass, og deltakelse i deres faglige miljø.

Hva innebærer deltakelse i studien?

For å belyse min problemstilling, ønsker jeg å intervju deg som er bonde. Spørsmålene jeg vil stille dreier seg om deg og dine erfaringer eller tanker rundt sikkerhet og ulykkesrisiko i din arbeidshverdag på gården. Intervjuet vil ta ca. 60 minutter, og vi blir sammen enige om tidspunkt og sted. Jeg vil bruke båndopptaker mens vi snakker sammen, slik at jeg kan transkribere intervjuet.

Dine rettigheter

Du har rett til å få innsyn i hvilke personopplysninger som registreres om deg. Du har rett til å få rettet, eller slettet, personopplysninger om deg. Du kan også få utlevert en kopi av dine personopplysninger hvis du ønsker det. Du har rett til å sende klage til personvernombudet

eller Datatilsynet om behandling av dine personopplysninger. Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt og vil bli anonymisert slik at ingen enkeltpersoner eller arbeidsplasser vil kunne identifiseres i den ferdige oppgaven, eller i øvrige publikasjoner av mine funn. Det er kun jeg og min veileder, Karin Laumann, som vil ha tilgang til personopplysninger og datamaterialet. Opplysningene anonymiseres, slik at ingen vil kunne gjenkjenne enkeltpersoner i transkriptene. Lydopptakene og transkriptene vil lagres på en passordbeskyttet minnepinne som kun jeg har tilgang til.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 01.05.2020. Da vil både personopplysninger, lydopptak og transkripter være slettet. Lydopptakene vil bli slettet fortløpende så snart intervjuet er transkribert, og transkriptene vil bli slettet når prosjektet er avsluttet.

Frivillig deltakelse

Det er helt frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen som helst grunn for det. Dersom du trekker deg, vil alle innsamlede data om deg bli slettet.

Dersom du ønsker å delta i prosjektet er det fint om du sender meg en e-post der du samtykker i at du ønsker å delta. Jeg vil ta kontakt med deg per e-post for å avtale tid og sted for intervjuet.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- NTNU ved professor Karin Laumann på e-post karin.laumann@ntnu.no, eller Helene Lyngstad Røste på e-post helenelroste@gmail.com, eller telefon 913 68 751.
- Vårt personvernombud: Thomas Helgesen på e-post thomashelgesen@ntnu.no eller telefon 936 79 038
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost personverntjenester@nsd.no eller telefon: 55 58 21 17

På oppdrag fra NTNU har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Med vennlig hilsen

Helene Lyngstad Røste

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet. Jeg samtykker til å delta i intervju, og at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet i mai 2020.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3: Intervjuguide

1. Introduksjon

- Om meg
- Hensikt med prosjektet
- Informasjonsskriv og samtykkeerklæring
- Det er frivillig å delta, du kan la være å svare på det du vil og du kan trekke deg når som helst, uten å forklare hvorfor.
- Konfidensialitet. Svarene vil bli anonymisert slik at hverken person eller bedrift blir gjenkjent i den ferdige oppgaven, kun jeg og min veileder har tilgang til personidentifiserbar informasjon.
- Er det ok at jeg bruker lydopptaker?
- Lurer du på noe før vi begynner?

1. Bakgrunnsinformasjon om informanten og gården

- Alder
- Utdanning
- Annen arbeidserfaring
- Heltids- eller deltidsbonde?
- Hvor lenge har du jobbet som bonde? Hvor lenge i den andre jobben?
- Hva produserer dere her / hva kommer din hovedsakelige inntekt fra?
- Hvor mange mål dyrket mark har dere?

2. Arbeidshverdag og bakgrunn

- Beskriv arbeidsdagen din i går fra start til slutt
  - Var dette en typisk dag? Hvorfor? / hvorfor ikke?
- Kan du beskrive dine arbeidsoppgaver?
  - Hvilket teknologisk utstyr brukte du?

3. Risiko og sikkerhet

- Opplever du jobben din som risikofylt?
  - Hvorfor gjør du det / hvorfor gjør du ikke det?

- Når oppleves det som mest risikofyllt? (arbeidsoppgaver, tid på døgnet, perioder?)
- Hvorfor tenker du det er slik?
- Hva kan gå galt?
- Hva kan være konsekvensene hvis det går galt?
- Hva påvirker om det er noe som går galt?
- Gjør du noen tiltak for å redusere risikoen?
  - Hva blir gjort? (Prosedyrer/avvikssystem/rapportering/opplæring?)
  - Blir disse prosedyrene fulgt av deg/dere som jobber på gården?
  - Hvordan opplever du disse prosedyrene?
- Kan du beskrive en ulykke eller nesten-ulykke som hadde negative konsekvenser for deg, din familie eller dine ansatte?
  - Hva gikk galt?
  - Hvorfor?
  - Har dette/noe lignende skjedd tidligere?
  - Hvem oppdaget feilen?
  - Hva eller hvem vil du si var årsaken?
  - Hva ble konsekvensene?
- Hva skjedde i ettertid? (Læring/bevisstgjøring/endring/tilrettelegging?)
  - I etterkant av denne hendelsen, fortalte du om den til andre kolleger (andre bønder)? Eller familie og venner?
  - Rapporterte du den evt. et annet sted?
  - Hvorfor/hvorfor ikke?
  - Hvordan snakker du og dine kollegaer om ulykker og nesten-ulykker?
- Hvis du ikke har opplevd en uønsket hendelse – hvorfor ikke tror du?
  - Hva gjør du riktig?
  - Hva er du bevisst på?
- Hva mener du har størst betydninger for at ulykker kan oppstå? (Gi eksempler på arbeidsfaktorer)
  - Tidspress, overtid/arbeidsbelastning, stress, kompleksitet i arbeidsoppgaver, utstyr, arbeidsprosesser, kommunikasjon, samarbeid, oppæring, vær, annet
- Hva mener du har størst betydning for at sikkerheten blir ivaretatt?

- Hva gjør du for å ivareta sikkerheten?
- Har du hatt noen opplæring/kurs innenfor sikkerhet? Hvilke prosedyrer finnes for dette? Er det f.eks. kontroller?

4. Forebyggende arbeid

- Prøver du å forberede dere på det som kan gå galt?
  - Hvordan gjør du det?
- Lærer du av feil og hendelser som har (eller nesten har) skjedd tidligere?
  - Beskriv hvordan du gjør det.

Er det noe du har lyst til å fortelle eller noe jeg ikke har spurt om?

Vedlegg 4: Tabell 3: Sitat fra informantene som beskriver temaene i resultatdelen

Tabell 3. Sitat fra informantene som beskriver temaene i resultatdelen

Tema og undertema	Sitat fra informantene
<p>Mange stressorer på samme tid</p>	<p>«når du har det veldig travelt. Det er da det skjer. Det koker litt da. Så har du god tid, er det som oftest ikke så risikofylt».</p> <p>«Ja, det er jo helt klart i onnene. Når det er lange dager. Du sitter mange timer på traktoren, blir trøtt og sliten, du 'skal bare'. Det må vi jo bare ta innover oss. (...) av og til tenker jeg, 'åh, skal bare bli ferdig. Egentlig hadde det vært godt og tatt en pause nå, men hvis jeg kjører en halvtime til, så slipper jeg å kjøre i kveld'. Så da tøyser du litt. Også tok det ikke en halvtime, så tok det en time ikke sant. Også skal du gjerne skynde deg litt. Fordi du blir veldig avhengig av yr [værmelding] blant annet. I denne bransjen. Så hvis været er meldt dårlig og du bare skal bli ferdig, så kjører du gjerne på litt mer.»</p> <p>«Det kan være lange dager, og spesielt i slåttonna. Det er der det ofte haster mest, så da ligger vi på både 16- og 18-timers dager her. Og delvis kjørt natt også, hvis været ikke har spilt helt på lag. Så da tar vi ikke ... jeg skal ikke si at vi ikke tar hensyn til det, men lite hensyn til tid og ja ... hvor lenge det blir. Vi holder på til vi er ferdig.»</p> <p>«I perioder så går det ikke an å unngå at det blir stress. Når det er mye som skal gjøres på kort tid. I forhold til vær og sånn.»</p> <p>«Ting er væravhengig, du har et døgn på deg til regnet kommer, og da må du få berga så og så mye, og da må du bare klemme på. Så du hopper kanskje over noe måltid fordi det er en halvtime, du får gjort så og så mye på den halvtimen. Så blir du sulten og småtrøtt, så begynner kroppen å lure deg. Da er du ute å kjøre.»</p>

	<p>«I13: Sånn som du [I14], når du er ute og brøyter. Kan jo kjøre i 24 timer i strekk, har gjort noen ganger. Eller lenger enn det.</p> <p>I14: Ja</p> <p>I13: Da er det ikke noe annet å gjøre enn å finne seg en-</p> <p>I14: Busslomme og parkere på. Og ta seg et kvarter, ja. Nei, samme med rundballpressinga og, det har vært noen timer i strekk da og. Hvis man skal begynne å legge fra seg rundballer i bratta og – det hender jo de ruller i vei de og. Du kan jo flytte både garasje og mer til hvis det kommer en løpsk rundball og treffer deg.»</p> <p>«Jeg tror kanskje stress er det viktigste til at det kan skje ulykker».</p>
<p>Risikovurdering og - håndtering</p> <p>Dyrehandtering</p>	<p>«Så må du gjøre ei risikovurdering hele tiden. Det er ikke noe du bare kan sette deg ned og skrive på papiret også ferdig med det. Det må ligge fremme i panna hele tiden når du holder på. Så – kanskje aller mest når du håndterer dyr. For det er der kanskje skadepotensialet er størst i hverdagen.»</p> <p>«Avla frem mye roligere kyr nå enn når jeg var liten. Så, ett og annet utskudd er det jo. Men de blir som regel slaktet. (...). Det er ingen lenger, som gidder å holde på å slite og være livredd når de skal melke. Så da er det bare å sende det. Så du må ha mer dyr enn du trenger. Så man har en buffer. Så man kan gjøre sånne ting. Det går på egen sikkerhet, det. I veldig høy grad. Man må gjøre det. Det er ingen som vil melke det, og da må du ned å melke selv, og da går vinninga opp i spinninga ved at du må ha fri.»</p> <p>«Du må kjenne dyrene dine. Men når du har fått rutine på det, så synes jeg det går veldig fint, og jeg takler jo mine dyr, men hadde</p>

jeg kommet inn i en annen besetning hadde jeg vært mer usikker. Det hadde dyrene merket, også hadde det blitt farligere situasjoner av det.»

«Men egentlig så, når du går i fjøset hver dag, så er du ganske flink til å merke ting. Du merker det på dyrene, eller ser med en gang at det er noe galt på ett vis. Jeg synes hvertfall jeg gjør det.»

«Jeg er litt nøye med hvem jeg spør [om hjelp til å flytte kyr], for har du med noen som ikke er trygg på situasjonen, litt nølende, litt nervøs, litt redd. Så merker oxen det med en eneste gang, og da vet de hvem de skal gå på.»

«Vi bruker faktisk hjullasteren. Vi setter på noe redskap foran, også lar vi kyrne gå foran, også kjører vi bak. Når vi skal skyve dem opp i slaktebilen og sånn. For da får de ikke til å snu seg rundt, også er det ikke noe farlig. Altså, de tåler det, men vi tåler det ikke. Så vi kan gå bak der igjen. Også styre dem. (...). Jeg tror vi har funnet et ganske bra opplegg for det etter hvert, istedenfor å være så fysiske sammen med dyrene.»

«Faren min har ødelagt både skuldre og rygg. (...) Og det er antageligvis når han har holdt på å flytta dyr. For du leier kviga i grimen, når de skal ut på beite for eksempel, og det handler om å ikke sleppe. Og hvis de løper da, så henger du der. (...) Jeg holder på å legge opp hele, både delvis fjøset, og hele driftsopplegget nå, så jeg skal slippe den håndteringa der (...) det forebyggende der er for det første å bygge seg nytt fjøs.»

«Jeg leverte kyr (...) Det gikk veldig greit, vi har det veldig enkelt. Den er forholdsvis godt tilrettelagt den drivgangen, så det blir ikke mye kaos nå de skal dra.»

<p>Traktor og annet tungt utstyr</p>	<p>«Hvertfall når vi holder på å flytte dyr, så tenker jeg på at da må vi være to. Ikke alene.»</p> <p>«Når vi skal flytte [kyr] så vil jeg helst ha med meg noen. Men det hender at jeg har gjort det selv, bare. Men jeg prøver å få med meg noen, da. For det er litt greit å ha hvis det skulle gå galt, så. At en kan hjelpe til. Du vet jo aldri hva som skjer.»</p> <p>«Så har vi jo vært enige om det at hvis vi kommer bort i fjøset og det er et, hvertfall hvis det er et stort dyr, så skal vi ikke begynne å kødde med det dyret, da skal vi gå og få hjelp.»</p> <p>«Det er rett ned [bratt]. Og du kan ikke kjøre når det er bløtt, vettu. Du må jo tenke litt sånn sikkerhetsmessig at du må kjøre når været tilsier at du kan kjøre og. Det er leirjord og, ikke sant. Men nå har vi vært sånn at vi har, vi beiter litt i det mest bratte her nå da. Så det blir ikke slått så mye i det bratte lenger.»</p> <p>«Når du driver med traktorkjøring, og spesielt med redskap som går rundt veldig fort, sånne akslinger og sånn. Det har jeg veldig respekt for. Så jeg er veldig påpasselig med å stoppe ting før jeg går ut. Det er ikke sånn at jeg bare lar det gå rundt og bare skal borti.»</p> <p>«Den fôrkutteren. Den skal jo ikke gå mens man holder på, den skal ikke være i gang mens du er bak den, du må være foran den hvis du skjønner. Du må være på den trygge siden. For det er noen kniver der, de kan fyke av, det har skjedd at de kommer flyvende. Vi har hatt det i ganske mange år, jeg vet det har skjedd en gang. Ut ifra de gangene den blir brukt, er ikke sjansen kjempestor. Men fôrkutteren er jo bare i gang når du er der og.»</p>
--------------------------------------	--

<p>Barn på gården</p>	<p>«Når vi parkerer traktorene, så har vi alltid lasteapparat og skuffa nede. Og hvis vi har noe rundball eller lass bak, så setter vi alltid ned, så ikke noen skal gå under også «puff», detter det ned for eksempel.»</p> <p>«Man blir jo trøtt av og til når man kjører traktor. Det handler om at det ikke skjer på vei, da. Det er ikke fult så farlig å ta en dupp på jordet, men på vei må det ikke skje. Så det er jeg bevisst på av og til, at 'nå, må du faktisk gjøre noen grep her'.»</p> <p>«Du kjenner at 'oi, nå må du komme frem snart, nå må du hoppe ut. Ut å bevege deg litt'».</p> <p>«Unger er vi ikke så veldig glad i å ha rundt oss. For de er så uforutsigbare (...) det er ingen barnehage dette her. Traktorer som er 7-8 tonn, ikke sant. Det er svært.»</p> <p>«Hvis det er med noen som ikke pleier å være med. Spesielt unger (...) da er det bare å være sammen med dem hele tida. Og klare regler. Ingen som skal inni til noen dyr hvis ikke jeg er med. Ikke engang små kalver.»</p> <p>«Det ble gjort noen tiltak i forbindelse med fallfare og sånt, da. Ganske umiddelbart. (...). Så de ikke skulle dette ned i førkjelleren for eksempel. Snekret opp noe, ja, litt bedre. Det var jo alltid et hinder der fra før, men det var ikke bra nok for å holde en 4- og 6-åring på plass.»</p> <p>«Det er litt sånn at når jeg kom hit med ungene, ble det et annet fokus med en gang (...). Det ble mer bevissthet rundt det [sikkerhet]. Så er det jo sånn at når du er med i fjøset, så er du hele tida – man er jo der inntil dem. Og du må fortelle dem ting,</p>
-----------------------	---

	<p><i>fortelle dem om farer hele tida. Da tenker du mer igjennom det selv også.»</i></p> <p><i>«Vi har jo hatt vernerunder på gården og (...) men det går jo litt på ... ja. Det er jo i første omgang ungene egentlig.»</i></p>
<p>Egenskaper ved bonden</p> <p>Bevissthet og oppmerksomhet</p>	<p><i>«Det kan skje uhell hvis man. Litt sånn rutinemessig arbeid ikke sant, så bare går det litt på autopilot. At du ikke tenker».</i></p> <p><i>«Eller vane, at man er så vant til å gjøre ting at man ikke gidder å ta seg bryet med å gjøre den ekstra vendinga som skal til for at det ikke skal skje. For det har jo gått bra før. (...) Ikke la ting bli rutine. Da forsvinner fingre (viser amputert finger).»</i></p> <p><i>«Tenker jo stort sett det [sikkerhet] hele tida da. Du har jo en oversikt når du kommer inn i fjøset så ser du om det er noe (...). Må være våken og opplagt (...) hvis du går å vasker og sånn, vit om du har noen [kyr] i ryggen. Kanskje ikke ha på øreklokkene med radio akkurat da, så du hører hvis noen kommer».</i></p> <p><i>«Og det med håndtering av storfe – jeg bruker alltid vernesko eller vernestøvler når jeg er oppi sammen med kuene. For å unngå å bli trampa på.»</i></p> <p><i>«Det [sikkerhet] er jo noe vi tenker på hele tiden. Vi har jo veldig mye bratt jord (...). Så det er jo kanskje spesielt i forbindelse med traktorkjøring, at vi hele tiden tenker sikkerhet.»</i></p> <p><i>«Vi har veldig mye fokus på det [sikkerhetstiltak]. Så jeg bruker jo veldig mye hørselvern for å ta vare på hørselen min. Når jeg jobber i høyden bruker jeg fallsele, eller fallsikring. Prøver å</i></p>

<p>Opplæring og erfaring</p>	<p><i>tenke forebyggende hele tiden (...). Både for egen helse og for effektiviteten.»</i></p> <p><i>«Så man prøver liksom hvis man skal gjøre noe som kan være litt farlig, at man prøver å ta den ekstraomgangen. Enten bruke verneutstyr eller – jeg for eksempel når jeg kjører traktor har alltid på meg sele (...). Også bruker vi støvmaske for eksempel hvis vi holder på med sagflis eller sånne ting. Og ... vernebriller, hvis jeg skal holde på med noen sterke vaskemidler. Hansker bruker jeg.»</i></p> <p><i>«Kjøper du deg gård og skal begynne å tro du skal bli gårdbruker når du er 30 uten å ha sittet i en traktor, da sliter du.»</i></p> <p><i>«Det er opp til deg selv å tenke sikkerhet i hverdagen, altså. Det er kanskje derfor det er viktig med litt sånn langsiktig opplæring og. For du trenger erfaring. Erfaring og sikkerhet henger litt sammen. Du må forstå risikoen.»</i></p> <p><i>«Jeg har to brødre som er veldig ivrige etter å være med å hjelpe til i onnene og sånn. De liker å kjøre traktor da vet du, så da møter de opp. Men jeg har latt de få enkle oppgaver i starten. Å få kjøre noen timer, kjøre på seg erfaring før de begynner med ting som krever litt mer konsentrasjon og krav til ferdigheter og sånn.»</i></p> <p><i>«I3: Når vi pløyer, så kjører vi med vendeplø, og den er 2000 kg nesten bak. Og den skal jo vendes, høyt opp i lufta. Og hvis du står da, oppå en kul og prøver å snu rundt den her, så kan det hende du sklir eller bikker. Men kanskje hvis du vender på flata, og rygger deg opp og setter den ned og kjører ned, så er det ikke noe problem i det hele tatt.</i></p> <p><i>I4: Så når du begynner å få litt erfaring, ser du fort om ting går eller ikke. Så du ...</i></p> <p><i>I3: Prøver ikke heller. For det er bare tull.»</i></p>
------------------------------	--

	<p><i>«Jeg er litt nøye med hvem jeg spør, for har du med noen som ikke er trygg på situasjonen, litt nølende, litt nervøs, litt redd. Så merker oksen det med en eneste gang, og da vet de hvem de skal gå på. Så hvis du ikke klarer å være bestemt, og være fram med skoen når du holder på med det der, da er det bedre at du ikke er med i det hele tatt.»</i></p>
<p>Ryddighet</p>	<p><i>«Å holde det passe ryddig. Det kan hindre mange småulykker hvertfall».</i></p> <p><i>«Vi liker å ha det litt ryddig rundt oss i fjøset da. Bare det tenker jeg er en sikkerhet (...). Det er trivsel både for deg selv og dyr. Det er sikkerhet det og, at det er åpent og komme seg ut hvis det er behov for det.»</i></p> <p><i>«Ja, jeg er nødt til det [tenke mye konsekvenser]. Sørge for å ha minst mulig rot og ting og tang som ikke er på plass.»</i></p>
<p>Beholde roen og begrense arbeidstid</p>	<p><i>«Jeg tror jeg har en brukbar radar eller ett eller annet som slår inn når jeg skal begynne med noe som er risikabelt. Som gjør at jeg tar det mer med ro, sjekker ting en ekstra gang og litt sånn. Før jeg utfører det jeg skal.»</i></p> <p><i>«Utfra det året jeg har drevet, tror jeg det viktigste for å unngå ulykker rett og slett er å ikke være stresset. Gjøre ting med ro.»</i></p> <p><i>«Ta det litt med ro. Istedenfor å stresse og bli sur ... alt som skjer etter klokka 22 om kvelden, det setter du unna og tar neste dag. (...) Også ikke kjøre døgnet rundt. Ha deg hjem klokka 22-23 om kvelden, og heller begynne morgenen etterpå.»</i></p>

	<p>«Det er noe spesielt dette med å håndtere dyr, du må jo være rolig og ikke stresse»</p> <p>«Begynner du å rope og løpe og fekte med hendene, så gjør dyra det også».</p> <p>«Også er det den tidsfaktoren da, som vi snakket om tidligere her. Så man må prøve å ta det litt med ro. Det nytter ikke å stresse, nytter ikke å hoppe fordi det regner i dag. Det må du bare finne deg i. Regner det i dag, må du bare gjøre noe annet. Nytter ikke å treske i dag hvis det regner i dag. Da må du vente til å morgen, eller neste dag. Så du må ha litt tykt skinn på sånne ting.»</p> <p>«Det skal ikke så mye forandring til før de [kyrne] reagerer. Så da er det jo bare at vi har god tid da. At jeg lar de få snuse og, kan dytte og skubbe og sånn, men ikke begynne å slå og stresse og hoie. For da blir de egentlig bare redde. Da får du ikke gjort noe. Så tror jeg det er lurt å ta seg litt tid og lese dyrene litt.»</p> <p>«I14: Kjenner du at du er litt stressa, så er det bare å puste ut. Det går ikke noe fortere om man stresser. Så man må prøve å ha med seg hodet.</p> <p>I13: Vi kan prøve det ja. Det er ikke alltid du rekker det da (...)</p> <p>I12: Det meste av ulykker, det er vel. Grunnen til at det skjer, det er vel at ting har gått litt over styr.»</p>
<p>Sosialt og faglig miljø</p> <p>Bønder jobber alene og er sin egen sjef</p>	<p>«For det første lager du litt ditt eget HMS-regelverk. Du har ingen som henger over deg og passer på om du trår litt over grensa eller ikke.»</p> <p>«Det [bondeyrket] er nå vel holdt for å være den arbeidsplassen som er farligst. (...) . Kanskje det kan ha sammenheng med at det er en ensom arbeidsplass. At man er alene.»</p>

<p>Bønder snakker ikke om sikkerhet og ulykker</p>	<p>«I2: Ja, det tror jeg. Det blir kanskje mindre stress når vi er fler I3: Også tror jeg at hvis en begynner å gjøre noe som er ganske horribelt, så får man beskjed. At nå ... nå må du begynne å gire ned her. For dette går ikke bra. Du har flere som har noen meninger om det du holder på med.</p> <p>I2: Det er jo skumlere for de som bare er alene. De er jo ... mange bønder er jo helt alene. Så om de setter seg fast, så kan de stå fast i 14 dager før noen finner dem (latter). Så det er jo flere som følger med da, og flere som er her. Det er jo sjelden at man holder på med noe helt alene her. De aller fleste vet jo hva den andre gjør.»</p> <p>I3: [Jeg] knekte begge beina. (...). Men altså, da hadde jeg jo et apparat her. Så vi fikk ikke noe katastrofe for drifta.</p> <p>I4: Det hadde nesten ikke gått hvis du skulle drevet alene I3: Nei, det hadde vært katastrofe. Det hadde vært total katastrofe. For da måtte jo den eventuelle avløseren gått på og jobba kontinuerlig i 6 mnd.</p> <p>«Nei [nesten-ulykker og ulykker pleier vi ikke å diskutere] ... det er mest sladder og nysgjerrighet. Jeg tror ikke det er noe diskusjonstema, nei.»</p> <p>«Mange vil vel helst ikke ha noe snakk om det hvis de har vært nesten ute for noe. (...) Enten for å ikke syte, eller at det kanskje går litt på æra løs. En ting er at det nesten er en ulykke, men at de har nesten dumma seg litt ut, da. Jeg tror nok det går litt på æra løs på mange, sånne ting og. Det blir på samme måte som at du har en glipp i såinga di eller noe sånt, altså det er jo det verste, det store marerittet for bøndene. Noe som vises.»</p>
--	--

Å ja, ja, ja. Dæven, det er mange som følger med. Jeg er ikke ... jeg legger ikke sånt på meg så veldig, men det er en del som gjør det. Som sikkert kunne betalt ganske mye for å ha sånne ting, bagateller, ugjort. Og sånn tror jeg, sånn kan det være litt med ubehagelige situasjoner, at de helst ikke vil ha noe snakk om det, eller at andre folk skal vite om det. Altså, vi [mennesker] er jo litt sånn av natur da. Vi skjuler elendighet og prøver det vi kan for å holde fasaden. (...). Du vil helst snakke om det som er trivelig og artig, eller gjøre narr av naboen istedenfor å fortelle om deg selv.

«Ja! Å ja, ja, ja. Dæven, det er mange som følger med. Jeg er ikke ... jeg legger ikke sånt på meg så veldig, men det er en del som gjør det. Som sikkert kunne betalt ganske mye for å ha sånne ting, bagateller, ugjort. Og sånn tror jeg, sånn kan det være litt med ubehagelige situasjoner, at de helst ikke vil ha noe snakk om det, eller at andre folk skal vite om det. Altså, vi [mennesker] er jo litt sånn av natur da. Vi skjuler elendighet og prøver det vi kan for å holde fasaden. (...). Du vil helst snakke om det som er trivelig og artig, eller gjøre narr av naboen istedenfor å fortelle om deg selv.»

«Jeg tror bare ikke det er en arena for det. Men vi har hatt sånn våronnpils med helse og sånn som tema. Den ene gangen kom det en HMS-rådgiver som ville kjøre rollespill. (...) folk ble jo så ivrige vet du! (...) Så kanskje vi skulle gjort mer ... rett og slett lagd en arena der vi kunne satt det på dagsordenen. Åpna for at du ikke snakker om deg selv, men at du snakker om det indirekte på en måte.»

«Det hender det kommer frem historier. Jeg tror det er litt terapi i det, jeg da. Å fortelle. (...). Bare noen begynner å snakke, da. (...) Jeg tror det er mye erfaringsutveksling, jeg. Når man får samla oss.»

<p>Å spørre om, og motta hjelp</p>	<p>«Hvis det er noen ting som skjer, så blir det jo at man snakker om det. Men ellers er det ikke sånn kjempestort fokus på det, det tror jeg ikke. Det blir eventuelt hvis det er noe tema som skal tas opp eller sånt, at vi snakker om det da. Det er vel egentlig, jeg tror ikke vi snakker så mye om det ellers. (...) Det er jo litt sånn, sant, når noe har skjedd, da prater man om det. Men etterpå så roer det seg, så glemmer man det.»</p> <p>«Ja, det er en grei arbeidsmengde, det synes jeg. For jeg får så mye bra hjelp»</p> <p>«I3: Jeg synes det er en veldig fordel å diskutere tankene med noen. For du kan ha mye rart i hodet, men når du har fått det ut og hørt stemmen din selv, så hører du kanskje hvor dumt det var, eller om dette var litt ...</p> <p>I2: Det trenger ikke være så lurt alltid (...)</p> <p>I4: Ett innspill kan jo utgjøre suksess fra fiasko.»</p> <p>«Jeg da, som begynte helt uten utdannelse eller noe, er helt avhengig av å få litt rådgivning og hjelp. Og det har vært – jeg har aldri fått nei. De tar seg tid til å svare på det jeg lurte på, eller komme å hjelpe til hvis det trengs. Det er helt avgjørende. Hadde jeg vært helt alene alltid, hadde det vært mye tyngre. Så det miljøet er veldig viktig.»</p> <p>«Ja, ved krise, så må du jo det da [ringe nabobønder]».</p> <p>«I15: Det var det mer før [fellesskap] (...). Da hadde dere mer samarbeid i onnene (...)</p> <p>I13: (...) Så det er jo ikke bare å bortpå nabogården og få dem til å komme å hjelpe til, for det er jo ingen som kan fjøs noe mer. Og på alle gårdene, de har da annet arbeid og, så de er ikke hjemme</p>
------------------------------------	---

og kan hjelpe til heller på samme måte som før. Når jeg vokste opp så var det fem melkebønder i grinda her bare. Så sånne ting har jo veldig mye å si på akkurat det der med å få hjelp av naboer.»

«I13: Det er klart det som [navn på bonde] hadde, det er ikke så artig da, kan du si. Klokket 2-3-4 om natta, ringe til naboen 'kan du komme og hjelpe meg?'. Det er klart, han prøver seg. Å få det til selv.

I12: Ja, jeg skjønner det godt jeg.»

«I13: Vi har jo vært enige om det at hvis vi kommer bort i fjøset og det er et, hvertfall hvis det er et stort dyr, så skal vi ikke begynne å kødde med det dyret, da skal vi gå og få hjelp.

I15: Men for så vidt så hadde jo [navn på bonde] fått beskjed om det og, av sin søster

I13: Jada, men altså, her på gården vi bor jo sammen. Sånn at han [bonde og sønn] roper jo bare opp. Så kan jo jeg [far] gå ut, og er det jeg som er utti der så roper jeg opp til han.»

«Og det at man kanskje er alene, da [gjør yrket risikabelt]. Og ikke har noen til å på en måte. Hvis det er en ting som er lettere å gjøre to, men man får det til alene, men at man ikke gidder å vente til man, eller ikke gidder å spørre om hjelp for eksempel. At man 'skal bare'. Ja, jeg tror kanskje det er det [som gjør yrket risikabelt].»

«Ja [jeg føler det er åpenhet for å ringe nabobønder etter hjelp], det har jeg jo gjort for ikke så lenge siden så. De er veldig til å, de kommer jo når du trenger noe hjelp med et dyr eller noe. Det er sjelden at du får nei, ja. Så de er veldig flinke til å stille opp.»

Sikkerhetsholdninger	
Holdninger til HMS-kurs og -kontroller	<p>«Hvis vi ikke har etablert det systemet der [KSL], blir vi trukket. 30 øre literen for melk, og det blir trukket for kjøtt, og korn. Så det er tvang.»</p> <p>«Alle kontroller koster jo mye, da. Og du får jo ikke mer i inntekt. Det blir bare mer og mer pålegg om at du skal ha sånn og sånn og sånn. Og når vi ikke har mulighet til å få høyere inntekt på det vi har, sant, vi har jo det vi har. Så da ... blir det bare. Til slutt blir vi skvist ut på en måte. (...) Det er sånn at du må betale det selv, ja. Det som de bare puffer på oss. Og egentlig så er det jo bra at det fungerer utstyret, da. Det er en sikkerhet det at det fungerer. Du bør jo ha det når du har kontroll på det. Men det begynner å bli så mange nye krav hele tida, til slutt kan du ikke være med på det.»</p> <p>«I13: 'Men hva skal man med kurs. Du kan jo dette, du har gjort det hele livet' [ironisk tone]. (...) det er en holdning blant mange som ikke er sunn (...) du er født og oppvokst på en gård, du ha lært ting av faren din, han har gjort det sånn, 'jeg gjør det nå sånn og det er sånn det skal gjøres. Og det er ingen som skal komme og fortelle meg hvordan jeg skal gjøre ting'. (...) I12: Skal du legge ut musegift selv, så må du gå på kurs. Men det er mange som ikke skjønner hvorfor i pokker du skal det, for 'jeg gjorde det jo i går.'»</p> <p>«Men det som overrasket meg, er at det ikke er noe krav til repetisjon [av HMS-kurs]. Men jeg tenkte at det kan være greit å gjenta. Så jeg gikk på kurs i år og jeg gitt. Etter 12 år.»</p> <p>«Du tenker på det en god stund [kurset], også liksom. Du går over til det daglige da, kan du si. Slapper litt av på det der. Men å få en oppfrisker på det der (...) det kan gjøre godt».</p>

<p>Sikkerhet koster penger</p>	<p>«Du blir veldig sånn blind, da. På egen gård. (...) Så at det kommer noen utenfra, det tror jeg er veldig lurt»</p> <p>«Jeg har fått tilbud om, og vært påmeldt opptil flere ganger, men det blir avlyst. Dessverre. Praktisk HMS-kurs. Gjennom NLR [Norsk landbruksrådgivning]. Har jeg vært påmeldt. Men det har vært for få deltakere, så det har blitt avlyst. Og jeg blir litt irritert, for jeg ville hatt det der. (...). Jeg tror ikke egentlig at jeg er i noen spesielt stor faresone, men jeg vet at det alltid er noe å lære. Så derfor liker jeg godt å delta på det meste. Også har jeg en god del viktig erfaring selv og. Og spesielt på fagene som jeg har holdt på med, så synes jeg det er viktig å dele også.»</p> <p>«Man glemmer det [sikkerhetstiltak], også er det andre ting som må gjøres».</p> <p>«Og KLS-revisjonen da, som du svarer på sjøl, er jo 80 eller 150 spørsmål fra en teoretiker som nesten ikke har drevet gård i det hele tatt. Som, det er veldig tåpelige spørsmål eller min mening, da. Det er 'ja' på alt sammen (...). 'Har du husdyrgjødsel?', 'ja'. 'Har du dyr på gården?', 'ja'. 'Har du husdyrgjødsel da?', 'ja'. 'Sprer du husdyrgjødselen?', 'ja'. Det er så mye sånne ... rare.»</p> <p>«Du blir veldig sånn blind, da. På egen gård. For du har noe dårlig samvittighet, men du har oversett det så lenge at du ikke bryr deg om det lenger. Så at det kommer noen utenfra, det tror jeg er veldig lurt.»</p> <p>«Ja, vi gjør nok det [tenker på sikkerhet i hverdagen] (...) men det er jo en økonomisk bit og dette. Å ikke ødelegge ting. Så det er jo like mye det. Sikkerhet og økonomi henger jo litt sammen. Du har</p>
--------------------------------	---

alle muligheter til å rasere det meste av utstyr, men det koster jo. Og det går jo utover oss igjen, på nytt.»

«Jeg har vært 27 år i det private næringsliv, og den store forskjellen er jo økonomi. Landbruket har ikke økonomi til å ansette folk eller til å bruke mye tid på sånne ting som dette [sikkerhet]. Her skal det jobbes, timelønna er lav. Det jobbes mange timer for å få til årslønn, og det er ikke noe å drive å bruke så mye tid på sånne ting [sikkerhet]. (...) Også tar du heller risikoen da, til tider. (...) det er jo økonomi som ligger i bunnen hele tida, når ting går galt i landbruket, så har det veldig mye med økonomi å gjøre. (...) man har ikke nok penger til å drive alt for mye forebyggende.»

«I12: Det har jo litt med økonomi å gjøre. Skal du gjøre noe, skal du bygge om noe, skal du ett eller annet så koster det litt penger. Jobber du i industrien, så er det arbeidsgiver som betaler, da er det ikke du selv som ...

I14: Du kan ikke fakturere ekstra på melka fordi du må ta et kurs i hvordan du flytter kuene forsvarlig

I12: (...) jeg tror veldig mye kanskje kan være økonomisk betinget. At klarer du deg uten det der, det har du gjort før, så det er penger spart

I15: Også har det gått bra før. Og hvorfor skal det ikke gå bra fortsatt

I12: Og har du en kraftoverføringsaksel som det har gått et deksel på, et vern på, så kanskje du ikke får kjøpt nytt vern, kanskje du må kjøpe ny aksling, det er jo 7-8-9-10 tusen. Det er klart du klarer jo å gjøre akkurat den samme jobben uten, og da har du spart 10.000. Det er jo bra tilskudd til feriebudsjettet til sommerferien til neste år det, hvis du kommer deg på ferie, da. (...) hadde vi hatt hendene fulle av penger, så kunne man bare

<p>Skader er en del av arbeids- hverdagen</p>	<p><i>handla nytt når det går i stykker, men man går som regel og spikker og reparerer litt på gammelt.»</i></p> <p><i>«Det er klart, man kunne også investert mer i sikkerhet. Det går jo i å bytte ut komponenter som begynner å bli slitne for eksempel. Vi har mye som går rundt i systemet her. Istedenfor blir det kjørt til det ... ja for det ... 5000 her, 10.000 der ikke sant. Det blir mye penger av det i løpet av et år.»</i></p> <p><i>«I12: Men i nye løsdriftsfjøs, slipper du å drive å klatre over bingene, da har du dører som bare du kommer, da kommer ikke kyrne gjennom etter deg. Så alt er jo bygd opp for at det skal være god sikkerhet.</i></p> <p><i>I13: Men da må du betale for det og.»</i></p> <p><i>«Jeg knuste neglen og det ble litt jammer. Det er jo ikke noen alvorlig skade, men det er veldig mye slikt småtteri (...) Men man venner seg, så ... skjer det ofte nok blir det en vane nærmest. Jeg tror aldri hendene mine er helt uten sår, det er alltid ett eller annet.»</i></p> <p><i>«Du prøver jo å overleve hver dag uten å skade deg. Du prøver jo å gjøre det så fint som mulig. Er du snekker, får du jo før eller seinere en blånegl vet du. Du bommer jo på spikeren før eller seinere. Du kan ikke holde på å skrive og ordne papir, og alt mulig. For den ene gangen du slo deg. (...) Det er en del av arbeidshverdagen.»</i></p> <p><i>«Et løst dyr i fjøset trenger ikke å ha – du kan gjøre alt det du kan for å få det til å ikke skje men det er faktisk et levende vesen som ikke tenker som deg, og da nytter det ikke å gardere seg helt. Men det meste som har med traktor og maskiner å gjøre, det kan du jo redusere faren for.»</i></p>
---	---

<p>Praktisk vs. sikkert</p>	<p>«I4: Det skal ikke være mulig å skade seg på utstyret. Egentlig. I3: Det er jo totalt umulig, det går an uansett.»</p> <p>«Nei [jeg opplever ikke jobben min som risikofyllt], ikke sånn til hverdags. Jeg begynte å tenke litt på det etter jeg snakket med deg [på telefonen], for det er jo en del sånne ting som kan være farlige, men du tenker på en måte ikke på det. I hverdagen så blir du så vant til det.»</p> <p>«Det er som jeg sa, skal man følge de prosedyrene som kanskje Arbeidsmiljøloven, de som lager den, har. Det blir så mye man ikke får gjort rett og slett, for du har ikke sjans til å ... da vil det gå med alt for mye tid til rigging og forberedelser bare for småting, egentlig. Så man bare gjør det. Uten at du nødvendigvis tar noen sikkerhetsutredning».</p> <p>«Enkelte ting prioriterer du ikke å gjøre noe med. For eksempel kraftoverføringsaksla. Akslinger er jo noe av det farligste som finnes, og de skal det være deksel på. Men når du legger silo og du skal koble denne kraftoverføringsakslingen på 10-12 ganger om dagen. Det er tungt, og det er trangt, og det går mye lettere uten deksel. Så det er sånn, okei, jeg vet at det mangler, jeg har ikke tenkt å kjøpe.»</p> <p>«Hvis det er en ting som er lettere å gjøre to, men man får det til alene, men at man ikke gidder å spørre om hjelp for eksempel. At man 'skal bare' [kan være kilde til ulykker].»</p> <p>«Når vi holder på å flytte dyr, så tenker jeg på at, da må vi være to. Ikke alene. (...) men det hender at jeg har måtte gjort det selv noen ganger (...) det hender jo vettu, at du er der om natta eller at du er ute at det kan skje ting da, at de kommer løs. Og står du</p>
---------------------------------	--

alene så er det ikke bare å få tak i folk midt på natta (...) det er hvertfall om å prøve å ikke ta sjanser, men det er ikke så lett enkelte ganger.»

«Ja, når vi skal flytte kyr så vil jeg helst ha med meg noen. Men det hender at jeg har gjort det selv, bare.»

«'Skal bare' [er en viktig faktor for at nesten-ulykker og ulykker kan oppstå]. 'Det pleier å gå bra, dette skjønner du'. (...). Når vi skal flytte transportbåndet fra den ene siloen til den andre, må den roteren av, også må den på igjen. Da er det 10 meter ned. Jeg bruker sele. Det gjør ikke faren min. for 'det pleier å gå bra'.»

«Nei, altså ... passe på å gjøre det mest vågale når ingen ser det. (...) Bestemora mi bor i kårstue her, og hu blir veldig sånn ... livredd hvis jeg skal opp på en vegg, eller. Skulle kanskje ikke gjort det, men det blir ofte at man gjør ting litt sånn i skjul. (...). For skal jeg gjøre det i full åpenhet blir det samme regla hver gang. Hvor farlig ting er. (...) det er jo ting som må gjøres innimellom. Det var jo nå nettopp, så måtte jeg jo opp i veggen på nedsiden av fjøset for å reparere innløpsrøret til kraftfôret. Skulle man ha ... det blir litt sånn kostnad og. Man kunne jo leid seg lift og gjort det ordentlig på det viset, men bare for en svipptur oppunder takrenna og ... det er på en måte, det går mye fortere og det er billigere å bare gjøre det.»

